

T.C.
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI
KLİNİK PSİKOLOJİ TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**ÖLÜME KARŞI TUTUMLAR İLE MANEVİ KAYNAKLAR ARASINDAKİ
İLİŞKİDE KİŞİLİĞİN ARACI ROLÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
AHMET DÜNDAR

GAZİANTEP – 2023

T.C.
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI
KLİNİK PSİKOLOJİ TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**ÖLÜME KARŞI TUTUMLAR İLE MANEVİ KAYNAKLAR ARASINDAKİ
İLİŞKİDE KİŞİLİĞİN ARACI ROLÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
AHMET DÜNDAR

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. HANNA R. SCHERLER

GAZİANTEP – 2023

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Ölüme Karşı Tutumlar İle Manevi Kaynaklar Arasındaki İlişkide Kişiliğın Aracı Rolü**” başlıklı çalışmanın tarafımca, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve onurumla doğrularım.

17/01/2023

Ahmet DÜNDAR

ÖNSÖZ

Ölüm, kendini bana hep hatırlatan bir meseleydi. Ölümün hem çok soyut hem de bir o kadar somut olması, bu meseleyi tuttuğumun hep elimde kaldığı bir hikâyeye çevirmişti. Ve ben de bu hikâyeyi daha sağlam bir şekilde kavrayabilmek adına yeniden okumak ve yazmak istedim. Bu çalışmayla sonsuzluğa bir iz bırakmış olduğuma inanıyor ve deneyimlerimi ölüme rağmen derinlikli bir hayata kaldırıyorum.

Yüksek lisans ve tez yazma süreci benim için fiziksel ve mental olarak gerçekten zor bir süreçti. Her hafta İstanbul-Gaziantep arasında gidip gelmek, iş hayatının ve akademik hayatın birbirinin içine girdiği ve bu süreçlerde yer yer kaybolmuş hissettiğim ancak bir şekilde toparladığım dolu dolu bir deneyim oldu. Bu süreci tamamlamış olmanın mutluluğu çok kıymetli. Umarım bana kattığı şeyleri hayatıma ve tüm karşılaşmalarıma faydalı bir şekilde yansıtırım.

Bu süreçte öncelikle tez danışmanım Prof. Dr. Hanna R. Scherler'e bu süreçte yanımda olup bu yolculuğu kolaylaştırdığı için çok teşekkür ederim. Kendisinin öğrencisi olmak ayrıcalıklı bir deneyimdi, bunun için minnettarım değerli hocam.

Yüksek lisanstaki tüm hocalarıma bu süreçleri çok faydalı ve keyifli hale getirdikleri için minnettarım. Yüksek lisans boyunca bilimsel araştırma yöntemleri kısmında desteğini hep hissettiren ve bu karmaşık süreçleri hızlandıran Akif Avcu hocama teşekkür ederim. Özellikle hem hocam hem müdürüm olan, samimi yaklaşımını bana hissettiren Melike Şimşek'e teşekkür ederim. Sizlerle bu süreçlerde karşılaşmak çok verimli ve kıymetliydi.

Lisans öğrenciliğimde bana hem mesleki hem kişisel anlamda çok şey katan, her zaman desteklerini hissettiren ve bu tezimde jüri üyesi olarak yanımda bulunan kıymetli hocalarım Taşkın Yıldırım ve Yüksel Çırak'a çok teşekkür ederim. Öğrenciniz olmak her zaman gurur verici oldu.

Yardım istediğimde ellerinden gelen desteği sağlayan yüksek lisans sınıf arkadaşlarıma ve süreçteki motivasyonum için spesifik katkılarından ötürü özellikle sınıf arkadaşım Merdan Zengin'e teşekkür ederim.

Psikoloji alanının zenginliğini muhteşem bir boyutta deneyimlemek için birlikte birçok emek verdiğimiz ve arkadaşlıklarıyla bu süreçleri çok değerli kılan PsiClub ailesindeki dostlarıma teşekkür ederim.

Zaman zaman fikirlerini aldığım, ufkumun genişlemesine katkı sağlayan iş arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Tezimin bitmesine yakın olsa da son düzlükte beni hızlandıran ve motivasyonumu taçlandıran Benimle Çalış ekibine teşekkür ederim.

Her türlü yolda hep yanımda olduklarını hissettiğim, kaderime ortak olan ve kaderlerine ortak olduğum yakın dostlarıma teşekkür ederim. Siz derin bir anlayışsınız.

Son olarak kendisinde hem teselli hem güç bulduğum, üstesinden gelinmeyecek bir zorluk olmadığına beni hep inandıran, ilgisini ve desteğini hep üzerimde hissettiğim meslektaşım sevgili Merve Karademir'e, hem akademik hem özel hayatım boyunca beni maddi-manevi destekleyen, başarılı olacağıma güveni hep tam olan ve beni her zaman teşvik eden annem Fatma DüNDAR'a teşekkür ederim. Emeginiz ve sevginizle her şeyi mümkün kılıyorsunuz. İyi ki varsınız.

ÖZET

Bu araştırmada ölüme karşı tutumların manevi kaynaklarla ilişkisinde kişiliğin aracı rolünün olup olmadığı araştırılmıştır. Bu alışma, üniversitelerin lisans öğreniminde bulunan 241 kadın 161 erkek olmak üzere toplam 402 katılımcı ile yürütölmüştür. Katılımcılara Demografik Bilgi Formu, Ölüme Karşı Tutum Ölçeği, Manevi Kaynaklar Ölçeği ve Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi uygulanmıştır. Elde edilen verilerin analizi sonucunda ölüme karşı tutumlar, manevi kaynaklar ve kişilik arasında anlamlı ilişkiler olduğu saptanmıştır. Kişilik ve manevi kaynakların ölüme karşı tutumlar üzerinde yordayıcı etkileri bulunmuştur. Bu çalışmada ölüme karşı tutumlar ile manevi kaynaklar arasındaki ilişkide kişiliğin hiçbir alt boyutunun (deneyime açıklık, sorumluluk, uyumluluk, dışa dönöklük, duygusal dengesizlik) herhangi bir aracı etkisinin olmadığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ölüme karşı tutumlar, Manevi kaynaklar, Kişilik

ABSTRACT

In this study, it was investigated whether personality has a mediating role in the relationship between attitudes towards death and sources of spirituality. This study was carried out with a total of 402 participants, 241 women and 161 men who are continuing their undergraduate education at universities. Demographic Information Form, Death Attitude Profile-Revised Scale, Sources of Spirituality Scale and Adjective-Based Personality Scale were administered to the participants. As a result of the analysis of the data obtained, it was determined that there were significant relationships between attitudes towards death, sources of spirituality and personality. It has been found that personality and sources of spirituality have predictive effects on attitudes towards death. In this study, it was determined that sub-dimensions of personality (openness to experience, conscientiousness, agreeableness, extraversion, neuroticism) had no mediating effect on the relationship between attitudes towards death and sources of spirituality.

Key Words: Death attitude profile, Sources of spirituality, Personality

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
TABLolar LİSTESİ.....	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR.....	xii
BİRİNCİ BÖLÜM.....	1
GİRİŞ.....	1
1.1.Problem Durumu	1
1.2.Araştırmanın Amacı	2
1.3.Araştırmanın Soruları.....	2
1.4.Araştırmanın Sayıltıları	3
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları	3
İKİNCİ BÖLÜM	4
KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	4
2.1.Ölüm.....	4
2.1.1.Ölüm Kavramı	4
2.1.2.Kayıp ve Yasın Kişiyeye Etkisi	5
2.1.3.Gelişim Dönemlerine Göre Ölüm Kavramı	7
2.1.2.1.Çocuklukta Ölüm Kavramı	7
2.1.2.2. Ergenlikte Ölüm Kavramı.....	8
2.1.2.3. Yetişkinlikte Ölüm Kavramı.....	8
2.1.2.4. Yaşlılıkta Ölüm Kavramı.....	9

2.1.3. Ölüme Karşı Tutumlar.....	9
2.1.3.1.Ölüm Korkusu.....	9
2.1.3.2.Ölümü Kabullenme.....	10
2.1.3.3.Ölümden Kaçınma	11
2.2.Manevi Kaynaklar	11
2.2.1.Dini Maneviyat.....	12
2.2.2.Doğa Maneviyatı	12
2.2.3.İnsancıl Maneviyat	13
2.2.4.Aşkın Maneviyat	13
2.3.Kişilik.....	14
2.3.1.Psikodinamik Yaklaşım.....	14
2.3.2.Bilişsel-Davranışçı Yaklaşım	16
2.3.3.Evrimsel Yaklaşım	17
2.3.4.Hümanist-Varoluşçu Yaklaşım	19
2.3.5.Özellik Odaklı Yaklaşım	20
2.4.Ölüme Karşı Tutumlar, Manevi Kaynaklar ve Kişilik Özellikleriyle İlgili Yapılan Çalışmalar.....	22
2.4.1.Ölüme Karşı Tutumlar ile İlgili Yapılan Bazı Araştırmalar.....	22
2.4.2.Manevi Kaynaklar ile İlgili Yapılan Bazı Araştırmalar	24
2.4.3.Kişilik ile İlgili Yapılan Bazı Araştırmalar	24
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	26
YÖNTEM.....	26
3.1.Araştırmanın Modeli	26
3.2.Araştırmanın Evren ve Örneklemi	26
3.3.Veri Toplama Araçları ve Veri Toplama	27
3.3.1. Demografik Bilgi Formu	27
3.3.2. Manevi Kaynaklar Ölçeği (MKÖ).....	27

3.3.3. Ölümüne Karşı Tutum Ölçeği (ÖKTÖ)	28
3.3.4. Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi (SDKT).....	28
3.4.İşlem	29
3.5.Verilerin Analizi.....	29
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	30
BULGULAR	30
4.1.Betimleyici Verilerin Analizi	30
4.2.Ölümüne Karşı Tutum Ölçeği, Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi ve Manevi Kaynaklar Ölçeği Puanlarının Demografik Değişkenlere Göre İncelenmesine Yönelik Bulgular.....	34
4.2.1.Ölümüne Karşı Tutum Ölçeği, Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi ve Manevi Kaynaklar Ölçeği Puanlarının Cinsiyete Göre İncelenmesi	34
4.2.2.Ölümüne Karşı Tutum Ölçeği, Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi ve Manevi Kaynaklar Ölçeği Puanlarının Romantik İlişkide Bulunma Durumuna Göre İncelenmesi.....	37
4.2.3.Ölümüne Karşı Tutum Ölçeği, Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi ve Manevi Kaynaklar Ölçeği Puanlarının Ciddi Sonuçlanan Hastalık Geçirme Durumuna Göre İncelenmesi ..	40
4.2.4. Ölümüne Karşı Tutum Ölçeği, Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi ve Manevi Kaynaklar Ölçeği Puanlarının Yakın Birini Kaybetme Durumuna Göre İncelenmesi.....	42
4.2.5. Ölümüne Karşı Tutum Ölçeği, Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi ve Manevi Kaynaklar Ölçeği Puanlarının Gelir Düzeyine Göre İncelenmesi	44
4.2.6.Ölümüne Karşı Tutum Ölçeği, Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi ve Manevi Kaynaklar Ölçeği Puanlarının Fakülte Türüne Göre İncelenmesi.....	47
4.3.Ölümüne Karşı Tutum Ölçeği, Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi ve Manevi Kaynaklar Ölçeği Puanları Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine Yönelik Bulgular	50
4.4.Ölümüne Karşı Tutum Ölçeği, Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi ve Manevi Kaynaklar Ölçeği Puanları Arasındaki Yordayıcı Etkilerin İncelenmesi	52
4.5.Manevi Kaynakların Ölümüne Karşı Tutum Üzerindeki Etkisinde Kişiliğin Aracı Rolünün Aracı Rolüne Yönelik Bulgular	54
4.6.Bulguların Özeti	59
BEŞİNCİ BÖLÜM	62

TARTIŞMA VE SONUÇ	62
5.1.Tartışma.....	63
5.2.Sonuç.....	71
4.3.Öneriler	72
KAYNAKÇA	73
EKLER	85

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri	30
Tablo 2. Yaş İçin Betimleyici İstatistikler	31
Tablo 3. Ölüme Karşı Tutum Ölçeğine Yönelik Betimleyici İstatistikler.....	32
Tablo 4. Manevi Kaynaklar Ölçeğine Yönelik Betimleyici İstatistikler	32
Tablo 5. Sıfatlara Dayalı Kişilik Testine Yönelik Betimleyici İstatistikler	33
Tablo 6. Ölüme Karşı Tutum Ölçeği Puanların Cinsiyete Göre İncelenmesine Yönelik Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları.....	34
Tablo 7. Manevi Kaynaklar Ölçeği Puanlarının Cinsiyete Göre İncelenmesine Yönelik Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları.....	35
Tablo 8. Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi Puanlarının Cinsiyete Göre İncelenmesine Yönelik Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları.....	36
Tablo 9. Ölüme Karşı Tutum Ölçeği Puanların Romantik İlişki Bulunma Durumuna Göre İncelenmesine Yönelik Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları.....	37
Tablo 10. Manevi Kaynaklar Ölçeği Puanlarının Romantik İlişkide Bulunma Durumuna Göre İncelenmesine Yönelik Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları.....	38
Tablo 11. Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi Puanların Romantik İlişkide Bulunma Durumuna Göre İncelenmesine Yönelik Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları.....	39
Tablo 12. Ölüme Karşı Tutum Ölçeği Puanların Ciddi Sonuçlanan Hastalık Geçirme Durumuna Göre İncelenmesine Yönelik Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları	40
Tablo 13. Manevi Kaynaklar Ölçeği Puanların Ciddi Sonuçlanan Hastalık Geçirme Durumuna Göre İncelenmesine Yönelik Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları.....	40
Tablo 14. Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi Puanların Ciddi Sonuçlanan Hastalık Geçirme Durumuna Göre İncelenmesine Yönelik Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları	41
Tablo 15. Ölüme Karşı Tutum Ölçeği Puanların Yakın Birini Kaybetme Durumuna Göre İncelenmesine Yönelik Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları.....	42
Tablo 16. Manevi Kaynaklar Ölçeği Puanların Yakın Birini Kaybetme Durumuna Göre İncelenmesine Yönelik Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları.....	42

Tablo 17. Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi Puanların Yakın Birini Kaybetme Durumuna Göre İncelenmesine Yönelik Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları.....	43
Tablo 18. Ölüme Karşı Tutum Ölçeği Puanların Gelir Düzeyine Göre İncelenmesine Yönelik ANOVA Sonuçları	44
Tablo 19. Manevi Kaynaklar Ölçeği Puanların Gelir Düzeyine Göre İncelenmesine Yönelik ANOVA Sonuçları	45
Tablo 20. Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi Puanların Gelir Düzeyine Göre İncelenmesine Yönelik ANOVA Sonuçları	46
Tablo 21. Ölüme Karşı Tutum Ölçeği Puanların Fakülte Türüne Göre İncelenmesine Yönelik ANOVA Sonuçları	47
Tablo 22. Manevi Kaynaklar Ölçeği Puanların Fakülte Türüne Göre İncelenmesine Yönelik ANOVA Sonuçları	48
Tablo 23. Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi Puanların Fakülte Türüne Göre İncelenmesine Yönelik ANOVA Sonuçları	49
Tablo 24. Ölüme Karşı Tutum Ölçeği ve Manevi Kaynaklar Ölçeği Puanları Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine Yönelik Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları	50
Tablo 25. Ölüme Karşı Tutum Ölçeği ve Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi Puanları Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine Yönelik Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları	51
Tablo 26. Manevi Kaynaklar Ölçeği ve Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi Puanları Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine Yönelik Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları	51
Tablo 27. Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi Puanlarının Manevi Kaynaklar Ölçeği Puanları Üzerindeki Yordayıcı Etkisine İlişkin Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları	52
Tablo 28. Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi Puanlarının Ölüme Karşı Tutum Ölçeği Puanları Üzerindeki Yordayıcı Etkisine İlişkin Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları	53
Tablo 29. Manevi Kaynaklar Ölçeği Puanlarının Ölüme Karşı Tutum Ölçeği Puanları Üzerindeki Yordayıcı Etkisine İlişkin Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları	54
Tablo 30. Ölüme Karşı Tutum Ölçeği, Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi ve Manevi Kaynaklar Ölçeği için Cronbach's Alfa Güvenirlik Analizi Sonuçları	59

ŞEKİLLER LİSTESİ

- Şekil 1.** Manevi Kaynakların Ölüme Karşı Tutum Üzerindeki Etkisinde Dışa dönüklüğün Rolüne İlişkin Model Şeması 55
- Şekil 2.** Manevi Kaynakların Ölüme Karşı Tutum Üzerindeki Etkisinde Uyumluluğun Rolüne İlişkin Model Şeması..... 56
- Şekil 3.** Manevi Kaynakların Ölüme Karşı Tutum Üzerindeki Etkisinde Sorumluluğun Rolüne İlişkin Model Şeması..... 57
- Şekil 4.** Manevi Kaynakların Ölüme Karşı Tutum Üzerindeki Etkisinde Duygusal Dengesizliğin Rolüne İlişkin Model Şeması 57
- Şekil 5.** Manevi Kaynakların Ölüme Karşı Tutum Üzerindeki Etkisinde Deneyime Açıklığın Rolüne İlişkin Model Şeması 58

KISALTMALAR

ÖKTÖ: Ölüme karşı tutum ölçeği

MKÖ: Manevi kaynaklar ölçeği

SDKT: Sıfatlara dayalı kişilik testi

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1.Problem Durumu

Ölüm, insan varoluşunun kaçınılmaz bir deneyimidir. Bu gerçeklikle yüzleşmeyi seçtiğimiz yollar, bireyin hedeflerini, değerlerini ve kendiyi ve çevresiyle etkileşime girmeyi seçtiği çeşitli bağlamı etkileyebilir (Fischer ve Seçinti, 2020). İnsanlar bu ölümlülük bilincinin etkisiyle birlikte kişisel geçmişine de dayalı bir ölüm algısı geliştirmekte ve özellikle gelecek kavramını da buna göre şekillendirmektedir (Göka, 2010: 28). Ölümle yüzleşme yolları, diğer bir ifadeyle ölüme yönelik tutumlar, her birey için farklı algılanabilir ve tanımlanabilir. Olumlu tutum ölümü kabul etme, olumsuz tutum ise ölümden korkma ve kaçınma olarak sınıflandırılır. Ölümün kabulüyle ilgili olarak, üç farklı tutum tanımlamak mümkündür: tarafsız, yaklaşım ve kaçış. Tarafsız kabul, ölümün yaşamın normal ve doğal bir parçası olduğu anlayışı olarak karakterize edilir. Yaklaşım kabulü, ölümden sonra mutlu bir hayata karşı olan inanç olarak nitelendirilebilir. Kaçış kabulü, kişi acı ve ıstıraba yol açan belirli koşullar altında yaşadığında, ölümün bunları sonlandıran bir alternatif olduğu varsayımını ifade eder (Wong vd., 1994). Bu bağlamda ölüm hakkındaki düşünceler ve benimsenen tutum kişinin hayatına anlam ve değer katma çabasıyla birlikte otantik bir yaşam tarzı geliştirebilmesi yani kişinin gündelik hayatında öz benliğini engellenmemiş şekilde ortaya koyabilmesi ve olduğu gibi davranabilmesi açısından da önemlidir (Yalom, 2018: 62 ; Kernis and Goldman, 2006).

İnsanın hayatındaki anlam, maneviyatta da önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Maneviyat genellikle kişinin yaşamındaki anlam ve amacı, bütünlük arayışını ve aşkın bir varlıkla ilişkisini ifade eder (Clinebell, 1995 akt. Fukuyama ve Sevig, 1999: 4). Maneviyatın birçok tanımı, kutsal olan ile yakınlık, bağlantı veya birlik duygusuna veya arayışına odaklanır (Kapusinski ve Masters 2010). Bununla birlikte maneviyat genellikle aynı kavram olarak algılandığı dinden daha geniş bir yapıdır ve din insanların maneviyatı deneyimleyebilecekleri daha dar bir yapıdır (Saucier ve Skrzypińska, 2006). Maneviyatın daha geniş bir biçimde tüm manevi kaynaklar açısından ele alınması önemlidir. Worthington (2012) bunları (a) dini maneviyat (geleneksel dinden ve Tanrı'ya yakınlığa ve bağlantıya dayalı), (b) insan maneviyatı (psikolojik bilime dayanır), (c) doğa veya çevre maneviyatı (kökleri fizik ve

biyolojiye dayanır) ve (d) kozmos veya aşkın maneviyat (kozmozolojik fizikte kök salmıştır) olmak üzere manevi kaynakları dört kategoride ele almıştır.

İnsanın ölüme karşı farklı tutumlar geliştirmesi, hayat ve ölüm arasındaki ilişkide bireysel farklılıkların da önemini vurgulamaktadır. Bugüne kadar insanlar arasındaki bireysel farklılıkların nasıl belirleneceği ve düzenleneceği psikoloji alanında çokça tartışılan bir konu olmuştur. Bu tartışma çoklu kişilik modellerinin geliştirilmesiyle sonuçlanmıştır; bunlardan en öne çıkanı da bu araştırmada ele alınacak olan beş faktör kişilik kuramı olarak adlandırılan modeldir (Goldberg, 1990). Kişilik bireydeki tutarlı davranış örüntüleri ve içsel süreçler olarak ifade edilebilir. Farklı yer ve zamanlarda bireyin sabit ve tekrar eden bir davranış çerçevesini ve bu davranış çerçevesini etkileyen duygusal, motivasyonel ve bilişsel işleyişi içeren yapıdır (Burger, 2010: 4). Kişilik ve ölüme karşı tutumlar arasında yapılan araştırmalara bakıldığında çeşitli kişilik özelliklerinin ölüme karşı tutumlardan bazıları üzerinde etkili olduğunun saptandığı rapor edilmektedir (Frazier ve Foss-Goodman, 1989). Ancak manevi kaynaklarla (tüm boyutlarıyla birlikte) ölüme karşı tutumlar arasındaki ilişkinin incelendiği bir araştırmaya rastlanmamıştır. Kişiliğin manevi kaynaklarla ölüme karşı tutumlar arasındaki ilişkide aracı rol oynayıp oynamadığı bu araştırma için merak konusudur.

1.2.Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı üniversite öğrencilerinin ölüme karşı tutumları ile manevi kaynakları arasındaki ilişkide kişiliğin düzenleyici etkisinin incelenmesidir.

1.3.Araştırmanın Soruları

- Üniversite öğrencilerinin ölüme karşı tutumları ile manevi kaynakları arasında bir ilişki var mıdır?
- Üniversite öğrencilerinin kişilik özellikleri ile manevi kaynakları arasında bir ilişki var mıdır?
- Üniversite öğrencilerinin kişilik özellikleri ile ölüme karşı tutumları arasında bir ilişki var mıdır?
- Üniversite öğrencilerinin manevi kaynakları ile ölüme karşı tutumları arasındaki ilişkide kişiliğin aracı bir etkisi var mıdır?

- Üniversite öğrencilerinin ölüme karşı tutumları birinci dereceden bir yakınını kaybedip kaybetmemesine göre farklılık göstermekte midir?
- Üniversite öğrencilerinin ölüme karşı tutumları cinsiyet ve sosyo-ekonomik düzeye göre farklılık göstermekte midir?
- Üniversite öğrencilerinin ölüme karşı tutumları ciddi bir hastalık geçirip geçirmemesine göre farklılık göstermekte midir?
- Üniversite öğrencilerinin ölüme karşı tutumları romantik bir ilişkiye sahip olup olmamasına göre farklılık göstermekte midir?
- Üniversite öğrencilerinin ölüme karşı tutumları fiziksel bütünlüğünün tehdit altında (yangın, deprem, sel, kaza, fiziksel saldırı gibi) olduğu deneyimlerinin olup olmamasına göre farklılık göstermekte midir?

1.4.Araştırmanın Sayıtları

Katılımcıların bilgi, yetenek ve entelektüel düzeyleri doğrultusunda veri toplama araçlarına uygun şekilde yanıt verdiği varsayılmaktadır.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışmanın sonuçları üniversite lisans öğrencileri örneklemini ile kısıtlıdır. Katılımcılardan gönüllülük esasına dayalı hem fiziksel ortamda kağıt-kalem aracılığıyla hem de daha fazla örnekleme kısa sürede ulaşılabilmesi amacıyla dijital ortamda öz bildirim dayalı formlar ile veri toplanmıştır. Veriler toplanırken rahatlık sağlanması ve zor koşullarda kolaylaştırıcı bir yöntem olması sebebiyle uygun örnekleme yöntemi tercih edilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1.Ölüm

2.1.1.Ölüm Kavramı

Doğum ve ölüm tüm insanlar için varoluşun esas noktaları olarak kabul edilen ve değişmeyen iki temel gerçekliktir. Var olmak, insana seçim hakkı tanımadan yaşamının son bulacağı gerçeğine mahkûm olmasıdır (Hökelekli, 2017: 9). Sözlüğe göre ölüm, “ölme eylemi; hayatın sonu, bir organizmanın tüm yaşamsal işlevlerinin tamamen ve kalıcı olarak durması şeklinde bir tanımla biyolojik ölümün niteliği ifade edilmiştir (Aiken, 2000: 7). Ölüm biyolojik olarak hayatın bir şekilde son bulma sınırı olsa da psikolojik olarak yaşam ve ölüm iç içedir. Dolayısıyla ölüm yaşamın bir gerçeği olarak sadece ölen insana yaptığı etkiyle sınırlı değildir, aynı zamanda yaşamını sürdüren kişileri de etkilemektedir (Yalom, 2018: 48).

Batı toplumlarında ölüm, insanların giderek daha fazla tartışmaya ve incelemeye istekli olduğu bir konu haline gelmiştir. İnsanlar ölüme karşı daha sağlıklı bir tutum geliştirmiş, onu anlamaya, onu çevreleyen duygusal, ahlaki ve pratik sorunları keşfetmeye çalışan bir tutum benimsemeye başlamıştır. İnsanlar ölümü hayata entegre etmenin önemini anladıkça, ölüm ve ölme üzerine yapılan çalışmalar büyük ilgi uyandırmaktadır (Mahmood, 2007). Ölümün insana getirdiği farkındalık kişinin kendisiyle, çevresiyle, zamanı ve deneyimlerini algılamasıyla ilişkili bir yapıdadır. Bu doğrultuda kişinin ölümün getirilerine karşı yüklediği anlam kendisi için yaşamı zenginleştiren bir farkındalık da olabilir korku ve kaygı dolu bir tecrit de olabilir (Kuloğlu-Türker ve Yüce, 2020: 3). İnsan ölüm sayesinde kendini daha iyi anlayabilir. Ölümü anlamadan insanın kendisini tam olarak anlaması mümkün değildir. Dolayısıyla ölüm farkındalığının artması ve ölüm gerçeğine yönelik yüzleşmeler insanın duygusal olgunluğuna yaptığı katkı itibarıyla önemlidir (Hökelekli, 2017: 13). Ölüm düşüncesinin çerçevesini belirlemek, insan yaşamındaki dengeyi korumak için önemlidir. Bu denge ve uyum

bozulduğunda kişilerin kaygı düzeyleri yükselir ve yaşadıkları ortama uyum sağlamaları zorlaşabilir. (Tanhan ve Arı, 2006).

Hepimiz öleceğiz ve insanlar olarak bu gerçeğin bilincindeyiz. Bazı insanlar için ani ve beklenmedik bir şekilde gelişen ölüm, hazırlık için kişiye zaman bırakmayabilir. Ancak daha sıklıkla ölüm, bir hastalık döneminden sonra gerçekleşir. Öleceğini öğrenen bir kişi, yaklaşmakta olan bu gerçeklik hakkında, çok sayıda yeni düşünce ve duyguyla karşı karşıya kalır. Bununla birlikte, kişi kendi ölümüyle yüzleşmeden önce bile, sevdiği birinin ölümüne yas tutan başkalarıyla sık sık karşılaşır. O halde ölüm ve yas, çoğu insanın yaşamı boyunca birçok kez deneyimlemek durumunda kaldığı sorunlardır (Eckerd, 2009).

2.1.2.Kayıp ve Yasın Kişiye Etkisi

İnsan yaşamında ölüm, kaybın yaşandığı en somut değişimdir. Bu değişiklikte birlikte kişinin iç dünyası ile gerçeklik arasındaki uyumu yakalayabilmek adına ölüme karşı verdiği tepkiyi yas olarak ifade edebiliriz (Volkan, 2020: 13). Yas sürecini ele almanın önemli bir yolu bunu aşamalar halinde ele almaktır. Ancak bu aşamalar birbiri ardına gelen kronolojik bir zaman çizgisi olarak anlaşılmalıdır. Bazen iç içe geçen bazen sıralı aşamaların birbiri içerisinde yer değiştirdiği bir süreç olarak değerlendirilmelidir (Worden, 2009: 37).

Lindemann yas süreçlerini ele alan önemli kuramcılardanır. Kayba verilen ilk tepkileri akut yas olarak değerlendirmiştir. Bu süreçte belirli bir süre sıkıntı duyumları, boğazda düğümlenme hissi, nefes darlığı, iç çekme ihtiyacı, boşluk hissi, kas gücü eksikliği ve gerginlik genellikle kişilerin yaşadığı ortak sıkıntılardandır. Bu belirtilerden kaçınmak adına kişi, kaybedilen kişiyle alakalı taziyeleri ve kaybedilene dair söylemleri düşünsel olarak uzak tutma eğilimindedir. Patolojik yas ise normal yasin çarpıklığını temsil eder. Bu süreçte kişiler, bedensel sorunlar, kaybedilen kişiye ait şeylerle aşırı meşguliyet, suçluluk, öfkeli tepkiler ve işlevselliğin yitimi şeklinde özellikler gösterir (Lindemann, 1944).

Ölmek üzere olan hastalarda yas süreçlerini araştıran Kübler-Ross (2009)' a göre insanların ölüme yaklaşırken geçirdiği beş aşama bulunur. Bu aşamaları (inkar, öfke, pazarlık, depresyon ve kabullenme) kişinin yas sürecinde verdiği tepkiler olarak da ifade edebiliriz. İnkâr aşaması çoğunlukla geçici bir süreç olup gerçeğin yavaşça kabul edilmesine yardımcı olan bir savunma mekanizmasıdır (Kübler-Ross, 2009: 32; Volkan, 2020: 25). Bir kayıptan sonra

inkardan kaybı kabullenmeye doğru giden süreçte kişi panik ve kriz yaratan bir durumla karşı karşıyadır (Volkan, 2020: 24). Buradaki kısmi kabullenişle birlikte inkar yerini öfke ve küskünlük gibi duygulara bırakır. Kişi bu aşamada “Neden benim başıma geldi?” sorusuyla mücadele etmektedir. Bu aşamada öfke neredeyse her türlü şeye doğru yön değiştirmekte olup çevreye rastgele yansıtılabilmektedir (Kübler-Ross, 2009: 40). Acıyla yüzleşememe ve Tanrı ya da insanlara öfkelenme deneyimlerinin ardından kişi, pazarlık aşamasında kaçınılmaz olanı değiştirebilme çabası güder. Burada bir anlaşma niyeti söz konusudur. Genellikle Tanrı ile yapılmaya çalışılan bu pazarlıkta kişi bundan sonra iyi davranışlar sergileyeceği sözünü vererek ya da kendi aklındaki bir tarihten sonra gerçekleşmesini dileyerek ölümü erteleme girişiminde bulunur (Kübler-Ross, 2009: 66-68). Bu evrede kişinin geçmişle alakalı pişmanlıkları ve yapmak istediği şeylere dair heves duygusu yoğunlaşabilir (Volkan, 2020: 27). Ölümün yaklaştığını hissetmesine sebep olan semptomlar artmaya başladığında ve bu gerçek inkar edilemediğinde kişi depresyon aşamasına geçer. İki tip depresyon evresi vardır. Bunlardan birincisi tepkisel depresyon ikincisi ise hazırlık depresyonu olarak bahsedilebilir. Tepkisel depresyonda kişinin yasıyla baş edebilmesinde çevrenin desteği çok iyi gelebilir. Onun eksikliğinden dolayı yarım kalacak işlere destek verilmesine veya ona pozitif bakış açıları kazandırılmasına karşı açık bir pozisyonda olabilir. Ancak hazırlık depresyonunda çevresindekilerin kişiye ölümü olumlu tarafından değerlendirmesini önermesi, kişiyi daha olumsuz bir şekilde etkileyebilir. Çünkü bu aşamada depresyon, kabullenme durumunu kolaylaştırmak için tüm sevgi nesnelere kaybına hazırlanmakta bir araç olduğunda, teşvikler ve güvenceler pek anlamlı değildir. Burada kişinin ihtiyaç duyduğu şey yanında olmasının sessizce hissettirilmesi (Kübler-Ross, 2009: 69-71). Sonraki süreç kabul aşamasıdır. Kabul aşaması mutluluk anlamına gelmemektedir. Neredeyse bütün duyguların ortadan kalktığı bir durum, bir mücadelenin sonu gibidir (Kübler-Ross, 2009: 92).

Worden, Yas Danışmanlığı ve Yas Terapisi (2009)'nde, bireyin yas sürecinde uyum kazanabilmesi için üstlenmesi gereken görevleri olduğunu vurgulamıştır. Kaybın gerçekliğini kabullenme bireyin ilk görevidir. Birinin ölümünde -bekleniyor olsa bile- bunun gerçekleşmemiş olduğu algısı vardır. Yas tutmanın ilk görevi, kişinin öldüğü, gittiği ve bir daha geri dönemeyeceği gerçeğiyle yüz yüze gelmektir. Bu gerçeğin kabul edilmesinin bir kısmı, en azından bu hayatta yeniden birleşmenin imkansız olduğuna inanmayla başlıyor. Bu ilk yas tutma görevi zaman alırken, cenaze törenleri gibi geleneksel ritüeller, yas tutan birçok insanın kabullenmeye doğru ilerlemesine yardımcı olur. Cenazede hazır bulunmayanlar, ölümün gerçekliğini doğrulamak için dış araçlara ihtiyaç duyabilirler (Worden, 2009: 39-43). İkinci

görev yasin acısını işlemektir. Yas süreci hem fiziksel hem duygusal acıyı içeren bir süreçtir. Bu acıyı kabul edip yaşamak önemli bir görevdir. Bazen insanlar bu duyguların geçiciliğini kabullenip yaşamaktansa acıdan kaçınmaya çalışarak bu sürecin gerçekleşmesini engeller (Worden, 2009: 45). Üçüncü görev kaybedilen kişinin olmadığı bir çevreye uyum sağlamaktır. Ölümün kişinin dünyadaki günlük işleyişini nasıl etkilediği, ölümün kişinin benlik duygusunu nasıl etkilediği ve ölümün kişinin dünya hakkındaki inançlarını, değerlerini ve varsayımlarını nasıl etkilediği bu görevin kapsam alanını oluşturur (Worden, 2009: 46). İnsanlar, kendi çaresizliklerini teşvik ederek, başa çıkmak için ihtiyaç duydukları becerileri geliştirmeyerek veya dünyadan çekilip çevresel gerekliliklerle yüzleşmeyerek bu görevde başarısızlığa uğrayabilir ve bu da kişinin kayba uyum sağlayamaması ile sonuçlanır. Ancak çoğu insan bu olumsuz yolu izlemez. Genellikle alışık olmadıkları rolleri doldurmaları, hiç sahip olmadıkları becerileri geliştirmeleri ve yeniden değerlendirilmiş kendilik ve dünya duygusuyla ilerlemeleri gerektiğine karar verirler (Worden, 2009: 49). Dördüncü görev kaybedilen kişiyle ilişkiyi yeniden düzenleme ve hayata devam etmedir. Yas tutan kişinin hayatı kaybettiği kişinin hayatıyla birlikte durmuş ve devam etmemiş olabilir. Kişi bu duruma sanki bir daha hayatında bu kişiyle yaşadığı ilişkideki duygu ve deneyimleri olmayacakmış gibi bir düşünce geliştirir ve geçmişe bu şekilde bağlı kalırsa bu görev engellenmiş olur. Yas sürecindeki kişi, kaybedilen kişi için duygusal dünyasında uygun bir yer bulmalı ve kendi hayatına etkin bir şekilde dönmelidir (Worden, 2009: 51-52).

Kayıp deneyimleri tahammülü zor bir durumdur. İnsanların hayatını, hayatla ilişkili anlayışlarını ve umutlarını ağır biçimde yıpratabilmektedir. Kayıpla ilgili tanımlanan birçok evre ve aşama yaygın belirtileri gösterse de nihayetinde her insanın süreci elbette kendine özgüdür. Aynı aile içinde dahi herkesin kederi birbirinden farklıdır. Dolayısıyla yas deneyimi kişiye göre değişiklik gösteren biyolojik, psikolojik ve sosyal belirtileri bütün olarak ele alınması gerekli bir süreçtir (Volkan, 2020: 20; Keser, 2021:38).

2.1.3.Gelişim Dönemlerine Göre Ölüm Kavramı

2.1.2.1.Çocuklukta Ölüm Kavramı

Ölüm çocukluk döneminde anlaşılması zor bir kavramdır. Çocuğun ölümle olan ilişkisi diğer gelişim dönemlerindeki bireylere göre daha soyut bir boyuttadır. Çocuk, hayatın bir sonu

olduğunu anlamlandıramayabilir. Dolayısıyla bir çocuğun ölümle olan ilişkisi duygusal bir tepki olarak sınırlı bir şekilde ortaya çıkabilir. Çocuk tarafından gelip geçici bir durum olarak duyumsanan ölüm sonunda tekrar kavuşulacak bir ayrılık durumuna benzer. Bu gelişim dönemindeki tepki genellikle korku ve sıkıntı duyguları olarak gözlemlenebilir (Hökelekli, 2017: 26). Bununla birlikte bir çocuğun ölüme karşı tepkisi yaş, psikolojik dayanıklılık, kendini güvende hissedebilme durumu, ölümün niteliği ve yetişkinlerin kayıptan sonra bunu nasıl telafi ve teselli edebildiklerine göre de değişiklik gösterebilmektedir (Volkan, 2020: 102).

2.1.2.2. Ergenlikte Ölüm Kavramı

Çocukluğun ilerleyen yaşlarında ölüm, soyut bir kavramdan somut bir kavrama doğru anlam kazanır ve çocuk hem kendisi hem de tüm canlılar için hayatın sona ereceği bu varoluşsal olguyu kavrar. Gelişim dönemi itibariyle benmerkezci bir algıya sahip olan ergenlerde kendi ölümüyle ilgili düşünceler, merak ve kaygı duygularının da odağı haline gelir (Hökelekli, 2017: 28). Ergenlik döneminde bireyler geleceğine dair birçok plan ve başarılı olma hayalleri içerisinde bulunur. Ölüm düşüncesi bu yaş grubunun önem verdiği bu durumlara da ket vuran bir mesele gibi düşünülebilir. Daha soyut düşünebilme becerisiyle birlikte de ölümle ilgili bir tutum geliştirmek, bu yaş grubunun içerisinde bulunmaya başladığı bir süreç olmaktadır (Çevik, 2005).

2.1.2.3. Yetişkinlikte Ölüm Kavramı

Yetişkinler için ölümün temelde biyolojik bir olay olarak anlaşıldığı ve bu biyolojik anlayışın bu karmaşık kavramın diğer yönlerini de etkilediği söylenebilir. Yetişkinler, tüm canlılar için ölümün gerçekliğini, yaşam döngüsünün son aşaması olduğunu, kaçınılmaz ve geri döndürülemez olduğunu ve nihayetinde vücudun işleyişindeki bir bozulmadan kaynaklandığını bilirler (Slaughter, 2005). Bu yaşam dönemi kişinin kendisini bağımsız hissettiği bir yaşam dilimi olarak ele alındığında ölüm olgusu, kişi için uzakta olan bir mesele olarak değerlendirilebilir. Ancak kişinin hayatında olan önemli bir değişiklik, ciddi bir hastalık, travmatik olaylar gibi yaşantılar, ölüme yönelik farkındalığı artıran güçlü bir tetikleyici olurlar. Bu yüzden bu yaşam dönemindeki kaygının temel nedenlerinden biri ölüme ilişkin korkudan kaynaklanmaktadır. Bu korkunun ve kaygının getirdiği duygusal yükü başa çıkma adına kişiler farklı tutum ve davranışlar geliştirmektedir. Bu farklılıkların kişilik, değerler ve maneviyat gibi birçok faktörü olabilmektedir (Hökelekli, 2017: 31).

2.1.2.4. Yaşlılıkta Ölüm Kavramı

Yaşlılık kişinin biyopsikososyal açıdan pek çok zorluk yaşadığı bir dönemdir. Bedensel işlevlerin zayıflaması ve çeşitli rahatsızlıkların artmasıyla birlikte bireyler hayatının en hassas dönemini deneyimler. Kişi yaşlandıkça ve çevresindeki insanların kaybı çoğaldıkça ölüme daha fazla yaklaştığını hisseder. Diğer gelişim dönemlerine göre bu tecrübe kişinin ölüm hakkında daha çok düşünmesine ve ölümü daha fazla gündeme getirmesine sebep olur. Dolayısıyla bu yaş grubundaki bireyler olumlu veya olumsuz hislere sahip olsalar da ölüm hazırlığı içinde olurlar. Yaşlılar genellikle ölümün hayatın kaçınılmaz bir sonu olduğunu kabul ederek korku duymayabilir. Gelecekle ilgili beklentilerinin azalması, önceki gelişim dönemlerine göre hayatlarını çekici bulmamaları ve kayıplarındaki artış, yaşlı bireylerin ölüme karşı korku duymamasında etki sahibi olmaktadır (Hökelekli, 2017: 32).

2.1.3. Ölüm Karşı Tutumlar

Ölüm tutumları, bireyin kendi ölümü ya da başkasının ölümü bağlamında, genel olarak ölüm kavramına karşı nasıl hissettiği ile ilgilidir (Wong, Reker, & Gesser, 1994: 123). İnsanlar birbirinden farklı ihtiyaçlar içerisindedir. Birisine iyi gelen şey ötekini sarsabilir (Jung, 2015: 83). Bu yüzden bireyler bilinçli veya bilinçsiz olarak ölüm korkusu, ölümden kaçınma ve ölümü kabul etme gibi farklı tutumlar sergiler (Niemic ve Schulenberg, 2011; Wong vd., 1994: 133).

2.1.3.1. Ölüm Korkusu

Ölüm, her insanın tek başına deneyimlemek zorunda olduğu yalnız bir eylemdir (Yalom, 2008: 109). Hiç kimse bir başkasının ölümünü üstlenemez ve ölüm süreciyle ilişkili olmak her insanın varoluşsal bir parçasıdır (Dastur, 2021:50). İnsanın hayatta karşılaştığı başarılar ve başarısızlıklar, mücadeleler ve zorluklar, yaşam koşullarındaki değişiklikler ölüme karşı kişisel bir anlam oluşturmaya sebep olur. Böylelikle kişinin çocukluk döneminden hayatının sonuna kadar ölüme dair bir anlam oluşur ve bu fenomenolojik anlamlar ölüm korkusuna da sebep olabilir (Cicirelli, 1998). Her bireyin ölüm korkusu kendine özgüdür. Bazen hayata eşlik eden bir fon müzik gibi geçen hiçbir anın geri gelmeyeceğini hatırlatır. Bazen de gecenin

beklenmedik bir vaktinde kaygı ve panik içinde hissedilir ve etrafındaki herkes gibi kişinin de yakında öleceği fikrini ortaya çıkarır (Yalom, 2008: 18). Ciddi bir hastalık, sevilen bir kişinin kaybı, temel güvenlik hissi karşısında engellenemeyen tehdit, ayrılık, tecavüze uğramak vb. yaşam olayları genellikle kişide ölüm korkusuna neden olur (Yalom, 2008: 28). Ölüme karşı duyulan korku, yine ölümlle ilgili olan kaygı, dehşet, sonluluk gibi çeşitli kavramların yerine geçen bir tutumdur. Temelinde bazı farklar olduğu için kişi ölüm korkusunu çok çeşitli duygularla deneyimleyebilir. Bundan ötürü filozoflar ölüm korkusunu, varoluşun kırılabilirliği, başka bir olasılığın olanaksızlığı ve olmama korkusu gibi farklı biçimlerde değerlendirmişlerdir (Yalom, 2018:65). Choron (1964: 72)'a göre ise üç tür ölüm korkusu vardır: (1) Ölümden sonra ne olacağı, (2) ölüm süreci ve (3) varlığın sona ermesi. Ölüm, benliğe son vermesiyle de dünyaya ve diğerlerine karşı ilişkiyi bitiren bir tehdittir. Aynı zamanda belirsizliğe karşı yaşanan ölüm korkusu kişide umutsuzluğa ve sonsuz hiçlikte kaybolma düşüncesine yol açmaktadır. Genellikle bastırılan ve bilinç dışına itilen bir kaygı olduğundan dolayı kolayca hissedilmeyebilir ancak kaygı veren diğer tüm deneyimlerin temelinde ölüm korkusu olabilir (Hökelekli, 2017: 32; Yalom, 2018: 65).

2.1.3.2.Ölümü Kabullenme

Ölümlle ilgili deneyimler ve hatırlatıcılar, bireyleri ölümlülüğün kaçınılmazlığı konusunda daha bilinçli hale getirmeye yardımcı olur, buna inkar etme veya kabul etme yeteneği de dahildir (Connelly, 2003). Logoterapi'ye göre varoluşun geçici olduğunu kabul etmek, insanı eyleme sürükleyen bir yapı ve yaşamı dolu dolu geçirmesinde bir fırsat olarak kullanılmalıdır. Çünkü deneyimlerimiz yaşandıktan sonra kaybolup giden durumlar değildir, anılarımızda var olmaya devam ederler (Frankl, 2018: 135). Genellikle yaşamını güzel bir şekilde değerlendirdiği düşüncesine sahip olan kişiler ölümlü kabullenmeye karşı daha sakin bir eğilimle yaklaşır (Hökelekli, 2017: 49). Ancak her ölüm kabulü aynı şekilde açıklanamayabilir çünkü ölüme karşı tutumlarda üç farklı ölüm kabulü türü vardır: tarafsız, yaklaşma ve kaçış kabulü (Wong, Reker, & Gesser, 1994: 125). (1) Tarafsız kabul: ölümlü "ne hoşlanılan ne de korkulan" bir gerçeklik olarak kabul etmek; (2) yaklaşım kabulü: ölümlü "mutlu bir öbür dünyaya geçiş yolu" olarak kabul etmek ve (3) kaçış kabulü: ölümlü "acı verici bir varoluştan kaçış" olarak kabul etmek olarak ele alınır (Gesser vd.,1988). Ölümlü kabul etmek, ölüm korkusunun kategorik açıdan zıttı değildir. Ölümlülüğünün kaçınılmazlığını ve iyiliğini bilişsel olarak kabul eden bireyler bile, kişisel ölüm ve sonrasında huzursuzluktan tamamen

kurtulamayabilir. Benzer şekilde, ölüm ne kadar korkunç görünürse görünsün, tüm bireyler bir şekilde ölümlülüklerini kabul etmeyi öğrenmek zorundadır (Wong, Reker, & Gesser, 1994: 124).

2.1.3.3.Ölümden Kaçınma

Hem ölüm korkusu hem de ölümden kaçınma olumsuz bir tutumu ima etse de, ikisi arasında bir ayrım yapılması gerekir. Ölüm korkusunda kişi ölüm ve onun uyandırdığı korku duygularıyla yüzleşir. Ölümden kaçınmada, kişi ölüm kaygısını azaltmak için ölümü düşünmekten veya ölüm hakkında konuşmaktan kaçınır. Dolayısıyla ölümden kaçınma, ölümü inkar edip kişinin bilincinden uzak tutan bir savunma mekanizmasıdır. Başka bir ifadeyle, iki kişi de ölüme karşı olumsuz bir tutuma sahip olabilir, ancak biri yüksek derecede ölüm korkusu gösterirken, diğeri yüksek düzeyde ölümden kaçınma gösterir (Wong, Reker, & Gesser, 1994: 128).

İnsanların hayatta kalmak ve ölümlle yüzleşmek için bir anlam duygusuna ihtiyaç duyduğuna dair varoluşsal vurgu, çeşitli ölüm tutum kalıplarını bütünleştirmek için yararlı bir kavramsal çerçeve sunmaktadır. Üretken, anlamlı bir yaşam sürdürdüklerini hissedenden bireyler, tarafsız kabulde yüksek, ölüm korkusu, ölümden kaçınma ve kabulden kaçma konusunda düşük olabilir. Mutlu bir ahiret inancından anlam ve iyimserlik alan bireylerin yaklaşma kabulü yüksek, ölüm korkusu, ölümden kaçınma ve kaçış kabulü düşük olabilir. Tedavisi olmayan bir hastalık nedeniyle hayatı anlamsız bulanların, kaçış kabulü düzeylerinin yüksek, ölüm korkusu ve ölümden kaçınma düzeylerinin düşük olabileceği öngörülebilir (Wong, Reker, & Gesser, 1994: 141).

2.2.Manevi Kaynaklar

Maneviyat genellikle kişinin yaşamındaki anlam ve amacı, bütünlük arayışını ve aşkın bir varlıkla ilişkisini ifade eder. Maneviyat kelimesi, nefes veya yaşam gücü anlamına gelen Latince spiritus'tan türetilmiştir (Clinebell, 1995 akt. Fukuyama ve Sevig, 1999: 4). Maneviyatın birçok tanımı, kutsal olan ile yakınlık, bağlantı veya birlik duygusuna veya arayışına odaklanır (Kapuscinski ve Masters, 2010). Anlaşılması zor bir kavram olmasına rağmen, bir olayı, nesneyi, kişiyi veya ilişkiyi anlamlandırmaya dayalı, o anki durumu aşan

duygusal bir tepki olarak ifade edilebilir. Bunun yanı sıra daha güçlü olan diğeriyle doğrudan ve dolaylı olarak özdeşleşmeyi içerebilir (Cicirelli, 2011).

Alandaki çalışmaların birçoğunun sadece dini maneviyat üzerine odaklanmış olması önemli bir sınırlamadır (Davis vd., 2015). Bununla birlikte maneviyat daha geniş bir yapıdan oluşmakta ve dini maneviyat, insanların maneviyatı deneyimleyebilecekleri daha dar bir alan olmaktadır (Saucier ve Skrzypińska, 2006). Bu çalışmada maneviyatın bilimsel, felsefi, inançsal, dünya görüşleri, sanatı vb. anlamını içeren tüm kaynaklarına odaklanılacaktır (Cicirelli, 2011).

Kişinin sadece teistik bir kaynakla ilişkisindeki duyguya odaklanması, diğer çeşitli potansiyel maneviyat kaynaklarını dışlamaktadır. Kendini “manevi ama dindar değil” olarak tanımlayan bireylerin sayısı son yıllarda artmıştır, ancak dindar olmayan bireylerin maneviyatlarını nasıl deneyimledikleri ve tanımladıkları konusunda kapsamlı bir çerçeve tanımlanmamıştır (Davis vd., 2015). Din ve maneviyatın ayrılması dikkatli bir değerlendirme gerektirir. Son zamanlarda yapılan çalışmalarda, geçmişte dinle aynı anlamda kullanılan maneviyat, literatürde dinden ayrı ancak ilişkili bir yapı olarak ortaya çıkmıştır (Davis vd., 2015; Wink, 2010). Manevi kaynaklar literatürde dini maneviyat, doğa maneviyatı, insanlık maneviyatı, aşkın maneviyat olarak dört boyutla yer almaktadır.

2.2.1.Dini Maneviyat

Dini maneviyat kurumsallaşmış bir sistemin beklentilerinden ziyade kişinin anlam ve bağlantı arayışı ile ilgilidir. Yani dini ritüeller ve görevler her ne kadar bunun bir parçası olsa da buradaki asıl vurgu kutsal ile kurulan duygusal ve fenomenolojik ilişkidir (Hill and Hood, 1999). Dini maneviyat, genellikle Tanrı ya da kişisel bir ilah ile yakınlık duygusunu içeren teistik maneviyat bağlamında ortaya çıkar. Örneğin, dua eden bir Müslüman, Allah ile canlı bir bağlantı hissettiğini belirtebilir (Westbrook vd., 2018).

2.2.2.Doğa Maneviyatı

Doğa maneviyatında, yürüyüş, gün batımını izleme, okyanusta yüzme, yıldızlara bakma, bahçecilik veya hayvanlarla güçlü bir bağ hissetme gibi çeşitli uygulamalar yoluyla düzenli olarak doğayla yakınlık hissi geliştirilebilir (Worthington, 2012). Doğa bu dünyada

insanın yalnız olmadığına dair anlayışı güçlendiren bir bilinç kazandırır. Örneğin hayvanların, insanın bir tür olarak yalnızlığına yönelik refakatçi olduğu söylenebilir (Louv, 2019). Doğa ile güçlü bir bağlantı duygusu ve doğayla temas etmek refahı arttırabilir. Bunun farkına varan kişiler doğayı korumak da ister. Hem insanlar hem de çevre için fayda sağlayan bir döngüyü desteklerler (Zelenski and Nisbet, 2014).

2.2.3.İnsancıl Maneviyat

Bireyin sosyal ilişkiler kurması, kendini gerçekleştirme ve yaşamına anlam bulması için de olanak sağlamaktadır (Erden-İmamoğlu, 2006: 15). İnsancıl maneviyatta, kişi sosyal adalet eylemlerinde yer alarak (mesela, yoksulların ihtiyaçlarını önemseyerek), bir yardım işinde çalışarak, dünyaya yeni gelen bir bebeği ziyaret ederek veya içinde bulunduğu topluluğa katkıda bulunarak insanlıkla birlik hissini geliştirebilir (Elkins vd., 1988).

2.2.4.Aşkın Maneviyat

Aşkın maneviyatta, kişi fiziksel evrenden farklı bir şeyle birlik duygusu geliştirir ve bu genellikle evren karşısında küçüklük duygularıyla sonuçlanır. Aşkın maneviyatın tanımlayıcı bir özelliği, "kelimelerin başarısız olduğu" yani kelimelerin deneyimin derinliğini muhtemelen tasvir edemeyeceği duygusudur (Piedmont, 1999).

Manevi kaynaklar modelinin olumlu bir özelliği, ruhsal deneyim kombinasyonlarını esnek bir şekilde tanımlayabilmesidir. Bazı kişiler tek bir maneviyat kaynağına öncelik verebilir. Örneğin, bazı Hıristiyanlar yalnızca Tanrı ile birlik duygusu hissettiğini bildirirken, diğerleri birkaç kaynaktan yararlanabilir. Dini değil de manevi olarak tanımlayanlar sadece doğa maneviyatıyla meşgul olma eğiliminde olabilirken, diğerleri aynı anda düzenli olarak birkaç maneviyat kaynağından da yararlanabilir. Bu nedenle model, dini ve dini olmayan maneviyatın birbiriyle ilişkili olabileceği çeşitli yollar hakkında düşünmek için akıcı bir yol sağlıyor. Maneviyat kaynaklarına atıfta bulunduğumuzda, kişinin kutsalla ilişki kurmanın farklı yollarına bir yakınlık veya bağlantı duygusu deneyimleme eğilimine odaklanıyoruz. Örneğin, bir Hıristiyan, insanlıkta ve doğada manevi bir anlam bulabilir, çünkü bunlar Tanrı'nın yansımaları olarak görülür. Bir Budist, yaşam ve dengeyle ilgili aşkın kavramları

somutlaştırdığı için doğayı bir maneviyat kaynağı olarak deneyimleyebilir. Bunun yanı sıra bu kaynaklardan her biri kişi için maneviyatın temel kaynağı olabilir. Bir hümanist insanlıkla, bir Vikan doğayla, bir mistik aşkınlıkla maneviyat bağı geliştirebilir. Bu nedenle, bu kaynaklar mutlaka ontolojik anlamda kaynaklar olarak değil, bireyin maneviyatını deneyimlediği alanlar olarak düşünölmelidir (Westbrook vd., 2018).

2.3.Kişilik

Kişilik bireydeki tutarlı davranış örüntüleri ve içsel süreçler olarak ifade edilebilir. Farklı yer ve zamanlarda bireyin sabit ve tekrar eden bir davranış çerçevesini ve bu davranış çerçevesini etkileyen duygusal, motivasyonel ve bilişsel işleyişi içeren bir yapıdır (Burger, 2010: 4).

Bir insanı diğerlerinden ayıran özellikler ve birbirinden farklı algılanan insanları ortak paydaya getiren özellikler kişilik teorisyenlerinin üzerinde durdukları temel noktalardır. Kişilik psikolojisi alanı, insanlar arasındaki farklılıklar için oldukça basit bir ampirik araştırmadan, hayatın anlamı için oldukça felsefi bir araştırmaya kadar uzanır (Boeree, 2006).

2.3.1.Psikodinamik Yaklaşım

Psikodinamik kuramcılar, psikolojik süreçlerin çoğunun bilincin dışında gerçekleştiğini iddia ederler. Psikanalitik terimlerle, zihnin (ya da psişenin) etkinliklerinin büyük ölçüde bilinçsiz olduğu varsayılır ve bilinçdışı süreçlerin özellikle kişilik dinamiklerini açığa vurduğu düşünölmür (Brenner, 1973: 2).

Kapsamlı ilk kişilik teorisi, yaklaşık 100 yıl önce Sigmund Freud tarafından geliştirilmiştir. Histeriden muzdarip hastalara yardım etmek için hipnozla çalıştıktan sonra Freud, bilinçdışı etkilerin davranış üzerindeki gücünü ortaya koymuştur.

Bireysel psikolojinin kuramcısı Alfred Adler'e göre her insanın yaşamı yetersizlik duygusuyla başlar. İnsan bu yetersizlik duygularının üstesinden gelmek için çabalar. Bu çaba aşırıya kaçtığında ise üstünlük kompleksi oluşur. Potansiyel olarak var olan bu çaba, her bireyi kendine özgü bir şekilde geliştirir. Bu geliştirmeyi sağlamak için de küçük yaşlarda çeşitli yaşam hedefleri oluşturulur. Oluşturulan bu yaşam hedefleri insanı ileriki yaşlarda da egemenlik altında tutacağı tutarlılık ve bütünlük sağlayan bir mekanizma sağladığı için kişiliğin gelişiminde önemli bir rol oynar. Kişinin bu hedeflere ulaşmak için izlediği yol onun yaşam

tarzı olarak bireye özgü davranış, tutum ve alışkanlıklarını da belirleyen bir örüntü oluşturur. Bireyin kişiliği üzerindeki bir başka önemli etkiyi ise sosyal ilgi kavramı oluşturur. Uyumlu veya uyumsuz kişilik arasındaki önemli bir fark sosyal ilginin gelişip gelişmemesiyle ilgilidir. Sosyal ilgi insanın toplumla özdeşleşmesi, dayanışma içerisinde olabilmesi ve insanlığın bir üyesi olduğunu hissedebilmesi anlamlarını içeren bir durum olarak tanımlanabilir (Yazgan-İnanç ve Yerlikaya, 2015: 49).

Jung'a göre bilinç, kişisel bilinçdışı ve kolektif bilinçdışı olmak üzere kişilik, birbiriyle etkileşim içerisinde olan farklı üç bilinçlilik düzeyiyle işlev sağlayan mekanizmadan oluşur. Freud'a benzer şekilde kişinin içgüdülerinden kaynaklanan bir itkiyle yönlendirildiğini ifade etmiştir (Yazgan-İnanç ve Yerlikaya, 2015: 64). Jung da Freud'un tanımladığı bilinçdışı gibi, kolektif bilinçdışının farkındalığa getirilmesi zor olan düşünce ve imgelerden oluştuğunu belirtmiştir. Ancak, bu düşüncelerin savunma mekanizmaları gibi bir müdahaleyle bilinçdışına itilmediğini, her birimizin bu bilinçdışı malzeme ile doğduğumuzu ve temelde tüm insanlar için bunun aynı olduğunu ifade etmiştir. Jung, atalarımızdan fiziksel özelliklerimizi miras aldığımız gibi, bilinçdışı ruhsal özelliklerimizin de bize önceki kuşaklardan aktarıldığını ifade etmiştir. Kolektif bilinçdışı çevremize belirli şekilde tepkiler vermemizi sağlayan arketip olarak adlandırılan imgelerden oluşur. Sınırsız sayıda arketip olsa da sıkça vurgu yapılan ve en çok dikkat çekenleri anima, animus ve gölgedir. Erkeğin dışı yönü olan anima ve dişinin erkeksi yönü olan animusun temel işlevi bir ilişki ve eş seçimi süreçlerinde kişiye rehberlik etmesidir. Gölge ise kişiliğimizin karanlık taraflarını içeren kötü yanı olarak ifade edilebilir (Burger, 2010: 101).

Erikson'a göre kişilik sekiz aşamalı bir psikososyal gelişim dönemi sürecinde oluşur. Sekiz aşamalı bu sürecin her aşaması spesifik bir psikososyal mesele ile ilişkilidir. Her basamakta, ilgili psikososyal mesele yeterli derecede çözümlendiğinde kişi o meseleye ilişkin hayatın barındırdığı gerginliklerin her iki ucuna ilişkin belirli bir olgunluk kazanır. Meselelerin nasıl çözüldüğü, kişilik gelişiminin yönünü belirler ve sonraki krizlerin nasıl çözüleceğini etkiler (Burger, 2010: 106).

Birkaç neo-analitik teori, Freud'un ölümünü takip eden yıllarda özellikle etkili olmuştur. Bu teoriler, kişiliğin ve psikopatolojinin belirleyicileri olarak intrapsişik dinamikler, çocukluk deneyimleri ve bilinçdışı süreçlere Freud'un bir vurguyu paylaşmıştır. Bununla birlikte, her neo-analitik teorisyen, kişiliğin temel bir bileşeni olarak cinselliğe yapılan klasik psikanalitik vurguyu reddetmiş ve her teori, cinselliği kendi unsurlarıyla değiştirmeye çalışmıştır. (Bornstein, 2003: 122).

2.3.2.Bilişsel-Davranışçı Yaklaşım

Davranışsal yaklaşımlar, geleneksel davranışçılığın kişilik psikolojisine aykırı bazı özellikleriyle birlikte, kişilik çalışmalarında merkezi bir önemde algılanır. Çünkü davranışçılık öğrenme ile ilgilenir ve öğrenmenin kişiliği etkilediği oldukça yaygın bir kabuldür (Staats, 2003: 135).

Geleneksel davranışçılar, davranışın nedenlerini öğrenme deneyimleri veya koşullanma açısından açıklar. Genetiğin etkisini inkar etmezler ama şartlandırmanın gücüne göre önemini küçümserler. Davranışçılara göre, kişiliğimizi şekillendiren süreçleri anlamak ve sorunlu davranışları değiştirmek için prosedürler geliştirmek istiyorsak, temel koşullanma ilkelerini incelememiz gerekir. Koşullandırmayı iki kategoriye ayırmak uygundur: klasik (ya da Pavlovcu) koşullama ve edimsel (ya da araşsal) koşullandırma (Burger, 2010: 345).

Organik bir uyarıcıyla tepki ilişkisini kullanarak daha önceden nötr olan bir uyarıcıya tepki oluşturma özelliği kazandıran duruma klasik koşullanma denir. Bu öğrenme biçimi Rus bilim adamı Ivan Pavlov'un çalışmaları ile ortaya konmuştur (Özeke-Kocabaş, 2017: 356).

Skinner, pekiştirilen davranışların yani alışkanlıkların kişiliğin yapısını oluşturduğunu ve bu davranışların nasıl kazanıldığı üzerinde durmuştur. İnsanların davranışının sonuçlarına göre koşullandığını öne sürmüştür ve bu durumu da edimsel koşullanma olarak isimlendirmiştir. (Yazgan-İnanç ve Yerlikaya, 2015: 64).

Sosyal bilişsel teori ise birkaç temel varsayıma dayanmaktadır. Birincisi, insanların göze çarpan özelliği plastisitedir; yani, insanlar çeşitli durumlarda çeşitli davranışları öğrenme esnekliğine sahiptir. Teoriyi geliştiren Albert Bandura, insanların doğrudan deneyim yoluyla öğrenebilecekleri ve yapabilecekleri konusunda Skinner'a katılmış ancak o, dolaylı öğrenmeye, yani başkalarını gözlemleyerek öğrenmeye çok daha fazla önem vermiştir. Bandura ayrıca pekiştirmenin dolaylı olabileceği fikrini de vurgular; insanlar, başka bir kişinin bir ödül almasına hizmet ederek davranışları pekiştirilebilir. Bu dolaylı pekiştirme, insan öğrenmesinin önemli bir kısmını oluşturur. İkincisi, davranışsal, çevresel ve kişisel faktörleri içeren üçlü bir karşılıklı nedensellik modeli aracılığıyla, insanlar yaşamlarını düzenleme kapasitesine sahiptir. İnsanlar, geçici olayları, sosyal ve kültürel çevrelerini değerlendirme ve düzenlemenin nispeten tutarlı yollarına dönüştürebilir. Bu kapasite olmadan, insanlar sadece duyusal deneyimlere tepki verecek ve olayları tahmin etme, yeni fikirler yaratma veya mevcut deneyimleri değerlendirmek için iç standartları kullanma kapasitesinden yoksun kalacaklardır. Üçlü modeldeki iki önemli çevresel güç, tesadüfi karşılaşmalar ve tesadüfi olaylardır. Üçüncüsü, insanların yaşamlarının

doğası ve kalitesi üzerinde kontrol uygulama kapasitesine sahip olduklarıdır. İnsanlar, sosyal sistemlerin hem üreticileri hem de ürünleridir (Feist ve Feist, 2006: 468).

Kişilikle ilgili davranışsal açıklamalar, yıllar içinde yavaş ama istikrarlı bir seyir izlemiştir. İlk davranışçılar, tanımlarını gözlemlenebilir davranışlarla sınırlamışlardır. Daha sonra, sosyal öğrenme teorisyenleri, yaklaşımın kapsamını düşünceler, değerler, beklentiler ve bireysel algılar gibi gözlemlenemeyen kavramları içerecek şekilde genişletmiştir. Sosyal öğrenme psikologları ayrıca insanların başka birini izleyerek veya hatta başka birinin davranışlarını duyarak öğrenebileceklerini de kabul etmişlerdir. Daha yakın zamanlarda, birçok davranış psikoloğu, davranışın daha bilişsel açıklamalarına başvurmaya yönelmiştir. Böylece kişiliğe yönelik bilişsel ve davranışsal yaklaşımlar arasındaki ayrım bazen bulanıklaşmıştır (Burger, 2010: 341).

Bilişsel psikoloji, zihinsel süreçleri ve bunların davranış üzerindeki etkilerini inceler (Cloninger, 2004: 345). Kişiliğe bilişsel yaklaşım, insanların bilgiyi işleme biçimi açısından tutarlı davranış kalıplarını tanımlar. George Kelly, kişisel yapı teorisiyle bu yaklaşımın ilk öncülerinden biridir. Kelly, dünyadan bir anlam yaratmak üzere motive olduğunu ileri sürer. Kelly, bu konuda kullanılan bilişsel yapıları kişisel yapılar olarak tanımlar. George Kelly, kişiliği bilim adamı perspektifi olarak ifade ettiği bir yöntemle açıklar. Bilim adamlarına benzer şekilde insanlar da sürekli yaşamları hakkında test etmek üzere hipotezler üretirler. Tıpkı bilim adamlarının üstünde çalıştıkları araştırmaların sonucunu tahmin etmeye ve kontrol etmeye çalıştıkları gibi, insanlar da tahmin etmek ve kontrol etmek isterler. İnsanlar, öngörülebilirlik gereksinimini karşılamak için, Kelly'nin şablon eşleştirme olarak ifade ettiği süreci kullanırlar. Yani insanlar deneyimlerine ilişkin anlamlar kurgular. Sonraki deneyimlerini de bu kurgular doğrultusunda anlamlandırırırlar. Ancak, ihtiyaçlar, şartlar değiştikçe kurgular da revize edilmelidir. Kurgular revize edilmediğinde mevcut deneyime atfedilen eski anlam kişinin işlev bozukluğu göstermesine sebep olabilir. Süreç, ampirik bulgulara dayanan hipotezleri koruyan ve reddeden bilim adamlarının kullandığı gibidir (Burger, 2010: 412).

2.3.3.Evrimsel Yaklaşım

Kişiliğin tanımı söz konusu olduğunda biyoloji de türlerin sınıflandırılmasında benzer bir görevle karşı karşıya kalmıştır. Sınıflandırma, fenomenal ve işlevsel benzerliklere ve farklılıklara dayanmaktadır. Ancak son zamanlarda biyoloji bilimi, türleri ataları açısından tanımlamak için evrimsel analizleri kullanma yönünde hareket etmektedir. Psikoloji hala

olağanüstü benzerliklere ve farklılıklara bağlıdır. Biyoloji biliminin kişiliği açıklarken izlediği iki yol vardır. Bir yol, davranışsal genetikte biyolojik başlangıçtır. Genler proteinleri nöronlara dönüştürür ve nöronlar beyin ve sinir sistemlerinde organize olur. Nöronlar, kimyasal nörotransmitterler ve bunların üretimini ve katabolizmalarını yöneten enzimler ve ayrıca diğer lokuslarda üretilen hormonlar aracılığıyla çalışır. Bu biyokimyasal seviyedir. Nörokimyasal yapıdaki farklılıklar, nöral aktivite ve reaktivite veya fizyolojide farklılıklara neden olur. Fizyolojik farklılıklar hem klasik hem de edimsel tiplerde koşullanabilirliği etkiler. Bireyler hem koşullulukları hem de ödül ve cezayla ilişkili koşullu uyaranlara karşı duyarlılıkları bakımından farklılık gösterir. İkinci yol, en büyük sosyal birim olan kültürle başlar. Kültürler, coğrafya veya zenginlik, meslek ve eğitim ile tanımlanan sınıf grupları tarafından tanımlanan belirli toplumlara bölünmüştür. Komşuluk, davranış üzerinde daha yakın etkiler sağlar. Köken ailesi ve akranlar, her ne kadar kipsel adetler, değerler ve davranış kalıpları üzerindeki bireysel farklılıklarla birlikte toplumun etkilerini iletir. Sosyal pekiştirme ile birleştirilmiş gözlemsel öğrenme, bir sonraki seviyedeki etki mekanizmasıdır. Bu noktada, öğrenmenin farklı mekanizmaları davranışsal özellikler üretmek için birleştiğinden, yollar arasında bir yakınlaşma vardır. Bu özellikler genellikle belirli durum türlerine özgüdür. Genelliklerine ve güçlerine bağlı olarak, kişilik özellikleri dediğimiz şeyi oluşturmak için birleşirler. Bu yolların her ikisi de türün evrimsel tarihinde tarihsel bir kökene sahiptir. Genetik değişiklikler, türlerdeki kökeni ve değişiklikleri (uzun süreler boyunca) hesaba katar. Kültürler, insan türünün evrimin temel taleplerine toplu çözümlerini temsil eder: hayatta kalma ve üreme (Zuckerman, 2003: 85).

Bireyler kalıtsal yatkınlıklarında ve bu yatkınlıkların deneyimle etkileşiminden gelişen özelliklerde farklılık gösterir. Çeşitli faktör teorileri bireysel farklılıkları tanımlar. Nörotisizm gibi bazı biyolojik faktörler, bazı insanları kaygı ve diğer uyum sorunlarına yatkın hale getiren duygusal dengesizlikteki farklılıklardır. Biyolojik farklılıklara dayalı olarak ödül ve cezalara verilen tepkilerdeki farklılıklar, insanları bağımlılığa, depresyona ve diğer sorunlara yatkın hale getirebilir. Evrim teorisi, doğal seleksiyon nedeniyle türümüzün karakteristiği olan adaptasyonlar olarak insan diline ve bilişsel yeteneklere işaret eder. Bilişsel süreçler biyolojik süreçlerden ve kalıtsal farklılıklardan etkilenebilir. Toplum, kalıtsal özellikleri kanalize eder ve öğrenme yoluyla ifade edilmeleri için kültürel bağlam sağlar. Biyolojik faktörler, evrimsel seçim, kalıtım, hormonal, beyin ve nörotransmitter etkileri dahil olmak üzere bu yaklaşımın merkezi odak noktasıdır. Mizaç, bebeklik döneminde ve sonrasında bireyin biyolojik temelli kalıtsal kişiliğinin erken bir göstergesi olarak gözlemlenebilir. Bazı erken deneyimler, belirli sinir yollarını hassaslaştırabilir (örneğin, stres reaksiyonları için). Biyolojik temelli kişilik faktörleri genellikle yetişkinlikte sabittir (Cloninger, 2004: 253).

2.3.4.Hümanist-Varoluşçu Yaklaşım

Varoluşçu felsefe, daha sonra hümanist yaklaşımın temel taşları haline gelen birçok soruyu ele alır. Bunlardan bazıları varlığımızın anlamını, özgür iradenin rolünü ve her insanın benzersizliğini içerir. Birçok psikolog kendisini varoluşçu filozofların izinden ilerlerken bulunduğu için varoluşçu psikolog etiketini benimsemiştir. (Burger, 2010: 275).

Hümanist yaklaşımı benimseyen psikologlar, bireysel farklılıkları ölçmekten çok süreç ve değişimle ilgilenirler. Klinik ortamlarda, hümanist yönelimli terapistler mümkünse teşhis koymamayı tercih ederler. Hümanistler, davranışı meydana getiren mekanizmaları geçmişe yönelik açıklamaktan ziyade geleceğe yönelik bir açıklama çabası içerisindeyler (Cloninger, 2004: 406).

Hümanist yaklaşım, 1950'lerde ve 1960'larda öne çıkan insan doğasının psikanalitik ve davranışsal tanımlarından duyulan hoşnutsuzluktan dolayı doğmuştur. Hümanist psikolojinin kökleri varoluş felsefesine, Carl Rogers ve Abraham Maslow'un yaklaşımlarına dayanmaktadır (Burger, 2010: 303).

Abraham Maslow'un kişilik teorisi çeşitli şekillerde hümanist teori, transpersonel teori, psikolojide üçüncü kuvvet, kişilikte dördüncü kuvvet, ihtiyaç teorisi ve kendini gerçekleştirme teorisi olarak adlandırılmıştır (Feist ve Feist, 2006: 273). Maslow insanların potansiyelinin sınırlandırılmasının doğasında olmayan çatışmayı doğurduğunu ifade etmektedir. Herkes potansiyellerini gerçekleştirmek için bir dürtüye sahiptir ve bu dürtünün yok sayılması psikopatolojiye sebep olabilir (Cervone ve Pervin, 2016: 206).

Maslow ikili bir motivasyon modeli ortaya koymuş ve iki tür güdü olduğunu belirtmiştir. Birincisi, gerekli nesnenin eksikliğinden kaynaklanan güdülerin yokluğu, ikincisi ise tatmin değil, artış ihtiyacına neden olabilecek gelişim güdüleridir. Eksiklik güdülerini insanın doğuştan getirdiği güdüler olup diğerleri veya nesnelere aracılığıyla doyurulabilen gereksinimlerdir. Açlık, susuzluk, sevgi ve güven gibi... Gelişim güdülerini ise nispeten diğerlerinden veya nesnelere doyum sağlanan güdüler olmayıp insanın kapasitesini ortaya koymasını sağlayan ve içsel potansiyelini gerçekleştirmesini sağlayan güdülerdir (Yazgan-İnanç ve Yerlikaya, 2015: 315).

Maslow, hem eksiklik hem de gelişim güdülerine göre beş temel ihtiyaç kategorisi tanımlayarak bunları ihtiyaçlar hiyerarşisine göre düzenlemiştir. İlk basamakta açlık, susuzluk, hava ve uyku da dahil olmak üzere fizyolojik ihtiyaçlar, daha üst düzey ihtiyaçlara geçmeden

önce karşılanması gereken en çok talep edilen ihtiyaçlardır. Sonraki basamakta kişinin kendini sosyal, siyasal ve gelecek açısından emniyette hissettiği güvenlik ihtiyacı geliyor. Bir sonraki basamakta ait olma ve sevgi ihtiyacının karşılanması yer alıyor. Sonrasında değer ihtiyacı geliyor. Bu basamak insanın kendisini yetkin olarak algılama ve saygı duyulma ihtiyacını barındırıyor. En üstteki basamak ise alttaki basamaklardaki tüm ihtiyaçların giderilmesiyle birlikte insanın hayattaki amacının ne olduğunu ve neyi istediğinin cevabını verecek şekilde kendini gerçekleştirme yani içsel potansiyelini ortaya koyma ihtiyacıdır (Burger, 2010: 287).

Varoluşçu psikologlar insanın dünyadaki varoluşunu üç boyutta karakterize ederler. Birincisi, kelimenin tam anlamıyla "çevredeki dünya" anlamına gelen Umwelt; bu, günümüzde genellikle çevre olarak adlandırılan biyolojik dünyadır. Etrafımızdaki nesnelere dünyası olarak da ifade edebileceğimiz umwelt canlıların doğasını barındıran bir boyut olarak da ifade edilebilir. Bu, doğal yasanın ve doğal döngülerin, uykunun ve uyanıklığın, doğmanın ve ölmenin, arzunun ve rahatlamanın dünyasıdır, sonluluğun ve biyolojik determinizmin dünyasıdır. İkincisi Mitwelt; insanlarla karşılıklı ilişkiler dünyasıdır. İnsan ve nesne arasındaki fark burada ortaya çıkar. Biraz daha somu bir ifadeyle hayvanların bir ortamı, insanların bir dünyası olduğunu söylenebilir. Kişilerin karşılıklı ilişkileriyle tasarlanan anlam yapısını içerir. Aşk ve cinsellik gibi. İlişki sadece cinsellik odaklıysa burada Umwelt, eğer aşk odaklıysa Mitwelt söz konusudur. Son olarak üçüncü boyut ise Eigenwelt olarak adlandırılır. Eigenwelt, öz-farkındalığı, öz-ilişkililiği varsayar ve insanlarda benzersiz bir şekilde mevcuttur. Ancak bu yalnızca öznel, içsel bir deneyim değildir; daha çok gerçek dünyayı gerçek perspektifinde gördüğümüz temeldir, ilişki kurduğumuz temeldir. Bu, dünyadaki bir şeyin -bu çiçek buketi, bu diğer kişinin- ne anlama geldiğinin kavranmasıdır (May, 1994: 126).

2.3.5.Özellik Odaklı Yaklaşım

Özellik kuramcıları insanın kişiliğini açıklarken, nesnel ve güvenilir olabilmek adına bilimin temel özelliği olan ölçüm kavramına vurgu yaparak ele almışlardır (Cervone ve Pervin, 2016: 231). Özellik yaklaşımı, durumlar arasında ve zaman içinde nispeten istikrarlı olan davranışlardaki bireysel farklılıkları tanımlayabileceğimizi varsayar. Özellik kuramcıları genellikle herhangi bir kişinin davranışıyla değil, bir özellik sürekliliği boyunca belirli noktalarda insanlara özgü davranışları tanımlamakla ilgilenir (Burger, 2010: 180).

Özellik kuramına dair ilk çalışmaları yürüten bilim insanı Gordon Allport, kişiliği, psikofizik sistemlerin bireyin özel davranışlarını ve düşüncelerini belirleyen dinamik organizasyonu olarak tanımlamıştır (Allport, 1961: 28).

Özellik kavramı, kişinin belli bir kişilik özelliğinin düzeyini nasıl yansıttığına bağlı olarak bireyi kategorize eden bir kişilik boyutudur. Özellik kuramı iki esas varsayıma dayanmaktadır. Bu kurama göre kişilik özellikleri zamanla değişmez olup durumsal olarak da kararlılık göstermektedir. Mesela dışa dönük bir kimse zamanla tutarlı olarak bu özelliklerini yansıtmaya devam eder. Öte yandan bireyin bu özellikleri farklı durumlar içerisindeyken de tutarlılık gösterir ve kişi evindeyken nasılsa işyerinde ya da dışarıda da dışa dönük ve sosyal olacaktır (Yazgan-İnanç ve Yerlikaya, 2015: 251).

Özellik kuramcılarını faktör analizi adı verilen istatistiksel ölçme yöntemini kullanarak birçok sayıdaki değişkenin arasındaki ilişkiyi tespit etmeye önem vermişlerdir. Kişilik gibi birçok özelliği barındıran bir yapıyı ölçmek için bu yöntem anlamlı sonuç elde etmeyi kolaylaştırmaktadır. Bu yöntemi kullanarak kişiliği açıklamaya çalışan bir diğer özellik kuramcısı Raymond B. Cattell de yüzeysel özellikler ve kaynak özellikler olarak ikiye ayırarak kişiliğin özelliklerini ele almayı önemli bulmuştur. Yüzeysel özelliklerin altında yatan özellikler olarak nitelendirilebilecek kaynak özellikleri üç kategoriye ayırmıştır. Bunlar, yetenek özellikleri, huy özellikleri ve dinamik özellikleri şeklindedir. Cattell'in On Altı Kişilik Faktörü Testi (16 P.F.) olarak adlandırılan kişilik değerlendirme testi, bir kişilik değerlendirme yöntemi olarak önemli bir çalışmadır (Cervone ve Pervin, 2016: 251).

Cattell'in araştırmalarının temelini oluşturan faktör analizi yöntemi son yıllarda öne çıkan daha yeni bir kişilik modeli olan beş faktör kişilik kuramında da önemli bir rol oynamıştır. Kuramın önde gelen iki savunucusu Paul Costa ve Robert McCrae kişiliğin dinamiklerinden ziyade tanımlamaları üzerine odaklanmışlardır (Cloninger, 2004: 240). Büyük Beşli olarak da ifade edilen bu kuramın boyutları, uyumluluk, vicdanlılık, dışa dönüklük, nevroz ve açıklık olarak nitelendirilir.

Uyumluluk, şefkat, uyum, alçakgönüllülük ve güven gibi özelliklerin altında yatan ve başkalarıyla iyi geçinme ve onları önemseme eğilimi olarak görülen bir boyuttur (Tackett vd., 2019: 180). Uyumlu insanlar güvenirlere, diğerlerinin en iyisine inanırlar ve nadiren gizli niyetlerden şüphelenirler. Uyumlu insanlar mütevazidir, kendi yetenek ve önemlerini değerlendirirken alçakgönüllülük gösterirler (McCrae ve Costa, 2005: 50).

Vicdanlılık, çalışkanlık, dürtü kontrolü, güvenilirlik ve dakiklik gibi özelliklerin altında yatan ve kendi kendini kontrol etme ve kurallara uyma eğilimi olarak düşünülebilecek bir boyuttur (Roberts vd., 2014). Vicdanlı insanlar rasyoneldir, bilgilidir ve genellikle kendilerini

yetkinlik açısından yüksek olarak düşünürler. Başarı çabaları yüksektir, yaptıkları her şeyde mükemmelliğin peşinde koşarlar; ve hedeflerine ulaşabilmek için öz-disiplinli davranırlar. Aynı zamanda önceden plan yapan ve harekete geçmeden önce dikkatlice düşünen müzakere ile karakterize kişilerdir (McCrea ve Costa, 2005: 50)

Dışa dönüklük, sosyallik ve neşelilikteki bireysel farklılıkların altında yatan bir boyuttur. Ödüllere odaklanma ve olumlu duygulanım deneyimleme eğilimi olarak yorumlanmıştır (Shiner, 2019). Dışa dönükler meşgul olmayı, canlı hareket etmeyi ve hızlı konuşmayı severler; enerjik ve güçlüdürler. Ayrıca kendilerini teşvik eden ortamları tercih ederler, genellikle heyecan arayışına girerler. Sevinç, zevk ve şakacılık da yine dışa dönüklük alanındaki özelliklerdir (McCrea ve Costa, 2005: 49).

Nevrotizm, genellikle olumsuz duygulanım yaşama eğilimi olarak tanımlanır. Bebeklikten yetişkinliğe, duygusal olarak daha istikrarlı olan insanlarla karşılaştırıldığında nevroitik insanlar, ruh hallerinde daha büyük dalgalanmalar, stresli durumlarda daha yüksek korku ve endişe seviyeleri, arzuları engellendiğinde daha fazla üzüntü ve hayal kırıklığı yaşarlar (Shiner, 2019: 137).

Açıklık, insanların yeni bir deneyim karşısındaki istekliliği olarak ifade edilebilir. Açık insanlar yeni bir yemek denemeye, yeni bir film izlemeye ya da yabancı bir ülkeye seyahat etmeye isteklidir. Fikirlere ve değerlere açıklık da alanın yönleridir. Açık insanlar meraklıdır ve bilgiye kendi iyiliği için değer verir. Belki de farklı olasılıkları düşünmeye ve diğer durumlarda başkalarıyla empati kurmaya istekli oldukları için, değerler konusunda liberal olma eğilimindedirler ve bir kişi için doğru ve yanlış olanın başka koşullarda geçerli olmayabileceğini kabul ederler (McCrea ve Costa, 2005: 49).

2.4.Ölüme Karşı Tutumlar, Manevi Kaynaklar ve Kişilik Özellikleriyle İlgili Yapılan Çalışmalar

Literatüre baktığımızda ölüme karşı tutumlar, manevi kaynaklar ve kişilik özellikleriyle ilgili yapılan çalışmalar çeşitli çalışmalar bulunmaktadır.

2.4.1.Ölüme Karşı Tutumlar ile İlgili Yapılan Bazı Araştırmalar

Sönmez-Benli ve Yılmaz (2017), 174 hemşirenin katılımıyla yaşam doyumu ve ölüme karşı tutumları arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmada hemşirelerin yaşam doyumu düzeyi arttıkça ölüme karşı olumlu tutum gösterdikleri sonucuna ulaşmıştır.

Bilge vd. (2013)'nin sağlık mesleğinde yer alacak 464 üniversite öğrencisinin ölüme karşı tutumları, ölüm kaygıları ve bunları etkileyebilecek faktörleri inceledikleri çalışmada

kadınların erkeklere kıyasla daha çok ölümü tarafsız kabullendiği, erkeklerin de kadınlara kıyasla daha çok ölüm kaygısı yaşadıkları bulunmuştur. Bu çalışmada ölümün renginin ne olduğunu düşündüklerine ilişkin sorulara gelen yanıtlardan siyah rengini seçen katılımcıların diğer katılımcılara göre ölüm korkusu ve kaygısının daha yüksek olduğu sonucuna da ulaşılmıştır.

Yoğun bakım ünitesinde görev alan 120 hemşirenin ölüme karşı tutumları ve ölmekte olan kişilere bakım vermesine ilişkin tutumlarının incelendiği bir araştırmada hemşirelerin çoğunun ölümü doğal kabul ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte yoğun bakım ünitesi, dini inanç ve çalışma süresi ile yaklaşım kabulü arasında anlamlı bir bulunmuştur (Yılmaz ve Vermişli, 2015).

Altaş (2020) tarafından yapılan çalışmada palyatif bakım alan kişilerin yakınlarından 160 birey üzerinde, maneviyat düzeylerinin ölüme karşı tutumlarına karşı etkisi incelenmiş. Bu araştırmanın bulgularına göre maneviyat seviyesindeki artışla, hasta yakınının yaklaşım kabulü ve ölümü tarafsız kabullenmesi artmakta, kaçış kabullenmesi ve ölüm korkusu ise azalmaktadır.

184 yaşlı birey üzerinde gerçekleştirilen bir başka çalışmada katılımcıların ölüm kaygısı düzeylerinin çeşitli kimlik ve benlik faktörleriyle arasındaki ilişki incelenmiş. Bu araştırmanın bulgularında çocuk sahibi olmayanların, olanlara göre ölüme karşı tutumlardan kaçış kabullenme seviyesi daha yüksek bulunmuş. Kronik hastalığı olanların kaçış kabullenme seviyesi de olmayanlara göre daha yüksek çıkmıştır. Ölümden kaçınma ve ölüm korkusu tutumu seviyesinin kronik hastalığı olan bireylerde yüksek olduğu bulunmuştur. Kaçış kabullenme tutumu seviyesinin artmasıyla benlik saygısı seviyesi azaldığı saptanmıştır. Tarafsız kabullenme ve yaklaşım kabullenme seviyeleri ile ilişkisel benlik düzeyi ve dindarlık duygu-etki boyutları arasında pozitif olarak anlamlı ilişkili olduğu ortaya çıkmıştır (Bektaşoğlu-Üzer, 2019).

Meksika’da 160 üniversite öğrencisi üzerinde yapılan bir çalışmadaki bulgular ruhsal bozukluklar ile ölüm tutumları arasında bir ilişki olduğunu göstermiştir. İlk olarak, yaygın anksiyete, somatik semptom, TSSB, düşünce bozukluğu ve majör depresyonu olan bireyler, önemli ölçüde daha yüksek ölüm korkusu göstermiştir. Bipolar bozukluk ise tarafsız kabul ile pozitif olarak ilişkili çıkmıştır (Arredondo and Caparrós, 2021).

ABD’de 117 üniversite öğrencisi üzerinde yapılan bir araştırmada katılımcıların yaşam pişmanlıkları ve ölüme karşı tutumları arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu araştırmada geçmişle ilgili ve gelecekle ilgili olmak üzere iki pişmanlık türü tanımlanmış ve ölçülmüştür. Her iki pişmanlık türünün de ölüm korkusu ve ölümden kaçınmayı yordadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Ölüm kabulünün ise doğrudan içsel dini motivasyondan ve dolaylı olarak diğer arka plan ve benlik değişkenlerinden etkilendiği bulunmuştur (Tomer and Eliason, 2005).

2.4.2. Manevi Kaynaklar ile İlgili Yapılan Bazı Araştırmalar

ABD’de 355 yetişkin üzerinde ateist bireylerde için yasın, maneviyatın rolü, ayrımcılık ve anlam ile ilgisinin incelendiği bir araştırmada manevi kaynakların alt boyutlarında yasla ilişki bulunmamış (Sawyer, 2020).

Felç sonrası iyileşme ile manevi kaynakların arasındaki ilişkinin incelendiği 13 kişinin katılımındaki bir çalışmada 13 katılımcının tümü felç geçirdikten sonraki takip sürecinde iyileşmeler bildirmiş. Katılımcıların 11’i, maneviyatın veya dinin felçten kurtulmalarına ve özellikle takip sürecindeki gelişmelerine katkıda bulunduğunu belirtmiştir (Laures-Gore vd., 2018).

Diebels ve Larry (2018)’nin 216 katılımcı üzerinde her şeyin bir olduğuna inanmanın psikolojik sonuçlarını incelediği çalışma bulgularına göre manevi bir deneyimde doğa, insanlık ve aşkınlık kaynaklarıyla bağ kurmak ile kişinin her şeyin birliğine inanması arasında anlamlı bir ilişki bulunurken teistik bir varlıkla (Tanrı) birliğe inanmak arasında anlamlı bir ilişki çıkmamıştır.

Tunç (2021) tarafından 411 öğretmenin katılımıyla öğretmenlerin Covid-19 salgın sürecinde mental iyi oluşları ve manevi kaynaklarının incelendiği çalışmada katılımcıların mental iyi oluş seviyeleriyle manevi kaynaklarından doğa, insanlık ve aşkınlık boyutları arasında pozitif olarak anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Ayrıca manevi kaynaklardan insanlık alt boyutunun öğretmenlerin algılanan stres seviyesiyle beraber mental iyi oluşlarındaki toplam varyansın % 16’sını öngördüğü bulunmuştur.

2.4.3. Kişilik ile İlgili Yapılan Bazı Araştırmalar

Üniversitelerin pedagojik formasyon bölümünden seçilen 352 öğrenci üzerinde yapılan bir çalışmada kişilik özellikleri, yaşam boyu öğrenme eğilimi ve özyetkinlik beklentisi arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu araştırmanın bulgularına göre kişinin nevroz ve deneyime açıklık alt boyutu puanları azaldıkça yaşam boyu öğrenme eğilim düzeyi arttığı belirlenmiştir (Ekşioğlu vd., 2017)

Farklı iki ülkede (Türkiye ve Danimarka) yaşayan Türklerden 141 katılımcı üzerinde yapılan bir araştırmada bireylerin benlik saygısı ve kişilik özelliklerine göre ölüm kaygıları ele alınmıştır. Bu araştırmanın bulgularına göre Türkiye’de yaşayan katılımcıların ölüm kaygılarının daha yüksek olduğu görülmüş. Benlik saygıları ile ölüm kaygıları arasında negatif korelasyon bulunmuş. Ölüm kaygısı ve kişilik özelliklerinden nevroitiklik ile pozitif, dışa dönüklük ile negatif bir korelasyon saptanmıştır (Özdemir, 2018).

Kişilik özellikleri ve öznel iyi oluş arasındaki ilişkinin incelendiği 234 yetişkinin katıldığı bir çalışmada kişilik özelliklerinden nevroitiklik ile öznel iyi oluş arasında negatif yönde anlamlı bir korelasyon bulunmuştur. Öznel iyi oluş ile dışa dönüklük, uyumluluk, sorumluluk ve deneyime açıklık alt boyutları arasında ise pozitif yönde anlamlı korelasyon bulunmuştur. Ayrıca nevroitiklik alt boyutunun öznel iyi oluşu negatif yönde; dışa dönüklük alt boyutunun ise pozitif yönde anlamlı seviyede yordadığı sonucuna ulaşılmıştır (Doğan, 2013).

Kişilerarası çatışma çözme yaklaşımları ile beş faktör kişilik özellikleri arasındaki ilişkinin incelendiği 302 üniversite öğrencisi üzerinde yapılan bir araştırmada deneyime açıklık ve uyumluluk kişilik alt boyutları, çatışma çözme yaklaşımlarının tümü üzerinde yordamaya sahiptir. Bununla birlikte, dışa dönüklük ve sorumluluk kişilik alt boyutların çatışma çözme aşamalarında önemli role sahip olduğu görülmüştür. Nevrotiklik alt boyutunun çatışma çözme süreçlerini yordamadığı görülmüştür. Araştırmanın sonuçlarına göre, kişilik özellikleri, kişilerarası çatışma çözme aşamalarında önemli rol oynamaktadır (Basım vd., 2009).

Sarıcı-Bulut (2017) tarafından 419 üniversite öğrencisi üzerinde kişilik özellikleri, depresyon ve başa çıkma tarzları arasındaki ilişkinin araştırıldığı çalışma bulgularına göre stres değişkenlerinden dış yardım arama, aktif planlama, kaçma soyutlama (duygusal-eylemsel), kaçma soyutlama (biyokimyasal) artışıyla kişilik özelliklerinin dışa dönüklük, deneyime açıklık, uyumluluk ve sorumluluk özellikleri arasında pozitif, nevroitiklik arasında negatif yönde anlamlı korelasyonlar bulunmuştur. Depresyon seviyesi ile nevroitiklik arasında pozitif yönde, dışa dönüklük arasında negatif yönde korelasyon belirlenmiştir. Bununla birlikte depresyon ile kişilik alt boyutlarından deneyime açıklık, uyumluluk ve sorumluluk arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur.

446 çift üzerinde yapılan bir araştırmada kişilik özelliklerinin evlilik uyumuna olan etkisi incelenmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre deneyime açıklık, sorumluluk ve uyumluluk alt boyutlarının evlilik uyumunu erkeklerde pozitif yönde; uyumluluk alt boyutunun da evlilik uyumunu kadınlarda pozitif yönde yordadığı belirtilmiştir. Nevrotiklik alt boyutunun da hem kadınlar hem erkeklerde negatif yönlü etkisine ulaşılmıştır (Bouchard, Lussier ve Sabourin 1999).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM

3.1.Araştırmanın Modeli

Manevi kaynakların bağımsız değişken, ölüme karşı tutumun bağımlı değişken olarak ele alındığı bu çalışmada kişilik, aracı değişken olarak analize dahil edilmiştir. Bu araştırma korelasyonel desene göre tasarlanan nicel araştırma yöntemine dayalı olarak yapılmıştır. Korelasyonel çalışmalar, en az iki değişkenin arasındaki ilişkiyi incelemek için yapılan araştırmalardır (Büyüköztürk ve ark., 2019: 16). Araştırmada bağımlı değişken ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemek için regresyon analizi kullanılmıştır (Tabachnick ve Fidell, 2015:117).

3.2.Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırma evrenini lisans öğrenim programına kayıtlı öğrenciler oluşturmaktadır. Çalışmanın yapıldığı 2021- 2022 öğrenim döneminde Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) verilerine göre bu sayı 4676657'tür. Araştırma örneklem sayısı, Yamane (1967)'nin evrendeki eleman sayısının bilinmesi koşuluyla geliştirdiği örneklem hesaplama yöntemi baz alınarak belirlenmiştir (akt. Israel, 1992).

$$n = \frac{N}{1 + N(e)^2}$$

e=tolere edilebilecek hata miktarı/sapma(genellikle 0,05 olarak hesaplanır.)

N=evren büyüklüğü

Bu formüle göre yapılan hesaplama sonucunda araştırma örneklemini 399,96 olarak bulunmuştur. Dolayısıyla araştırma örneklem sayısı 400 kişi olarak belirlenmiştir. Araştırma katılımcıları, uygun örneklem yöntemi ile üniversitelerin 2021-2022 öğretim yılında eğitim gören lisans öğrencileri arasından belirlenmiştir. Veriler toplanırken rahatlık sağlaması ve zor

koşullarda kolaylaştırıcı bir yöntem olması sebebiyle uygun örnekleme yöntemi tercih edilmiştir (Fraenkel vd., 2012: 99). Katılımcılar çeşitli fakültelerden dağılım gösteren kadın ve erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Katılımcılardan gönüllülük esasına dayalı hem fiziksel ortamda kağıt-kalem aracılığıyla hem de daha fazla örnekleme kısa sürede ulaşılabilmesi amacıyla dijital ortamda öz bildirim dayalı formlar ile veri toplanmıştır.

3.3. Veri Toplama Araçları ve Veri Toplama

Bu araştırmada veri toplamak amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanan demografik bilgi formu, katılımcıların manevi kaynaklarının belirlenmesini amaçlayan Manevi Kaynaklar Ölçeği, ölüme karşı tutumlarının belirlenmesi amacıyla Ölüme Karşı Tutum Ölçeği ve kişilik özelliklerini belirlemek amacıyla Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi kullanılmıştır.

3.3.1. Demografik Bilgi Formu

Demografik bilgi formu katılımcılardan yaş, cinsiyet, ekonomik düzey, romantik ilişki, yakın kaybı, ciddi hastalık ve fiziksel bütünlüğün tehdidi hususlarında bilgi toplamak amacıyla hazırlanmıştır. Literatürdeki taramaya dayanarak bu kriterlerin ölüme karşı tutumlarla ilişkili olabileceği düşünülmektedir.

3.3.2. Manevi Kaynaklar Ölçeği (MKÖ)

Ölçek, Westbrook vd. (2018) tarafından geliştirilmiştir. Türkçe'ye Ekşi ve ark. (2019) tarafından uyarlanmıştır. 5'li Likert tipi (1= Hiç katılmıyorum, 5= Tamamen katılıyorum) bir yapıya sahip olan bu ölçek toplam 24 maddeden oluşup dört alt boyut içermektedir. Bu alt boyutlar Tanrı/kişisel inanç, doğa, insanlık ve aşkın/yüce şeklinde sıralanmaktadır. Ölçek güvenilirlik katsayısı (Cronbach alfa) .79'dur. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı tüm alt boyutlar için .88'dir. Ölçeğin genelinde maddeler ile alt boyut toplam puanlar arasındaki korelasyon katsayılarının .58 ile .85 arasındadır. Ölçeğin Tanrı/kişisel inanç alt boyutu 1, 2, 3, 4, 5, 6. maddelerdir. Bu alt boyut kişinin maneviyatını dini/inançsal bir alanda deneyimlemesi ile ilgilidir. Doğa alt boyutu 7, 8, 9, 10, 11, 12. maddelerdir. Bu alt boyut kişinin maneviyatını doğaya yakınlık bağlamında deneyimlemesi ile ilgilidir. İnsanlık alt boyutu 13, 14, 15, 16, 17, 18. maddelerdir. Bu alt boyut kişinin maneviyatını insanlık ile birlik duygusu bağlamında

deneyimlemesi ile ilgilidir. Aşkın/Yüce alt boyutu 19, 20, 21, 22, 23, 24. maddelerdir. Bu alt boyut maneviyatın kişinin kendi acziyet hisleriyle sonuçlanan bir ilişki deneyimlemesi ile ilgilidir.

3.3.3. Ölüm Karşı Tutum Ölçeği (ÖKTÖ)

Wong vd. (1994) tarafından kişilerin ölümüne karşı tutumlarını ölçebilmek amacıyla geliştirilen ölçek, Türkçe'ye Işık (2009) tarafından uyarlanmıştır. Ölçeğin 5 alt boyut ve 32 maddeden oluşan orijinali geçerlik ve güvenilirlik çalışması sonucu 3 alt boyut ve 26 maddeye indirgenmiştir. 7'li Likert tipi yapıya sahip ölçek, 26 maddeden oluşmaktadır. Ölüm korkusu ve ölümden kaçınma, tarafsız kabul ve yaklaşım kabulü ve kaçış kabulü olmak üzere üç alt boyutu vardır. Ölçeğin güvenilirlik katsayısı (Cronbach Alfa) .81 olarak hesaplanmıştır. Açıklayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin toplam varyansa ortak katkıları %43,67 olan 3 faktörden oluştuğu saptanmıştır.

Tarafsız Kabullenme ve Yaklaşım Kabullenme alt boyutu 4, 6, 8, 12, 13, 14, 15, 19, 21, 22, 23, 25. maddelerdir. Bu alt boyut, ölümün hayatın kaçınılmaz bir parçası olduğunu ve ölümün, ölümden sonraki yaşama bir geçiş olduğuna inanma olarak açıklanmaktadır. Kaçış Kabullenme alt boyutu 5, 9, 11, 20, 24. maddelerdir. Bu alt boyut, ölümün hayatın fiziksel veya psikolojik hasarlarından kurtaracağına olan inanç olarak açıklanmaktadır. Ölüm Korkusu ve Ölümden Kaçınma alt boyutu 1, 2, 3, 7, 10, 16, 17, 18, 26. maddelerdir. Bu alt boyut, bir kimsenin ölümüne yaklaştığında korkunun meydana gelmesi ve ölümün uyandırdığı kaygı duygusunu azaltmak için ölüm hakkında düşünmekten veya konuşmaktan kaçındığı bir savunma mekanizması olarak açıklanmaktadır.

3.3.4. Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi (SDKT)

Bacanlı vd. (2009) tarafından geliştirilen ölçek, beş faktör kişilik özelliklerini sıfat çiftlerine dayalı bir biçimde ölçmeyi amaçlamaktadır. Kırk sıfat çiftinden oluşan SDKT, 7'li likert tipi bir ölçektir. Ölçeğin beş alt boyutu, duygusal denge / nevrozizm, dışa dönüklük, deneyime açıklık, uyumluluk ve sorumluluk olarak ele alınmıştır. Ölçeğin yapı geçerliliğini test etmek için temel bileşenler faktör analizi yapılmıştır. Analiz hesaplamaları sonucunda beş faktörün SDKT'ye ait varyansın % 52,63'ünü açıkladığı bulunmuştur. Ölçekte dışa dönüklük ve uyumluluk boyutunu ölçen dokuzar madde bulunurken, sorumluluk ve nevrozizm boyutları yedişer madde ile ölçülmektedir. Deneyime açıklık boyutunu ise sekiz madde ile ölçülmektedir.

Sıfatlara dayalı kişilik testinin güvenilirliğini belirlemek amacıyla yapılan analizde SDKT'nin boyutları cronbach alpha iç tutarlılık katsayısının .73 ile .89 arasında olduğu görülmüştür.

3.4.İşlem

Araştırma verileri çeşitli üniversitelerin 2021-2022 öğretim yılında öğrenimine devam eden 402 lisans öğrencisinden elde edilmiştir. Üniversite kampüs ortamında ve dijital medya platformlarında gönüllü katılımcılara araştırmayla ilgili bilgi verilerek Demografik Bilgi Formu, Manevi Kaynaklar Ölçeği, Ölüme Karşı Tutumlar Ölçeği ve Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi uygulanmıştır.

3.5.Verilerin Analizi

Betimsel verilerin analizinde yüzde, frekans, ortalama ve standart sapma kullanılmıştır. Değişkenler ile ilgili normallik varsayımı kutu-çizgi grafikleri, dal-yaprak grafikleri, Q-Q grafiği ve çarpıklık-basıklığa dair veriler ile incelenmiştir. Tabachnick ve Fidell 'in (2013) belirttiği üzere basıklık ve çarpıklık katsayılarının + 1,5 ve - 1,5 arasında yer aldığı durumlar normal dağılım kabul edilmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda araştırmada parametrik testlerin kullanılmasına karar verilmiştir. Ölçek puanları arasındaki ilişkilerde Pearson Korelasyon Analizi ve Regresyon Analizi kullanılmıştır. Gruplar arası farklarda ise Bağımsız Gruplar t-Testi ve ANOVA tercih edilmiştir. Varyansların homojenliği varsayımı Levene testi ile değerlendirilmiştir. Varyansların homojen olmadığı durumlarda varyanslar homojen olmadığına tercih edilen t testi istatistikleri ve Welch testi sonuçları kullanılmıştır. Araştırmada regresyon modelleri kullanılarak Baron ve Kenny (1986)' nin belirttiği, değişkenler arası ilişkide aracı etkiyi sınavabilmeye yönelik gerekli adımlar sıra ile uygulanmıştır. Regresyon modelleri sonrasında aracılık etkisini tespit etmek üzere Sobel (1982) tarafından geliştirilen test uygulanmış ve güven aralıkları değerlendirilmiştir. Aracı etkiyi incelerken ise PROCESS SPSS Makro yazılımı kullanılmıştır. Veriler SPSS 25 programı ile analiz edilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

4.1. Betimleyici Verilerin Analizi

Bu bölümde betimleyici verilere yer verilmiştir. Katılımcıların demografik özelliklerine yönelik yüzde ve frekans değerleri ile araştırmada kullanılan ölçekler için en küçük-en büyük değerler, çarpıklık-basıklık değerleri ile ortalama ve standart sapma değerleri sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Değişken	Gruplar	n	%
Cinsiyet	Kadın	241	60,0
	Erkek	161	40,0
Gelir Düzeyi	0-1500 TL	248	61,7
	1501-3000 TL	108	26,9
	3001 TL ve üzeri	46	11,4
Sınıf	1.Sınıf	108	26,9
	2.Sınıf	167	41,5
	3.Sınıf	59	14,7
	4.Sınıf	53	13,2
	5. Sınıf	12	3,0
	6.Sınıf	3	,7
Fakülte	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	53	13,2
	Eğitim Fakültesi	132	32,8
	İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi	78	19,4
	Tıp ve Sağlık Bilimleri Fakültesi	58	14,4
	Mühendislik Fakültesi	50	12,4
	Hukuk Fakültesi	31	7,7
Romantik İlişki	Bulunan	114	28,4
Bulunma	Bulunmayan	288	71,6
	Geçiren	66	16,4

Ciddi Sonuçlanan Hastalık Geçirme	Geçirmeyen	336	83,6
Yakın Birini Kaybetme	Kaybeden	161	40,0
	Kaybetmeyen	241	60,0
Fiziksel Bütünlük Tehdidi Yaşama	Yaşayan	152	37,8
	Yaşamayan	250	62,2

Katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin bulgular Tablo 1’de sunulmuştur. Araştırmaya 402 katılımcı katılmıştır. Araştırmada 241 (%60,0) kadın ve 161 (%40,0) erkek katılımcı bulunmaktadır. 0-1500 TL arası 248 (%61,7), 1501-3000 TL arası 108 (%26,9) ve 3001 TL ve üzeri gelire sahip 46 (%11,4) katılımcı bulunmaktadır. 108 (%26,9) katılımcı 1. sınıf, 167 (%41,5) katılımcı 2. sınıf, 59 (%14,7) katılımcı 3. sınıf, 53 katılımcı (%13,2) 4. sınıf, 12 (%30,) katılımcı 5. sınıf ve 3 (%7) katılımcı 6. sınıftır. 53 (%13,2) katılımcı İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 132 (%32,8) katılımcı Eğitim Fakültesi, 78 (%19,4) katılımcı İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, 58 katılımcı (%14,4) Tıp ve Sağlık Bilimleri Fakültesi, 50 katılımcı (%12,4) Mühendislik Fakültesi ve 31 (%7,7) katılımcı Hukuk Fakültesinde Eğitim almaktadır. 114 (%28,4) katılımcının romantik ilişkisi bulunmakta ve 288 (%71,6) katılımcının romantik ilişkisi bulunmamaktadır. 66 (%16,4) katılımcı ciddi sonuçlanan bir hastalık geçirmiş ve 336 (%83,6) katılımcı geçirmemiştir. 161 (%40,0) katılımcı kendisine yakın birini kaybetmiş ve 241 (%83,6) katılımcı kaybetmemiştir.

Tablo 2. Yaş İçin Betimleyici İstatistikler

Değişken	\bar{x}	SS
Yaş	21,06	2,63

Tablo 2’de yaş için ortalama ve standart sapma değerleri verilmiştir. Yaş için ortalama=21,06 ve standart sapma=2,63 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 3. Ölüme Karşı Tutum Ölçeğine Yönelik Betimleyici İstatistikler

Ölçekler	Min	Maks	\bar{x}	ss	Çarpıklık	Basıklık
Tarafsız K. ve Yaklaşım	12	82	35,07	15,37	,902	,176
Kabullenme						
Kaçış Kabullenme	5	35	20,15	7,85	,033	-,789
Ölüm Korkusu ve Ölümden	9	81	33,04	13,33	,230	-,543
Kaçınma						
Ölüme Karşı Tutum Ölçeği -	32	152	88,26	25,92	,274	-,436
Toplam						

Tablo 3’de Ölüme Karşı Tutam Ölçeğine yönelik en küçük-en büyük değerler, ortalama ve standart sapma değerleri sunulmuştur.

Ölüme Karşı Tutum Ölçeği Tarafsız Kabullenme ve Yaklaşım Kabullenme alt boyutu için aralık 12-82 arasında, ortalama= 35,07 ve standart sapma= 15,37, çarpıklık= ,902 ve basıklık= ,176 olarak hesaplanmıştır. Kaçış Kabullenme alt boyutu için aralık 5-35 arasında, ortalama= 20,15 ve standart sapma= 7,85, çarpıklık= ,033 ve basıklık= -,789 olarak hesaplanmıştır. Ölüm Korkusu ve Ölümden Kaçınma alt boyutu için aralık 9-81 arasında, ortalama= 33,04 ve standart sapma= 13,33, çarpıklık= ,230 ve basıklık= -,543 olarak hesaplanmıştır. Ölüme Karşı Tutum Ölçeği için aralık 32-152 arasında, ortalama= 88,26 ve standart sapma= 25,92, çarpıklık= ,274 ve basıklık= -,436 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 4. Manevi Kaynaklar Ölçeğine Yönelik Betimleyici İstatistikler

Ölçekler	Min	Maks	\bar{x}	ss	Çarpıklık	Basıklık
Din	6	30	19,39	7,57	-,255	-1,138
Doğa	6	30	15,98	5,98	,389	-,499
İnsancıl	6	30	19,35	5,75	-,093	-,456
Aşkın	6	30	16,51	7,05	,245	-,804
Manevi Kaynaklar Ölçeği -	24	120	71,22	18,66	,105	-,250
Toplam						

Tablo 4’de Manevi Kaynaklar Ölçeğine yönelik en küçük-en büyük değerler, ortalama ve standart sapma değerleri verilmiştir.

Manevi Kaynaklar Ölçeği Din alt boyutu için aralık 6-30 arasında, ortalama= 19,39 ve standart sapma= 7,57, çarpıklık=-,255 ve basıklık=-1,138 olarak hesaplanmıştır. Doğa alt boyutu için aralık 6-30 arasında, ortalama= 15,98 ve standart sapma= 5,98, çarpıklık= ,389 ve basıklık= -,499 olarak hesaplanmıştır. İnsancıl alt boyutu için aralık 6-30 arasında, ortalama= 19,35 ve standart sapma= 5,75, çarpıklık=-,093 ve basıklık= -,456 olarak hesaplanmıştır. Aşkın alt boyutu için aralık 6-30 arasında, ortalama= 16,51 ve standart sapma= 7,05, çarpıklık= ,245 ve basıklık= -,804 olarak hesaplanmıştır. Manevi Kaynaklar Ölçeği için aralık 24-120 arasında, ortalama= 71,22 ve standart sapma= 18,66, çarpıklık= ,105 ve basıklık= -,250 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 5. Sıfatlara Dayalı Kişilik Testine Yönelik Betimleyici İstatistikler

Ölçekler	Min	Maks	\bar{x}	ss	Çarpıklık	Basıklık
Dışa dönüklük	15	90	42,61	9,37	,120	,961
Uyumluluk	18	63	46,87	8,95	-,532	,035
Sorumluluk	9	49	35,19	7,34	-,483	,380
Duygusal Dengesizlik	11	44	26,93	6,10	,194	-,168
Deneyime Açıklık	10	56	42,81	7,55	-,505	,195

Tablo 5’de Sıfatlara Dayalı Kişilik Testine yönelik en küçük-en büyük değerler, ortalama ve standart sapma değerleri verilmiştir.

Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi Dışa dönüklük boyutu için aralık 15-90 arasında, ortalama= 42,61 ve standart sapma= 9,37, çarpıklık= ,120 ve basıklık= ,961 olarak hesaplanmıştır. Uyumluluk boyutu için aralık 18-63 arasında, ortalama= 46,87 ve standart sapma= 8,95, çarpıklık= -,532 ve basıklık= ,035 olarak hesaplanmıştır. Sorumluluk boyutu için aralık 9-49 arasında, ortalama= 35,19 ve standart sapma= 7,34, çarpıklık= -,483 ve basıklık= ,380 olarak hesaplanmıştır. Duygusal Dengesizlik boyutu için aralık 11-44 arasında, ortalama= 26,93 ve standart sapma= 6,10, çarpıklık= ,194 ve basıklık= -,168 olarak hesaplanmıştır.

Deneyime Açıklık boyutu için aralık 10-56 arasında, ortalama= 42,81 ve standart sapma= 7,55, çarpıklık= -,505 ve basıklık= ,195 olarak hesaplanmıştır.

4.2.Ölüme Karşı Tutum Ölçeği, Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi ve Manevi Kaynaklar Ölçeği Puanlarının Demografik Değişkenlere Göre İncelenmesine Yönelik Bulgular

Bu bölümde, Ölüme Karşı Tutum Ölçeği, Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi ve Manevi Kaynaklar Ölçeği puanlarının demografik değişkenlere göre incelenmesine yönelik analiz sonuçları sunulmuştur.

4.2.1.Ölüme Karşı Tutum Ölçeği, Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi ve Manevi Kaynaklar Ölçeği Puanlarının Cinsiyete Göre İncelenmesi

Tablo 6. Ölüme Karşı Tutum Ölçeği Puanların Cinsiyete Göre İncelenmesine Yönelik Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları

Ölçekler	Gruplar	n	\bar{x}	ss	t	sd	p
Tarafsız K. ve Yaklaşım Kabullenme	Kadın	241	34,97	14,72	-,148	400	,882
	Erkek	161	35,21	16,35			
Kaçış Kabullenme	Kadın	241	20,40	7,81	,782	400	,435
	Erkek	161	19,78	7,92			
Ölüm Korkusu ve Ölümden Kaçınma	Kadın	241	35,25	13,49	4,152	400	,000**
	Erkek	161	29,73	12,41			
Ölüme Karşı Tutum Ölçeği - Toplam	Kadın	241	90,63	25,72	2,254	400	,025*
	Erkek	161	84,71	25,89			

*p<,05; **p<,01; ^aVaryanslar Homojen Olmadığında Kullanılan t İstatistiği

Tablo 6'da Ölüme Karşı Tutum Ölçeği puanlarının cinsiyete göre incelenmesine ilişkin Bağımsız Gruplar t-Testi bulguları verilmiştir.

Ölüme Karşı Tutum Ölçeği Ölüm Korkusu ve Ölümden Kaçınma alt boyutu ($t_{(400)}= 4,152$; $p<,01$) ve ölçek toplam ($t_{(400)}= 2,254$; $p<,05$) puanlarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmektedir. Kadın katılımcıların Ölüm Korkusu ve Ölümden

Kaçınma alt boyutu ve ölçek toplam puanlarının erkek katılımcıların Ölüm Korkusu ve Ölümünden Kaçınma alt boyutu ve ölçek toplam puanlarından daha yüksek olduğu görülmüştür.

Ölüme Karşı Tutum Ölçeği Tarafsız Kabullenme ve Yaklaşım Kabullenme ile Kaçış Kabullenme alt boyutu puanlarının cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p > ,05$)

Tablo 7. Manevi Kaynaklar Ölçeği Puanlarının Cinsiyete Göre İncelenmesine Yönelik Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları

Ölçekler	Gruplar		\bar{x}	ss	t	sd	p
	r	n					
Din	Kadın	241	20,04	7,25	2,090 ^a	321,712	,037*
	Erkek	161	18,41	7,93			
Doğa	Kadın	241	16,51	5,99	2,173	400	,030*
	Erkek	161	15,19	5,88			
İnsancıl	Kadın	241	19,56	5,65	,892	400	,373
	Erkek	161	19,03	5,89			
Aşkın	Kadın	241	16,82	6,97	1,099	400	,272
	Erkek	161	16,03	7,15			
Manevi Kaynaklar	Kadın	241	72,93	18,05	2,253	400	,025*
Ölçeği - Toplam	Erkek	161	68,67	19,31			

* $p < ,05$; ** $p < ,01$; ^aVaryanslar Homojen Olmadığında Kullanılan t İstatistiği

Tablo 7’de Manevi Kaynaklar Ölçeği puanlarının cinsiyete göre incelenmesine ilişkin Bağımsız Gruplar t-Testi bulguları sunulmuştur.

Manevi Kaynaklar Ölçeği Din ($t_{(321,712)} = 2,090$; $p < ,05$), Doğa ($t_{(400)} = 2,173$; $p < ,05$) ve ölçek toplam ($t_{(400)} = 2,253$; $p < ,05$) puanlarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmektedir. Kadın katılımcıların Manevi Kaynaklar Ölçeği Din ve Doğa alt boyutları ile ölçek toplam puanlarının erkek katılımcılardan daha yüksek olduğu görülmüştür.

Manevi Kaynaklar Ölçeği İnsancıl ve Aşkın alt boyutu puanlarının cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p > ,05$)

Tablo 8. Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi Puanlarının Cinsiyete Göre İncelenmesine Yönelik Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları

Ölçekler	Gruplar	n	\bar{x}	ss	t	sd	p
Dışa dönüklük	Kadın	241	43,42	9,38	2,134	400	,033*
	Erkek	161	41,40	9,26			
Uyumluluk	Kadın	241	47,71	8,86	2,310	400	,021*
	Erkek	161	45,61	8,95			
Sorumluluk	Kadın	241	35,63	6,76	1,430 ^a	300,293	,154
	Erkek	161	34,53	8,10			
Duygusal Dengesizlik	Kadın	241	27,30	6,27	1,489	400	,137
	Erkek	161	26,37	5,81			
Deneyime Açıklık	Kadın	241	43,68	7,34	2,832	400	,005**
	Erkek	161	41,52	7,71			

*p<,05; **p<,01; ^aVaryanslar Homojen Olmadığında Kullanılan t İstatistiği

Tablo 8’de Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi puanlarının cinsiyete göre incelenmesine ilişkin Bağımsız Gruplar t-Testi bulguları sunulmuştur.

Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi Dışa dönüklük ($t_{(400)}= 2,134$; $p<,05$), Uyumluluk ($t_{(400)}= 2,310$; $p<,05$) ve Deneyime Açıklık ($t_{(400)}= 2,832$; $p<,01$) boyutu puanlarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmektedir. Kadın katılımcıların Dışa dönüklük, Uyumluluk ve Deneyime Açıklık boyutu puanlarının erkek katılımcıların Dışa dönüklük, Uyumluluk ve Deneyime Açıklık boyutu puanlarından daha yüksek olduğu görülmüştür.

Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi Sorumluluk ve Duygusal Dengesizlik boyutu puanlarının cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p>,05$)

4.2.2.Ölüme Karşı Tutum Ölçeği, Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi ve Manevi Kaynaklar Ölçeği Puanlarının Romantik İlişkide Bulunma Durumuna Göre İncelenmesi

Tablo 9. Ölüme Karşı Tutum Ölçeği Puanların Romantik İlişki Bulunma Durumuna Göre İncelenmesine Yönelik Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları

Ölçekler	Gruplar	n	\bar{x}	ss	t	sd	p
Tarafsız K. ve Yaklaşım Kabullenme	Bulunan	114	38,43	16,49	2,786	400	,006**
	Bulunmayan	288	33,73	14,72			
Kaçış Kabullenme	Bulunan	114	21,36	8,21	1,942	400	,053
	Bulunmayan	288	19,68	7,67			
Ölüm Korkusu ve Ölümünden Kaçınma	Bulunan	114	35,75	13,96	2,585	400	,010*
	Bulunmayan	288	31,96	12,94			
Ölüme Karşı Tutum Ölçeği - Toplam	Bulunan	114	95,54	25,09	3,598	400	,000**
	Bulunmayan	288	85,37	25,72			

*p<,05; **p<,01; ^aVaryanslar Homojen Olmadığında Kullanılan t İstatistiği

Tablo 9’da Ölüme Karşı Tutum Ölçeği puanlarının romantik ilişkide bulunma durumuna göre incelenmesine ilişkin Bağımsız Gruplar t-Testi bulguları sunulmuştur.

Ölüme Karşı Tutum Ölçeği boyutu Tarafsız Kabullenme ve Yaklaşım Kabullenme ($t_{(400)}= 2,786$; $p<,01$), Ölüm Korkusu ve Ölümünden Kaçınma alt boyutu ($t_{(400)}= 2,585$; $p<,05$) ve ölçek toplam ($t_{(400)}= 3,598$; $p<,01$) puanlarının romantik ilişkide bulunma durumu değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmektedir. Romantik ilişkisi bulunan katılımcıların Tarafsız Kabullenme ve Yaklaşım Kabullenme, Ölüm Korkusu ve Ölümünden Kaçınma alt boyutu ve ölçek toplam puanlarının romantik ilişkisi bulunmayan katılımcıların Tarafsız Kabullenme ve Yaklaşım Kabullenme, Ölüm Korkusu ve Ölümünden Kaçınma alt boyutu ve ölçek toplam puanlarından daha yüksek olduğu görülmüştür.

Ölüme Karşı Tutum Ölçeği Kaçış Kabullenme alt boyutu puanlarının romantik ilişkide bulunma durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p>,05$).

Tablo 10. Manevi Kaynaklar Ölçeği Puanlarının Romantik İlişkide Bulunma Durumuna Göre İncelenmesine Yönelik Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları

Ölçekler	Gruplar	n	\bar{x}	ss	t	sd	p
Din	Bulunan	288	19,92	7,48	-2,229	400	,026*
	Bulunmayan	114	15,35	6,25			
Doğa	Bulunan	288	16,23	5,86	-1,329	400	,185
	Bulunmayan	114	19,89	5,64			
İnsancıl	Bulunan	288	19,13	5,78	1,199	400	,231
	Bulunmayan	114	17,46	7,01			
Aşkın	Bulunan	288	16,13	7,04	1,709	400	,088
	Bulunmayan	114	70,76	19,39			
Manevi Kaynaklar Ölçeği - Toplam	Bulunan	288	71,41	18,39	-,311	400	,756
	Bulunmayan	288	19,92	7,48			

*p<,05; **p<.01; ^aVaryanslar Homojen Olmadığında Kullanılan t İstatistiği

Tablo 10’da Manevi Kaynaklar Ölçeği puanlarının romantik ilişkide bulunma durumuna göre incelenmesine ilişkin Bağımsız Gruplar t-Testi bulguları sunulmuştur.

Manevi Kaynaklar Ölçeği Din ($t_{(400)} = -2,229$; $p <,05$), puanlarının romantik ilişki bulunma durumu değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmektedir. Romantik ilişkisi bulunan katılımcıların din alt boyutu puanlarının romantik ilişkisi bulunmayan katılımcılardan daha yüksek olduğu görülmüştür.

Manevi Kaynaklar Ölçeği Din, İnsancıl ve Aşkın alt boyutu ve ölçek toplam puanlarının romantik ilişkide bulunma durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p >,05$)

Tablo 11. Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi Puanlarının Romantik İlişkide Bulunma Durumuna Göre İncelenmesine Yönelik Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları

Ölçekler	Gruplar	n	\bar{x}	ss	t	sd	p
Dışa dönüklük	Bulunan	114	44,49	8,28	2,539	400	,011*
	Bulunmayan	288	41,87	9,69			
Uyumluluk	Bulunan	114	46,75	8,70	-,170	400	,865
	Bulunmayan	288	46,92	9,06			
Sorumluluk	Bulunan	114	35,60	6,91	,708	400	,480
	Bulunmayan	288	35,03	7,51			
Duygusal Dengesizlik	Bulunan	114	27,14	6,21	,434	400	,664
	Bulunmayan	288	26,84	6,06			
Deneyime Açıklık	Bulunan	114	43,53	7,46	1,197	400	,232
	Bulunmayan	288	42,53	7,58			

*p<,05; **p<.01; ^aVaryanslar Homojen Olmadığında Kullanılan t İstatistiği

Tablo 11’de Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi puanlarının romantik ilişkide bulunma durumuna göre incelenmesine ilişkin Bağımsız Gruplar t-Testi bulguları sunulmuştur.

Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi Dışa dönüklük ($t_{(400)}= 2,539$; $p<,05$), boyutu puanlarının romantik ilişkide bulunma durumu değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmektedir. Romantik ilişkisi bulunan katılımcıların Dışa dönüklük boyutu puanlarının romantik ilişkisi bulunmayan katılımcılardan daha yüksek olduğu görülmüştür.

Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi Sorumluluk, Uyumluluk, Deneyime Açıklık ve Duygusal Dengesizlik boyutu puanlarının romantik ilişkide bulunma durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p> ,05$).

4.2.3.Ölüme Karşı Tutum Ölçeği, Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi ve Manevi Kaynaklar Ölçeği Puanlarının Ciddi Sonuçlanan Hastalık Geçirme Durumuna Göre İncelenmesi

Tablo 12. Ölüme Karşı Tutum Ölçeği Puanların Ciddi Sonuçlanan Hastalık Geçirme Durumuna Göre İncelenmesine Yönelik Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları

Ölçekler	Gruplar	n	\bar{x}	ss	t	sd	p
Tarafsız K. ve Yaklaşım Kabullenme	Geçiren	66	38,26	16,43	1,853	400	,065
	Geçirmeyen	336	34,44	15,10			
Kaçış Kabullenme	Geçiren	66	20,15	8,82	-,003	400	,998
	Geçirmeyen	336	20,15	7,66			
Ölüm Korkusu ve Ölümünden Kaçınma	Geçiren	66	33,08	13,06	,028	400	,978
	Geçirmeyen	336	33,03	13,40			
Ölüme Karşı Tutum Ölçeği - Toplam	Geçiren	66	91,49	28,52	1,109	400	,268
	Geçirmeyen	336	87,62	25,37			

*p<,05; **p<,01; ^aVaryanslar Homojen Olmadığında Kullanılan t İstatistiği

Tablo 12’de Ölüme Karşı Tutum Ölçeği puanlarının ciddi sonuçlanan hastalık geçirme durumuna göre incelenmesine ilişkin Bağımsız Gruplar t-Testi bulguları sunulmuştur.

Ölüme Karşı Tutum Ölçeği puanlarının ciddi sonuçlanan hastalık geçirme durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir (p> ,05)

Tablo 13. Manevi Kaynaklar Ölçeği Puanların Ciddi Sonuçlanan Hastalık Geçirme Durumuna Göre İncelenmesine Yönelik Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları

Ölçekler	Gruplar	n	\bar{x}	ss	t	sd	p
Din	Geçiren	66	18,40	7,93	-1,165	400	,245
	Geçirmeyen	336	19,58	7,49			
Doğa	Geçiren	66	16,34	5,67	,529	400	,597
	Geçirmeyen	336	15,91	6,04			
İnsancıl	Geçiren	66	19,64	6,19	,449	400	,654
	Geçirmeyen	336	19,29	5,66			
Aşkın	Geçiren	66	15,82	6,97	-,866	400	,387
	Geçirmeyen	336	16,64	7,07			
Manevi Kaynaklar Ölçeği - Toplam	Geçiren	66	70,19	18,59	-,491	400	,624
	Geçirmeyen	336	71,43	18,69			

*p<,05; **p<,01; ^aVaryanslar Homojen Olmadığında Kullanılan t İstatistiği

Tablo 13'te Manevi Kaynaklar Ölçeği puanlarının ciddi sonuçlanan hastalık geçirme durumuna göre incelenmesine ilişkin Bağımsız Gruplar t-Testi bulguları sunulmuştur.

Manevi Kaynaklar Ölçeği puanlarının ciddi sonuçlanan hastalık geçirme durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p > ,05$)

Tablo 14. Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi Puanların Ciddi Sonuçlanan Hastalık Geçirme Durumuna Göre İncelenmesine Yönelik Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları

Ölçekler	Gruplar	n	\bar{x}	ss	t	sd	p
Dışa dönüklük	Geçiren	66	42,54	9,62	-,071	400	,943
	Geçirmeyen	336	42,63	9,34			
Uyumluluk	Geçiren	66	47,87	10,17	,990	400	,323
	Geçirmeyen	336	46,67	8,69			
Sorumluluk	Geçiren	66	36,37	8,10	1,435	400	,152
	Geçirmeyen	336	34,96	7,17			
Duygusal Dengesizlik	Geçiren	66	28,25	6,30	1,936	400	,054
	Geçirmeyen	336	26,67	6,03			
Deneyime Açıklık	Geçiren	66	43,78	7,87	1,132	400	,258
	Geçirmeyen	336	42,63	7,49			

* $p < ,05$; ** $p < ,01$; ^aVaryanslar Homojen Olmadığında Kullanılan t İstatistiği

Tablo 14'te Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi puanlarının ciddi sonuçlanan hastalık geçirme durumuna göre incelenmesine ilişkin Bağımsız Gruplar t-Testi bulguları sunulmuştur.

Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi puanlarının ciddi sonuçlanan hastalık geçirme durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p > ,05$)

4.2.4. Ölüme Karşı Tutum Ölçeği, Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi ve Manevi Kaynaklar Ölçeği Puanlarının Yakın Birini Kaybetme Durumuna Göre İncelenmesi

Tablo 15. Ölüme Karşı Tutum Ölçeği Puanların Yakın Birini Kaybetme Durumuna Göre İncelenmesine Yönelik Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları

Ölçekler	Gruplar	n	\bar{x}	ss	t	sd	p
Tarafsız K. ve Yaklaşım Kabullenme	Kaybeden	161	34,76	14,31	-,330	400	,742
	Kaybetmeyen	241	35,27	16,07			
Kaçış Kabullenme	Kaybeden	161	20,51	7,76	,739	400	,460
	Kaybetmeyen	241	19,92	7,92			
Ölüm Korkusu ve Ölümünden Kaçınma	Kaybeden	161	33,53	13,68	,603	400	,547
	Kaybetmeyen	241	32,71	13,11			
Ölüme Karşı Tutum Ölçeği - Toplam	Kaybeden	161	88,79	25,70	,338	400	,735
	Kaybetmeyen	241	87,90	26,11			

*p<,05; **p<,01; ^aVaryanslar Homojen Olmadığında Kullanılan t İstatistiği

Tablo 15'te Ölüme Karşı Tutum Ölçeği puanlarının yakın birini kaybetme durumuna göre incelenmesine ilişkin Bağımsız Gruplar t-Testi bulguları sunulmuştur.

Ölüme Karşı Tutum Ölçeği puanlarının yakın birini kaybetme durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir (p>,05)

Tablo 16. Manevi Kaynaklar Ölçeği Puanların Yakın Birini Kaybetme Durumuna Göre İncelenmesine Yönelik Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları

Ölçekler	Gruplar	n	\bar{x}	ss	t	sd	p
Din	Kaybeden	161	19,21	7,30	-,388	400	,698
	Kaybetmeyen	241	19,51	7,75			
Doğa	Kaybeden	161	16,73	6,12	2,048	400	,041*
	Kaybetmeyen	241	15,49	5,84			
İnsancıl	Kaybeden	161	19,56	5,73	,622	400	,534
	Kaybetmeyen	241	19,20	5,77			
Aşkın	Kaybeden	161	16,36	6,99	-,327	400	,744
	Kaybetmeyen	241	16,60	7,10			
Manevi Kaynaklar Ölçeği - Toplam	Kaybeden	161	71,87	18,46	,563	400	,574
	Kaybetmeyen	241	70,80	18,82			

*p<,05; **p<,01; ^aVaryanslar Homojen Olmadığında Kullanılan t İstatistiği

Tablo 16’da Manevi Kaynaklar Ölçeği puanlarının yakın birini kaybetme durumuna göre incelenmesine ilişkin Bağımsız Gruplar t-Testi bulguları sunulmuştur.

Manevi Kaynaklar Ölçeği Doğa ($t_{(400)} = 2,048$; $p < ,05$) boyutu puanlarının yakın birini kaybetme durumu değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmektedir. Yakınını kaybeden katılımcıların Doğa alt boyutu puanlarının bir yakınını kaybetmeyen katılımcılardan daha yüksek olduğu görülmüştür.

Manevi Kaynaklar Ölçeği Din, İnsancıl ve Aşkın alt boyutu ve ölçek toplam puanlarının yakın birini kaybetme durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p > ,05$).

Tablo 17. Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi Puanların Yakın Birini Kaybetme Durumuna Göre İncelenmesine Yönelik Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları

Ölçekler	Gruplar	n	\bar{x}	ss	t	sd	p
Dışa dönüklük	Kaybeden	161	42,74	9,07	,224	400	,823
	Kaybetmeyen	241	42,53	9,59			
Uyumluluk	Kaybeden	161	47,07	9,14	,371	400	,711
	Kaybetmeyen	241	46,73	8,83			
Sorumluluk	Kaybeden	161	35,14	7,32	-,105	400	,916
	Kaybetmeyen	241	35,22	7,37			
Duygusal Dengesizlik	Kaybeden	161	26,71	5,92	-,585	400	,559
	Kaybetmeyen	241	27,07	6,22			
Deneyime Açıklık	Kaybeden	161	43,18	7,57	,789	400	,431
	Kaybetmeyen	241	42,57	7,55			

* $p < ,05$; ** $p < ,01$; ^aVaryanslar Homojen Olmadığında Kullanılan t İstatistiği

Tablo 17’de Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi puanlarının yakın birini kaybetme durumuna göre incelenmesine ilişkin Bağımsız Gruplar t-Testi bulguları sunulmuştur.

Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi puanlarının yakın birini kaybetme durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p > ,05$).

4.2.5. Ölüme Karşı Tutum Ölçeği, Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi ve Manevi Kaynaklar Ölçeği Puanlarının Gelir Düzeyine Göre İncelenmesi

Tablo 18. Ölüme Karşı Tutum Ölçeği Puanların Gelir Düzeyine Göre İncelenmesine Yönelik ANOVA Sonuçları

Ölçekler	Gruplar	n	\bar{x}	ss	F	sd	p	Fark
Tarafsız K. ve Yaklaşım Kabullenme	0-1500 TL	248	32,97	14,05	5,761 ^w	2	,004**	2>1
	1501-3000 TL	108	39,03	17,33		110,410		
	3001 TL +	46	37,08	15,54				
Kaçış Kabullenme	0-1500 TL	248	19,22	7,50	6,234	2	,002**	3>1
	1501-3000 TL	108	20,96	8,13		399		
	3001 TL +	46	23,32	8,16				
Ölüm Korkusu ve Ölümünden Kaçınma	0-1500 TL	248	33,18	12,56	,906	2	,405	-
	1501-3000 TL	108	33,74	14,35		399		
	3001 TL +	46	30,64	14,90				
Ölüme Karşı Tutum Ölçeği - Toplam	0-1500 TL	248	85,36	23,78	3,835	2	,025*	2>1
	1501-3000 TL	108	93,74	29,22		109,700		
	3001 TL +	46	91,03	26,98				

*p<,05; **p<,01; ^wWelch test

Tablo 18’de Ölüme Karşı Tutum Ölçeği puanlarının gelir düzeyine göre incelenmesine ilişkin ANOVA bulguları sunulmuştur.

Ölüme Karşı Tutum Ölçeği boyutu Tarafsız Kabullenme ve Yaklaşım Kabullenme ($F_{(2-110,410)} = 5,761$; $p <,01$), Kaçış Kabullenme alt boyutu ($F_{(2-399)} = 6,234$; $p <,01$) ve ölçek toplam ($F_{(2-109,700)} = 3,835$; $p <,01$) puanlarının gelir düzeyi değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmektedir. 1501-3000 TL arası gelire sahip katılımcıların Tarafsız Kabullenme ve Yaklaşım Kabullenme alt boyutu ve ölçek toplam puanlarının 0-1500 TL arası gelire sahip katılımcılardan daha yüksek olduğu görülmüştür. 3000 TL ve üstü arası gelire sahip

katılımcıların Kaçış Kabullenme alt boyutu ve ölçek toplam puanlarının 0-1500 TL arası gelire sahip katılımcılardan daha yüksek olduğu görülmüştür.

Ölüme Karşı Tutum Ölçeği Ölüm Korkusu ve Ölümden Kaçınma alt boyutu puanlarının gelir düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p > ,05$).

Tablo 19. Manevi Kaynaklar Ölçeği Puanların Gelir Düzeyine Göre İncelenmesine Yönelik ANOVA Sonuçları

Ölçekler	Gruplar	n	\bar{x}	ss	F	sd	p	Fark
Din	0-1500 TL	248	20,31	7,41	6,125	2	,002**	1>2
	1501-3000 TL	108	17,30	7,42				
	3001 TL +	46	19,35	7,92				
Doğa	0-1500 TL	248	16,09	5,99	,551	2	,577	-
	1501-3000 TL	108	15,51	5,56				
	3001 TL +	46	16,50	6,83				
İnsancıl	0-1500 TL	248	19,10	5,80	1,254	2	,287	-
	1501-3000 TL	108	20,09	5,71				
	3001 TL +	46	18,95	5,49				
Aşkını	0-1500 TL	248	16,64	6,80	1,652	2	,193	-
	1501-3000 TL	108	15,64	7,51				
	3001 TL +	46	17,81	7,12				
Manevi Kaynaklar Ölçeği - Toplam	0-1500 TL	248	72,14	18,46	1,549	2	,214	-
	1501-3000 TL	108	68,54	18,35				
	3001 TL +	46	72,61	20,16				

* $p < ,05$; ** $p < ,01$; ^wWelch test

Tablo 19’da Manevi Kaynaklar Ölçeği puanlarının gelir düzeyine göre incelenmesine ilişkin ANOVA bulguları sunulmuştur.

Manevi Kaynaklar Ölçeği Din ($F_{(2-399)} = 6,125$; $p < ,01$) boyutu puanlarının gelir düzeyi değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmektedir. 0-1500 TL arası gelire sahip katılımcıların Din alt boyutu puanlarının 1501-3000 TL arası gelire sahip katılımcılardan daha yüksek olduğu görülmüştür.

Manevi Kaynaklar Ölçeği Doğa, İnsancıl ve Aşkın alt boyutu ve ölçek toplam puanlarının gelir düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p > ,05$).

Tablo 20. Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi Puanların Gelir Düzeyine Göre İncelenmesine Yönelik ANOVA Sonuçları

Ölçekler	Gruplar	n	\bar{x}	ss	F	sd	p
Dışa dönüklük	0-1500 TL	248	41,76	9,67	2,755	2	,065
	1501-3000 TL	108	44,10	8,58		399	
	3001 TL +	46	43,74	9,18			
Uyumluluk	0-1500 TL	248	46,97	8,87	,482	2	,618
	1501-3000 TL	108	47,15	8,70		399	
	3001 TL +	46	45,67	9,98			
Sorumluluk	0-1500 TL	248	35,15	7,26	,045	2	,956
	1501-3000 TL	108	35,36	6,93		399	
	3001 TL +	46	35,01	8,74			
Duygusal Dengesizlik	0-1500 TL	248	26,89	5,98	,082 ^w	2	,921
	1501-3000 TL	108	27,10	6,79		121,600	
	3001 TL +	46	26,70	5,04			
Deneyime Açıklık	0-1500 TL	248	42,35	7,38	1,865 ^w	2	,160
	1501-3000 TL	108	43,91	6,85		109,524	
	3001 TL +	46	42,74	9,68			

* $p < ,05$; ** $p < ,01$; ^wWelch test

Tablo 20’de Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi puanlarının gelir düzeyine göre incelenmesine ilişkin ANOVA bulguları sunulmuştur.

Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi puanlarının gelir düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p > ,05$).

4.2.6.Ölüme Karşı Tutum Ölçeği, Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi ve Manevi Kaynaklar Ölçeği Puanlarının Fakülte Türüne Göre İncelenmesi

Tablo 21. Ölüme Karşı Tutum Ölçeği Puanların Fakülte Türüne Göre İncelenmesine Yönelik ANOVA Sonuçları

Ölçekler	Gruplar	n	\bar{x}	ss	F	sd	p	Fark
Tarafsız K. ve Yaklaşım Kabullenme	İİBF	53	32,33	14,31	2,130 ^w	5	,065	-
	EF	132	38,06	17,07		143,		
	İTBF	78	34,52	14,13		443		
	TSBF	58	35,96	15,78				
	MF	50	31,47	12,93				
	HF	31	32,49	13,74				
Kaçış Kabullenme	İİBF	53	20,43	8,14	1,136	5	,341	-
	EF	132	19,75	8,44		396		
	İTBF	78	19,67	7,59				
	TSBF	58	22,33	7,74				
	MF	50	19,43	6,65				
	HF	31	19,72	7,24				
Ölüm Korkusu ve Ölümden Kaçınma	İİBF	53	32,46	12,87	2,086	5	,066	-
	EF	132	33,89	12,52		396		
	İTBF	78	35,92	14,85				
	TSBF	58	31,60	13,80				
	MF	50	28,68	12,04				
	HF	31	32,84	13,41				
Ölüme Karşı Tutum Ölçeği - Toplam	İİBF	53	85,23	24,18	1,972	5	,082	-
	EF	132	91,70	27,03		396		
	İTBF	78	90,11	25,72				
	TSBF	58	89,89	26,56				
	MF	50	79,59	21,27				
	HF	31	85,05	27,93				

*p<,05; **p<.01; ^wWelch Testi

Tablo 21’de Ölüme Karşı Tutum Ölçeği puanlarının fakülte türüne göre incelenmesine ilişkin ANOVA bulguları sunulmuştur.

Ölüme Karşı Tutum Ölçeği puanlarının fakülte türüne göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir (p> ,05).

Tablo 22. Manevi Kaynaklar Ölçeği Puanların Fakülte Türüne Göre İncelenmesine Yönelik ANOVA Sonuçları

Ölçekler	Gruplar	n	\bar{x}	ss	F	sd	p	Fark
Din	İİBF	53	20,64	7,14	1,462 ^w	5	,206	-
	EF	132	18,57	8,04		140,		
	İTBF	78	19,75	7,00		671		
	TSBF	58	18,33	7,64				
	MF	50	21,10	6,82				
	HF	31	19,07	8,29				
Doğa	İİBF	53	16,77	4,95	1,349	5	,243	-
	EF	132	15,71	5,59		396		
	İTBF	78	17,13	6,45				
	TSBF	58	14,84	5,93				
	MF	50	15,88	6,61				
	HF	31	15,19	6,74				
İnsancıl	İİBF	53	18,87	6,49	2,014	5	,076	-
	EF	132	19,97	5,18		396		
	İTBF	78	20,43	6,02				
	TSBF	58	18,17	5,47				
	MF	50	18,00	5,79				
	HF	31	19,16	5,94				
Aşkın	İİBF	53	17,74	6,36	,914	5	,472	-
	EF	132	16,07	7,31		396		
	İTBF	78	16,44	7,11				
	TSBF	58	16,17	6,75				
	MF	50	17,64	6,89				
	HF	31	15,23	7,70				
Manevi Kaynaklar Ölçeği - Toplam	İİBF	53	74,02	18,01	1,225	5	,297	-
	EF	132	70,32	17,67		396		
	İTBF	78	73,75	20,05				
	TSBF	58	67,50	19,36				
	MF	50	72,62	18,24				
	HF	31	68,65	19,23				

*p<,05; **p<.01; ^wWelch Testi

Tablo 22’de Manevi Kaynaklar Ölçeği puanlarının fakülte türüne göre incelenmesine ilişkin ANOVA bulguları sunulmuştur.

Manevi Kaynaklar Ölçeği puanlarının fakülte türüne göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir (p> ,05)

Tablo 23. Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi Puanlarının Fakülte Türüne Göre İncelenmesine Yönelik ANOVA Sonuçları

Ölçekler	Gruplar	n	\bar{x}	ss	F	sd	p	Fark
Dışa dönüklük	İİBF	53	46,12	8,49	2,181	5	,056	-
	EF	132	41,63	9,47				
	İTBF	78	43,32	9,15				
	TSBF	58	41,64	8,35				
	MF	50	41,42	8,42				
	HF	31	42,74	12,80				
Uyumluluk	İİBF	53	49,41	7,85	1,521	5	,182	-
	EF	132	46,39	9,63				
	İTBF	78	47,37	9,77				
	TSBF	58	45,02	7,62				
	MF	50	47,16	8,58				
	HF	31	46,31	7,88				
Sorumluluk	İİBF	53	37,33	6,74	1,658	5	,144	-
	EF	132	34,92	7,66				
	İTBF	78	34,97	7,59				
	TSBF	58	34,95	6,73				
	MF	50	35,71	7,28				
	HF	31	32,84	7,07				
Duygusal Dengesizlik	İİBF	53	26,19	6,27	,759	5	,580	-
	EF	132	27,42	6,58				
	İTBF	78	26,53	5,84				
	TSBF	58	27,78	5,10				
	MF	50	26,22	5,96				
	HF	31	26,66	6,34				
Deneyime Açıklık	İİBF	53	44,96	6,55	2,995	5	,111	-
	EF	132	42,93	8,06				
	İTBF	78	44,20	7,43				
	TSBF	58	40,87	7,37				
	MF	50	41,69	6,69				
	HF	31	40,58	7,65				

*p<,05; **p<.01; *Welch Testi

Tablo 23'te Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi puanlarının fakülte türüne göre incelenmesine ilişkin ANOVA bulguları sunulmuştur.

Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi puanlarının fakülte türüne göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir (p> ,05)

4.3.Ölüme Karşı Tutum Ölçeği, Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi ve Manevi Kaynaklar Ölçeği Puanları Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine Yönelik Bulgular

Bu bölümde, Ölüme Karşı Tutum Ölçeği, Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi ve Manevi Kaynaklar Ölçeği puanları arasındaki ilişkilerin incelenmesine yönelik Pearson korelasyon analizi sonuçları sunulmuştur.

Tablo 24. Ölüme Karşı Tutum Ölçeği ve Manevi Kaynaklar Ölçeği Puanları Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine Yönelik Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları

Ölçekler	Din	Doğa	İnsancıl	Aşkın	Toplam
Tarafsız K. ve Yaklaşım Kabullenme	-,695**	-,048	-,056	-,312**	-,432**
Kaçış Kabullenme	-,243**	-,061	-,117*	-,132**	-,204**
Ölüm Korkusu ve Ölümden Kaçınma	-,120*	,059	,104*	,015	,008
Ölüme Karşı Tutum Ölçeği - Toplam	-,547**	-,016	-,015	-,217**	-,314**

*p<,05; **p<,01

Tablo 24'de Ölüme Karşı Tutum Ölçeği ve Manevi Kaynaklar Ölçeği puanları arasındaki ilişkilerin incelenmesine yönelik Pearson korelasyon analizi sonuçları sunulmuştur.

Ölüme Karşı Tutum Ölçeği Tarafsız Kabullenme ve Yaklaşım Kabullenme alt boyutu puanları ile Manevi Kaynaklar Ölçeği Din ($r = -,695$; $p <,01$), Aşkın ($r = -,312$; $p <,01$) alt boyutları ve ölçek toplam ($r = -,432$; $p <,01$) puanları arasında istatistiksel olarak negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Kaçış Kabullenme alt boyutu puanları ile Manevi Kaynaklar Ölçeği Din ($r = -,243$; $p <,01$), İnsancıl ($r = -,117$; $p <,05$), Aşkın ($r = -,132$; $p <,01$) alt boyutları ve ölçek toplam ($r = -,204$; $p <,01$) puanları arasında istatistiksel olarak negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Ölüm Korkusu ve Ölümden Kaçınma alt boyutu puanları ile Manevi Kaynaklar Ölçeği Din ($r = -,120$; $p <,05$) alt boyut puanları arasında istatistiksel olarak negatif yönde, İnsancıl ($r = ,104$; $p <,05$) ile pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Ölüme Karşı Tutum Ölçeği - Toplam puanları ile Manevi Kaynaklar Ölçeği Din ($r = -,547$; $p <,01$), Aşkın ($r = -,217$; $p <,01$) alt boyutları ve ölçek toplam ($r = -,314$; $p <,01$) puanları arasında istatistiksel olarak negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Diğer değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı belirlenmiştir ($p >,05$).

Tablo 25. Ölüme Karşı Tutum Ölçeği ve Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi Puanları Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine Yönelik Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları

Ölçekler	Dışa dönüklük	Uyumluluk Sorumluluk		Duygusal Dengesizlik	Deneyime Açıklık
Tarafsız K. ve Yaklaşım Kab.	,055	-,159**	-,078	,088	,177**
Kaçış Kabullenme	,045	,026	,018	-,058	,076
Ölüm Korkusu ve Ö. Kaçınma	,049	,008	-,032	,121*	-,002
Ölüme Karşı Tutum– Top.	,071	-,083	-,057	,097	,127*

*p<,05; **p<,01

Tablo 25’de Ölüme Karşı Tutum Ölçeği ve Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi puanları arasındaki ilişkilerin incelenmesine yönelik Pearson korelasyon analizi sonuçları sunulmuştur.

Ölüme Karşı Tutum Ölçeği Tarafsız Kabullenme ve Yaklaşım Kabullenme alt boyutu puanları ile Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi Uyumluluk ($r = -,159$; $p <,01$) ve Deneyime Açıklık ($r = ,177$; $p <,01$) boyutu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Ölüm Korkusu ve Ölümden Kaçınma alt boyutu puanları ile Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi Duygusal Dengesizlik ($r = ,121$; $p <,01$) boyutu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Ölüme Karşı Tutum Ölçeği - Toplam puanları ile Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi Duygusal Dengesizlik ($r = ,127$; $p <,05$) boyutu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Diğer değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı belirlenmiştir ($p >,05$).

Tablo 26. Manevi Kaynaklar Ölçeği ve Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi Puanları Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine Yönelik Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları

Ölçekler	Dışa dönüklük	Uyumluluk Sorumluluk		Duygusal Dengesizlik	Deneyime Açıklık
Din	-,016	,169**	,143**	-,088	-,139**
Doğa	,066	,016	,109*	-,061	,166**
İnsancıl	,135**	,156**	,003	-,060	,131**
Aşkın	,029	,066	,068	-,077	,045
MKÖ- Toplam	,067	,147**	,119**	-,103*	,054

*p<,05; **p<,01

Tablo 26’da Manevi Kaynaklar Ölçeği ve Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi puanları arasındaki ilişkilerin incelenmesine yönelik Pearson korelasyon analizi sonuçları sunulmuştur.

Manevi Kaynaklar Ölçeği Din alt boyutu puanları ile Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi Uyumluluk ($r= ,169$; $p<,01$), Sorumluluk ($r= ,143$; $p<,01$) ve Deneyime Açıklık ($r= -,139$; $p<,01$) boyutu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Manevi Kaynaklar Ölçeği Doğa alt boyutu puanları ile Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi Sorumluluk($r= ,109$; $p<,05$) ve Deneyime Açıklık ($r= ,166$; $p<,01$) boyutu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Manevi Kaynaklar Ölçeği İnsancıl alt boyutu puanları ile Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi Dışa dönüklük ($r= ,135$; $p<,01$), Uyumluluk ($r= ,156$; $p<,01$) ve Deneyime Açıklık ($r= ,131$; $p<,01$) boyutu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. SDKT- Toplam puanları ile Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi Uyumluluk ($r= ,147$; $p<,01$), Sorumluluk ($r= ,119$; $p<,01$) ve Duygusal Dengesizlik ($r= -,103$; $p<,05$) boyutu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Diğer değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı belirlenmiştir ($p>,05$).

4.4.Ölüme Karşı Tutum Ölçeği, Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi ve Manevi Kaynaklar Ölçeği Puanları Arasındaki Yordayıcı Etkilerin İncelenmesi

Bu bölümde Ölüme Karşı Tutum Ölçeği, Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi ve Manevi Kaynaklar Ölçeği puanları arasındaki yordayıcı etkilerin incelenmesine yönelik Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi sonuçları sunulmuştur.

Tablo 27. Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi Puanlarının Manevi Kaynaklar Ölçeği Puanları Üzerindeki Yordayıcı Etkisine İlişkin Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	B	Standart Hata B	Beta	t	p
Manevi	Sabit	56,875	4,922		11,556	,000
Kaynaklar	Uyumluluk	,306	,103	,147	2,968	,003**
R= ,147 R ² = ,022 Sd:1/ 400 F: 8,809 p=,000**						

**p <,01, *p <,05

Tablo 27’de Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi puanlarının Manevi Kaynaklar Ölçeği puanları üzerindeki yordayıcı etkisini belirlemek için çoklu doğrusal regresyon analizi uygulanmıştır.

Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi puanlarının Manevi Kaynaklar Ölçeği puanları üzerindeki yordayıcı etkisini belirlemek amacıyla ‘Stepwise’ yöntemli kullanılmıştır. Kurulan modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir ($F_{(1, 400)} = 8,809$, $p < ,01$). Model, Manevi Kaynaklar Ölçeği puan varyansının %2,2’sini açıklamaktadır. Uyumluluk ($\beta = ,147$, $t = 2,968$, $p < ,01$) boyutu puanlarının Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi puanlarını istatistiksel olarak anlamlı şekilde yordadığı belirlenmiştir Dışa dönüklük, Sorumluluk, Duygusal Dengesizlik ve Deneyime Açıklık boyutu puanlarının ise Manevi Kaynaklar Ölçeği puanlarını istatistiksel olarak anlamlı şekilde yordamadığı görülmüştür.

Tablo 28. Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi Puanlarının Ölüme Karşı Tutum Ölçeği Puanları Üzerindeki Yordayıcı Etkisine İlişkin Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	B	Standart Hata B	Beta	t	p
Ölüme Karşı Tutum	Sabit	68,555	10,661		6,430	,000
	Deneyime Açıklık	,675	,184	,197	3,677	,000**
	Uyumluluk	-,439	,155	-,151	-2,825	,005**
	Duygusal Dengesizlik	,422	,209	,099	2,013	,045*
R= ,217 R ² = ,047 Sd:3/ 398 F: 6,559 p=,000**						

**p < ,01, *p < ,05

Tablo 28’de Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi puanlarının Ölüme Karşı Tutum Ölçeği puanları üzerindeki yordayıcı etkisini belirlemek için çoklu doğrusal regresyon analizi uygulanmıştır.

Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi puanlarının Ölüme Karşı Tutum Ölçeği puanları üzerindeki yordayıcı etkisini belirlemek amacıyla ‘Stepwise’ yöntemli kullanılmıştır. Kurulan modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir ($F_{(3/398)} = 6,559$, $p < ,01$). Model, Ölüme Karşı Tutum Ölçeği puan varyansının %4,7’sini açıklamaktadır. Deneyime Açıklık ($\beta = ,197$, $t = 3,677$, $p < ,01$), Uyumluluk ($\beta = -,151$, $t = -2,825$, $p < ,01$) ve Duygusal Dengesizlik ($\beta = ,099$, $t = 2,013$, $p < ,05$) boyutu puanlarının Ölüme Karşı Tutum Ölçeği puanlarını istatistiksel

olarak anlamlı şekilde yordadığı belirlenmiştir Dışa dönüklük ve Sorumluluk boyutu puanlarının ise Ölüme Karşı Tutum Ölçeği puanlarını istatistiksel olarak anlamlı şekilde yordamadığı görülmüştür.

Tablo 29. Manevi Kaynaklar Ölçeği Puanlarının Ölüme Karşı Tutum Ölçeği Puanları Üzerindeki Yordayıcı Etkisine İlişkin Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	B	Standart Hata B	Beta	t	p
Ölüme Karşı Tutum	Sabit	117,969	3,726		31,657	,000
	Din	-1,979	,146	-,578	-13,510	,000**
	Doğa	,542	,185	,125	2,921	,004**
R= ,560 R ² = ,314 Sd:2/ 399 F=91,337 p=,000**						

**p <,01, *p <,05

Tablo 29’da Manevi Kaynaklar Ölçeği puanlarının Ölüme Karşı Tutum Ölçeği puanları üzerindeki yordayıcı etkisini belirlemek için çoklu doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır.

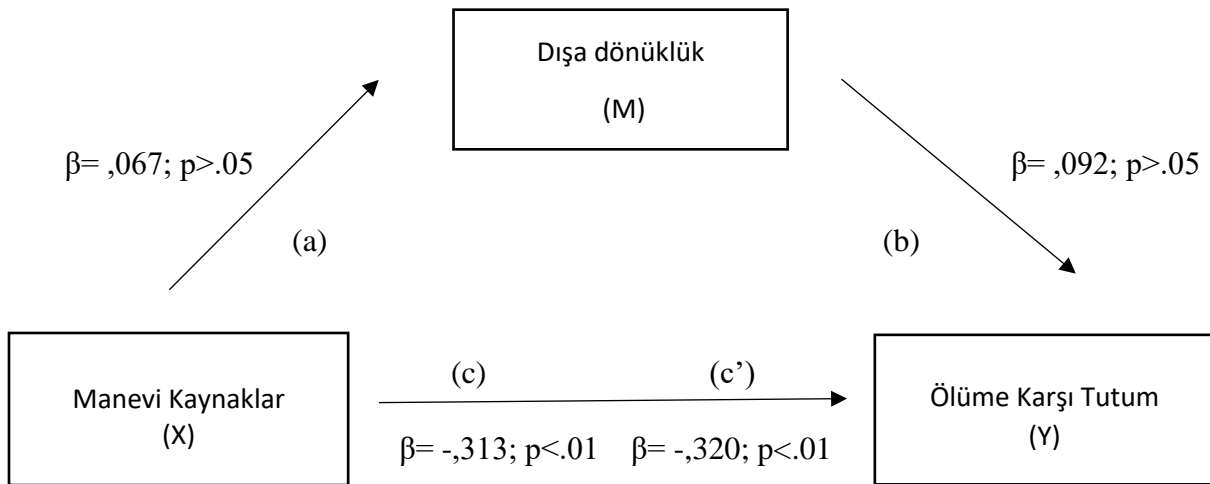
Manevi Kaynaklar Ölçeği puanlarının Ölüme Karşı Tutum Ölçeği puanları üzerindeki yordayıcı etkisini belirlemek amacıyla ‘Stepwise’ yöntemli kullanılmıştır. Kurulan modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir ($F_{(2, 399)} = 91,337, p <,01$). Model, Ölüme Karşı Tutum Ölçeği puan varyansının %31,4’ünü açıklamaktadır. Din ($\beta = -,578, t = -13,510, p <,01$), ve Doğa ($\beta = ,125, t = 2,921, p <,05$) alt boyutu puanlarının Ölüme Karşı Tutum Ölçeği puanlarını istatistiksel olarak anlamlı şekilde yordadığı belirlenmiştir İnsancıl ve Aşkın alt boyutu puanlarının ise Ölüme Karşı Tutum Ölçeği puanlarını istatistiksel olarak anlamlı şekilde yordamadığı görülmüştür.

4.5. Manevi Kaynakların Ölüme Karşı Tutum Üzerindeki Etkisinde Kişiliğin Aracı Rolünün Aracı Rolüne Yönelik Bulgular

Bu bölümde, manevi kaynakların ölüme karşı tutum üzerindeki etkisinde kişiliğin aracı rolü incelenmiştir. Bu çalışmada, regresyon modelleri kullanılarak Baron Kenny (1986) tarafından belirtilen, değişkenler arası ilişkide aracı etkiyi değerlendirebilmeye yönelik ilgili adımlar sıra ile uygulanmıştır. Regresyon modelleri sonrasında aracılık etkisini ölçmek üzere

Sobel (1982) tarafından geliştirilen test uygulanmış ve güven aralıkları incelenmiştir. Analizlerde, SPSS 25 Paket programına kurulan PROCESS MACRO yazılımı kullanılmıştır.

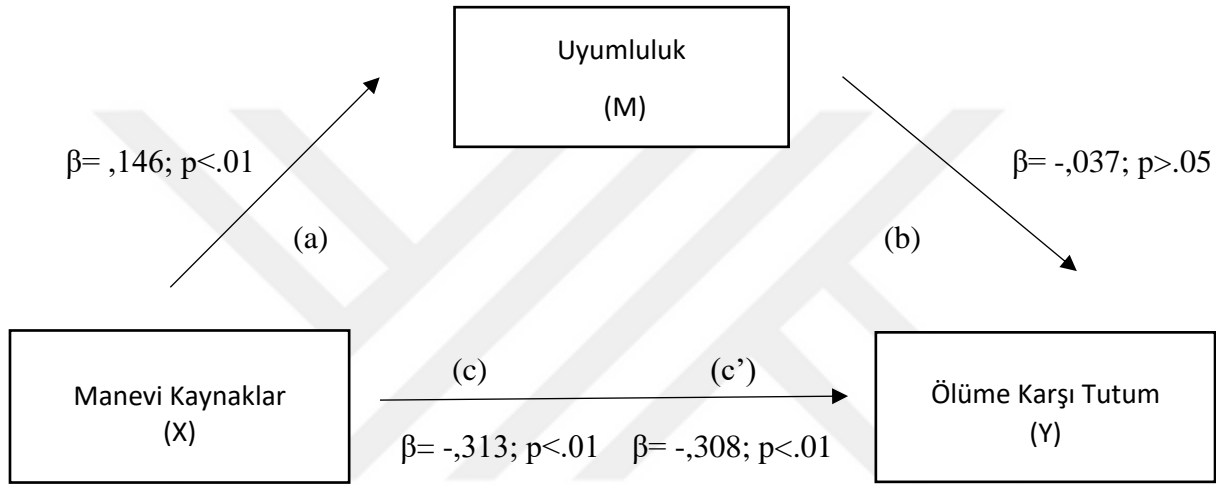
Bu yöntem ile yürütülen aracı değişken analizlerinde “Bootstrap” metodu kullanılmaktadır. Bu metotta araştırma verilerinden rastgele biçimde alt örneklemeler yaratılır ve incelenen aracılık modeli bu alt örneklemeler için test edilir ve daha büyük olan araştırma örnekleme ile alt örneklemelerin analiz sonuçları birlikte karşılaştırılır (Preacher ve Hayes, 2008). Mevcut çalışmada aracı değişken analizi esnasında Hayes (2009)’un önerdiği 5000 Bootstrap örnekleme kullanılmıştır. Baron ve Kenny (1986)’nin önerdiği adımlarda varsayımların karşılanması sonrasında güven aralığı alt ve üst sınır değerlerinin (LLCI; ULCI) “0” değerinde olmaması ve Sobel testinin anlamı çıkması sonucu değişkenler arası etkinin anlamlı olduğuna işaret etmektedir. Aracı etkinin anlamlı bulunmasıyla, aracı değişken, bağımsız ve bağımlı değişken arasındaki ilişkinin bir kısmını veya tamamını açıklayabilir. İlişkinin tamamı açıklandığında tam aracı, bir kısmı açıklandığında ise değişken kısmi aracı şeklinde ifade edilir. Tam aracılık bulunduğu aracı değişken analize eklendiğinde bağımlı ile bağımsız değişken arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamsız hale gelmesi beklenir. Kısmi aracılıkta ise, aracı değişken bağımlı ve bağımsız değişken bağlamındaki ilişkinin belirli bir parçasını açıklamaktadır.

Şekil 1. Manevi Kaynakların Ölüme Karşı Tutum Üzerindeki Etkisinde Dışa dönüklüğün Rolüne İlişkin Model Şeması

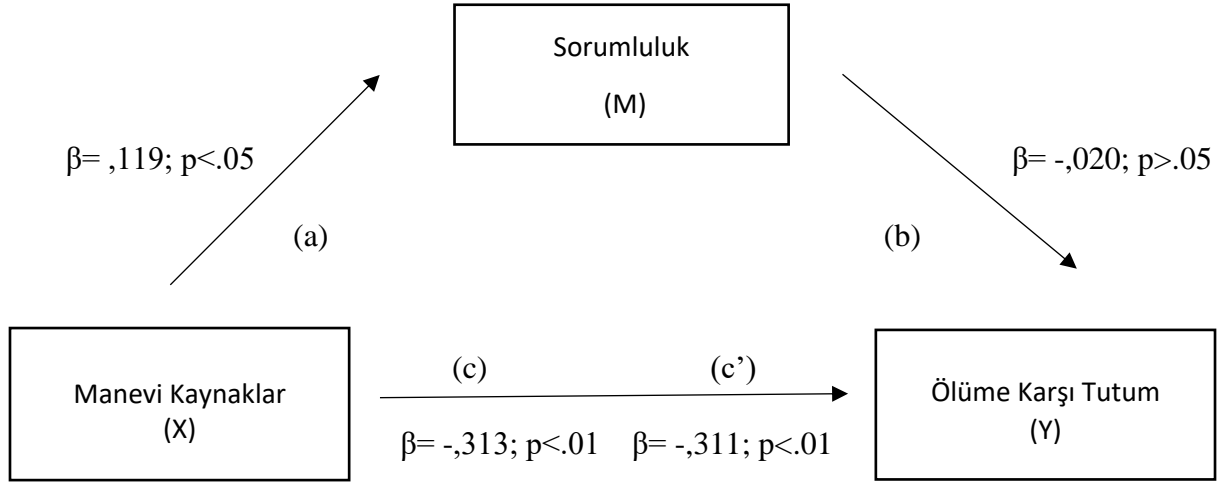
Şekil 1’de manevi kaynakların ölüme karşı tutum üzerindeki etkisinde dışa dönüklüğün aracı rolüne ilişkin analiz sonuçları sunulmuştur. Bulgular incelendiğinde, modelin bağımsız

değişkeni olan Manevi kaynakların ($\beta=,067$; $p>.05$) aracı değişken olan dışa dönüklüğü yordamadığı belirlenmiştir (a). Manevi kaynakların ($\beta=-,313$; $p<.01$) ise ölüme karşı tutumu yordadığı görülmüştür (c). Dışa dönüklük aracı değişken olarak modele eklendiğinde manevi kaynakların ölüme karşı tutumu ($\beta= -,320$; $p<.01$) yordadığı ancak dışa dönüklüğün ölüme karşı tutumu ($\beta=,092$; $p>.05$) yordamadığı belirlenmiştir (c'). Bu sonuçlar değerlendirildiğinde, aracı değişken varsayımlarının karşılanmadığı görülmüştür. Dolayısıyla, manevi kaynakların ölüme karşı tutum üzerindeki etkisinde dışa dönüklüğün aracı rolünün olmadığı belirlenmiştir.

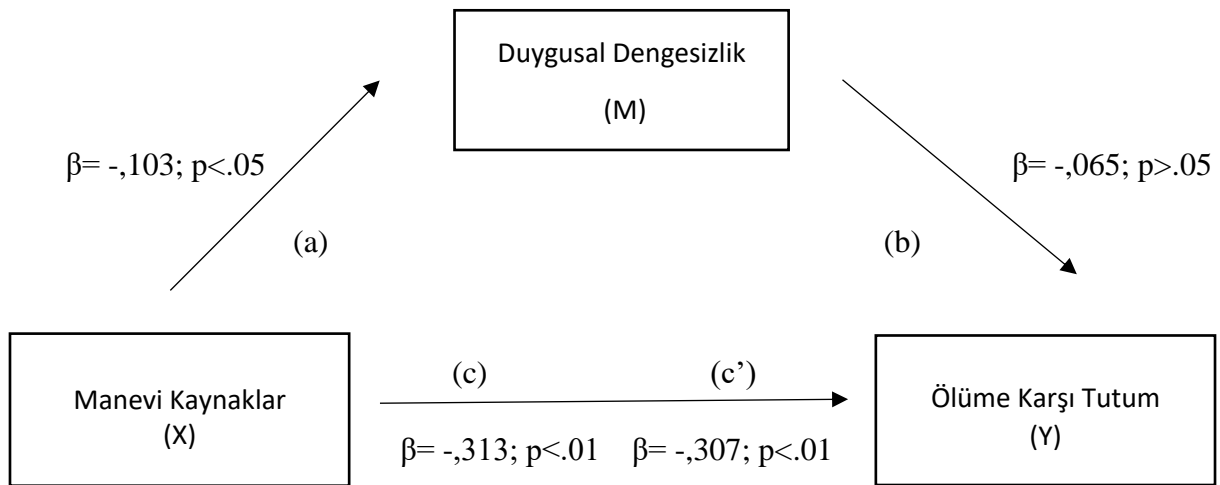
Şekil 2. Manevi Kaynakların Ölüme Karşı Tutum Üzerindeki Etkisinde Uyumluluğun Rolüne İlişkin Model Şeması

Şekil 2’de manevi kaynakların ölüme karşı tutum üzerindeki etkisinde uyumluluğun aracı rolüne ilişkin analiz sonuçları sunulmuştur. Bulgular incelendiğinde, modelin bağımsız değişkeni olan manevi kaynakların ($\beta=,146$; $p<.01$) aracı değişken olan uyumluluğu yordadığı belirlenmiştir (a). Manevi kaynakların ($\beta=-,313$; $p<.01$) ise ölüme karşı tutumu yordadığı görülmüştür (c). Uyumluluk aracı değişken olarak modele eklendiğinde manevi kaynakların ölüme karşı tutumu ($\beta= -,308$; $p<.01$) yordadığı ancak uyumluluğun ölüme karşı tutumu ($\beta= -,037$; $p>.05$) yordamadığı belirlenmiştir (c'). Bu sonuçlar değerlendirildiğinde, aracı değişken varsayımlarının karşılanmadığı görülmüştür. Dolayısıyla, manevi kaynakların ölüme karşı tutum üzerindeki etkisinde uyumluluğun aracı rolünün olmadığı belirlenmiştir.

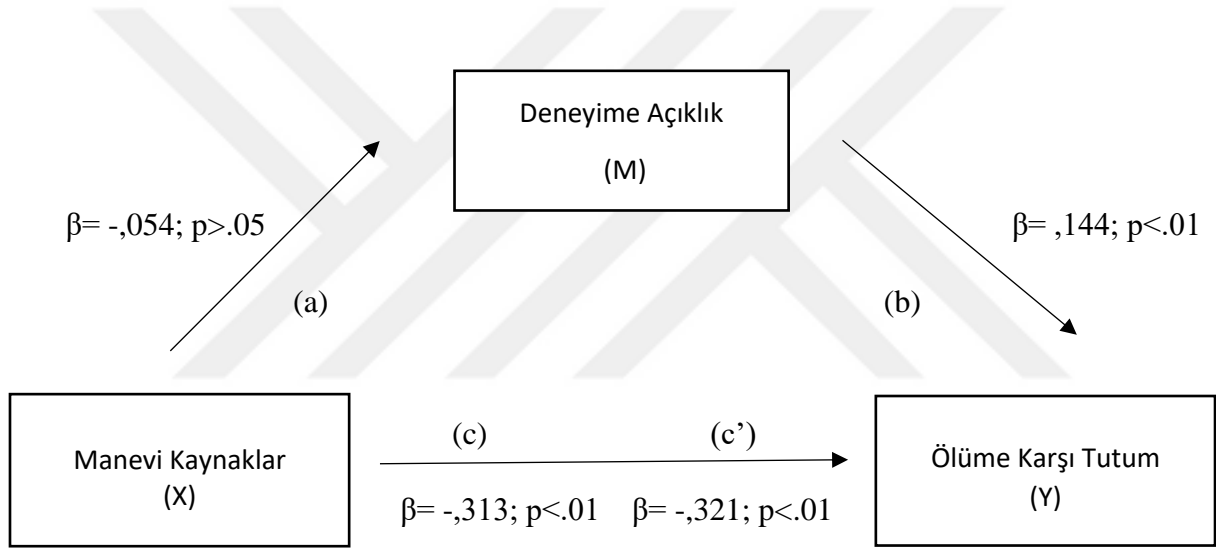
Şekil 3. Manevi Kaynakların Ölüme Karşı Tutum Üzerindeki Etkisinde Sorumluluğun Rolüne İlişkin Model Şeması

Şekil 3’de manevi kaynakların ölüme karşı tutum üzerindeki etkisinde sorumluluğun aracı rolüne ilişkin analiz sonuçları sunulmuştur. Bulgular incelendiğinde, modelin bağımsız değişkeni olan Manevi kaynakların ($\beta=,119$; $p<.05$) aracı değişken olan sorumluluğu yordadığı belirlenmiştir (a). Manevi kaynakların ($\beta=-,313$; $p<.01$) ise ölüme karşı tutumu yordadığı görülmüştür (c). Sorumluluk aracı değişken olarak modele eklendiğinde manevi kaynakların ölüme karşı tutumu ($\beta=-,311$; $p<.01$) yordadığı ancak sorumluluğun ölüme karşı tutumu ($\beta=-,020$; $p>.05$) yordamadığı belirlenmiştir (c’). Bu sonuçlar değerlendirildiğinde, aracı değişken varsayımlarının karşılanmadığı görülmüştür. Dolayısıyla, manevi kaynakların ölüme karşı tutum üzerindeki etkisinde sorumluluğun aracı rolünün olmadığı belirlenmiştir.

Şekil 4. Manevi Kaynakların Ölüme Karşı Tutum Üzerindeki Etkisinde Duygusal Dengesizliğin Rolüne İlişkin Model Şeması

Şekil 4’de manevi kaynakların ölüme karşı tutum üzerindeki etkisinde duygusal dengesizliğin aracı rolüne ilişkin analiz sonuçları sunulmuştur. Bulgular incelendiğinde, modelin bağımsız değişkeni olan Manevi kaynakların ($\beta = -.103$; $p < .05$) aracı değişken olan sorumluluğu yordadığı belirlenmiştir (a). Manevi kaynakların ($\beta = -.313$; $p < .01$) ise ölüme karşı tutumu yordadığı görülmüştür (c). Duygusal dengesizlik aracı değişken olarak modele eklendiğinde manevi kaynakların ölüme karşı tutumu ($\beta = -.311$; $p < .01$) yordadığı ancak duygusal dengesizliğin ölüme karşı tutumu ($\beta = -.065$; $p > .05$) yordamadığı belirlenmiştir (c’). Bu sonuçlar değerlendirildiğinde, aracı değişken varsayımlarının karşılanmadığı görülmüştür. Dolayısıyla, manevi kaynakların ölüme karşı tutum üzerindeki etkisinde duygusal dengesizliğin aracı rolünün olmadığı belirlenmiştir.

Şekil 5. Manevi Kaynakların Ölüme Karşı Tutum Üzerindeki Etkisinde Deneyime Açıklığın Rolüne İlişkin Model Şeması

Şekil 5’de manevi kaynakların ölüme karşı tutum üzerindeki etkisinde deneyime açıklığın aracı rolüne ilişkin analiz sonuçları sunulmuştur. Bulgular incelendiğinde, modelin bağımsız değişkeni olan Manevi kaynakların ($\beta = -.054$; $p > .05$) aracı değişken olan sorumluluğu yordamadığı belirlenmiştir (a). Manevi kaynakların ($\beta = -.313$; $p < .01$) ise ölüme karşı tutumu yordadığı görülmüştür (c). Deneyime açıklık aracı değişken olarak modele eklendiğinde manevi kaynakların ölüme karşı tutumu ($\beta = -.321$; $p < .01$) yordadığı ve deneyime açıklığın ölüme karşı tutumu ($\beta = .144$; $p < .05$) yordamadığı belirlenmiştir (c’). Bu sonuçlar değerlendirildiğinde, aracı değişken varsayımlarının karşılanmadığı görülmüştür. Dolayısıyla,

manevi kaynakların ölüme karşı tutum üzerindeki etkisinde deneyime açıklığın aracı rolünün olmadığı belirlenmiştir.

Tablo 30. Ölüme Karşı Tutum Ölçeği, Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi ve Manevi Kaynaklar Ölçeği için Cronbach's Alfa Güvenirlik Analizi Sonuçları

Ölçekler	Cronbach's Alfa
Ölüme Karşı Tutum Ölçeği	,895
Manevi Kaynaklar Ölçeği	,933
Dışa dönüklük	,787
Uyumluluk	,821
Sorumluluk	,759
Duygusal Dengesizlik	,544
Deneyime Açıklık	,793

Tablo 30'da Ölüme Karşı Tutum Ölçeği, Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi ve Manevi Kaynaklar Ölçeği için Cronbach's Alfa güvenirlik analizi sonuçları verilmiştir.

4.6.Bulguların Özeti

Cinsiyet ile ölüme karşı tutumlar arasındaki ilişkide kadınların ölüm korkusu ve ölümden kaçınma alt boyutu ve ölçek toplam puanları erkeklere göre daha yüksek bulunmuştur. Cinsiyet ile manevi kaynaklar arasındaki ilişkide kadınların manevi kaynaklar din ve doğa alt boyutu ile ölçek toplam puanları erkeklere göre daha yüksek bulunmuştur. Cinsiyet ile kişilik arasındaki ilişkide kadınların kişiliğin dışa dönüklük, uyumluluk, deneyime açıklık alt boyut puanları erkeklere göre daha yüksek bulunmuştur.

Romantik ilişki ile ölüme karşı tutumlar arasındaki ilişkide romantik ilişkisi olan katılımcıların tarafsız kabullenme ve yaklaşım kabullenme, ölüm korkusu ve ölümden kaçınma alt boyutları ve ölçek toplam puanları romantik ilişkisi olmayan kişilere göre daha yüksek bulunmuştur. Romantik ilişki ile manevi kaynaklar arasındaki ilişkide romantik ilişkisi olan katılımcıların din alt boyutu puanı romantik ilişkisi olmayanlara daha yüksek bulunmuştur.

Romantik ilişki ile kişilik arasındaki ilişkide romantik ilişkisi olan katılımcıların dışa dönüklük boyutu puanı romantik ilişkisi olmayanlara göre daha yüksek bulunmuştur.

Bir yakını kaybetme ile manevi kaynaklar arasındaki ilişkide yakını kaybeden katılımcıların doğa alt boyutu puanı yakını kaybetmeyen kişilere göre daha yüksek bulunmuştur.

Gelir düzeyi ile ölüme karşı tutumlar arasındaki ilişkide orta düzeyde gelire sahip olan katılımcıların tarafsız kabullenme ve yaklaşım kabullenme alt boyutu ve ölçek toplam puanlarının az düzeyde geliri olan katılımcılara göre daha yüksek bulunmuştur. Üst düzey gelire sahip olan katılımcıların kaçış kabullenme alt boyutu ve ölçek toplam puanı az düzeyde gelire sahip olan katılımcılara göre daha yüksek olduğu bulunmuştur. Gelir düzeyi ile manevi kaynaklar arasındaki ilişkide az düzeyde gelire sahip katılımcıların orta düzeyde gelire sahip olanlara göre din alt boyutu puanı daha yüksek bulunmuştur.

Ölüme karşı tutumlar ile manevi kaynaklar arasındaki ilişki incelendiğinde ölüme karşı tutum ölçeği tarafsız kabullenme ve yaklaşım kabullenme alt boyutu puanları ile manevi kaynaklar ölçeği din, aşkın alt boyutları ve ölçek toplam puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Kaçış kabullenme alt boyutu puanları ile manevi kaynaklar ölçeği din, insancıl, aşkın alt boyutları ve ölçek toplam puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Ölüm korkusu ve ölümden kaçınma alt boyutu puanları ile manevi kaynaklar ölçeği din ve insancıl alt boyutları puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Ölüme karşı tutum ölçeği toplam puanları ile manevi kaynaklar ölçeği din, aşkın alt boyutları ve ölçek toplam puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

Ölüme karşı tutumlar ile kişilik arasındaki ilişki incelendiğinde ölüme karşı tutum ölçeği tarafsız kabullenme ve yaklaşım kabullenme alt boyutu puanları ile sıfatlara dayalı kişilik testi uyumluluk ve deneyime açıklık boyutu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Ölüm korkusu ve ölümden kaçınma alt boyutu puanları ile sıfatlara dayalı kişilik testi duygusal dengesizlik boyutu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Ölüme karşı tutum ölçeği toplam puanları ile sıfatlara dayalı kişilik testi duygusal dengesizlik boyutu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

Manevi kaynaklar ile kişilik arasındaki ilişki incelendiğinde manevi kaynaklar ölçeği din alt boyutu puanları ile sıfatlara dayalı kişilik testi uyumluluk, sorumluluk ve deneyime açıklık boyutu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Manevi kaynaklar ölçeği din alt boyutu puanları ile sıfatlara dayalı kişilik testi sorumluluk ve deneyime açıklık boyutu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Manevi kaynaklar ölçeği insancıl alt boyutu puanları ile sıfatlara dayalı kişilik testi dışa dönüklük, uyumluluk ve deneyime açıklık boyutu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Sdk- toplam puanları ile sıfatlara dayalı kişilik testi uyumluluk, sorumluluk ve duygusal dengesizlik boyutu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

Kişiliğin ölüme karşı tutumlar üzerindeki yordayıcı etkisi incelendiğinde sıfatlara dayalı kişilik testinin deneyime açıklık, uyumluluk ve duygusal dengesizlik boyutunun ölüme karşı tutum ölçeği toplam puanını yordadığı görülmüştür.

Manevi kaynakların ölüme karşı tutumlar üzerindeki yordayıcı etkisi incelendiğinde manevi kaynakların din ve doğa alt boyutunun ölüme karşı tutumların toplam puanını yordadığı belirlenmiştir.

Kişiliğin manevi kaynaklar üzerindeki yordayıcı etkisi incelendiğinde sıfatlara dayalı kişilik testinin uyumluluk alt boyutu puanlarının manevi kaynaklar ölçeği toplam puanını yordadığı belirlenmiştir.

Cinsiyetle ölüme karşı tutumların tarafsız kabullenme ve yaklaşım kabullenme ile kaçış kabullenme; manevi kaynakların insancıl ve aşkın; kişiliğin sorumluluk ve duygusal dengesizlik alt boyutu arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Romantik ilişki ile ölüme karşı tutumlardan kaçış kabullenme boyutu ile anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Romantik ilişki ile manevi kaynakların din, insancıl ve aşkın alt boyutu ve toplam puan arasında bir ilişki bulunmamıştır. Romantik ilişki ile kişiliğin sorumluluk, uyumluluk, deneyime açıklık ve duygusal dengesizlik boyutları arasında bir ilişki bulunmamıştır. Ciddi bir hastalık geçirmeyle ölüme karşı tutumlar, manevi kaynaklar ve kişilik arasında bir ilişki bulunmamıştır. Yakın kaybı ile ölüme karşı tutumlar arasında bir ilişki bulunmamıştır. Yakın kaybı ile manevi kaynakların din, insancıl ve aşkın boyutları arasında bir ilişki bulunmamıştır. Yakın kaybı ile kişilik arasında bir ilişki bulunmamıştır. Gelir düzeyi ile ölüme karşı tutumların ölüm korkusu ve ölümden kaçınma boyutu arasında bir ilişki bulunmamıştır. Gelir düzeyi ile manevi kaynakların doğa, insancıl ve aşkın boyutu ve ölçek toplam puanları arasında bir ilişki

bulunmamıştır. Gelir düzeyi ile kişilik arasında bir ilişki bulunmamıştır. Fakülte ile ölüme karşı tutumlar, manevi kaynaklar ve kişilik arasında bir ilişki bulunmamıştır. Ölüme karşı tutumların tarafsız kabullenme ve yaklaşım kabullenme alt boyutu ile manevi kaynakların doğa ve insancıl alt boyutları arasında bir ilişki bulunmamıştır. Ölüme karşı tutumların kaçış kabullenme alt boyutuyla manevi kaynakların toplamı ve doğa alt boyutu arasında bir ilişki bulunmamıştır. Ölüme karşı tutumların ölüm korkusu ve ölümden kaçınma alt boyutuyla manevi kaynakların doğa, aşkın ve toplamı arasında bir ilişki bulunmamıştır. Ölüme karşı tutum ölçeği toplam puanı ile manevi kaynakların doğa ve insancıl alt boyutu arasında bir ilişki bulunmamıştır. Ölüme karşı tutumun hiçbir boyutu kişiliğin dışa dönüklük ve sorumluluk alt boyutuyla ilişkili bulunmamıştır. Ölüme karşı tutumların kaçış kabullenme, ölüm korkusu ve ölümden kaçınma ve toplam puanı ile kişiliğin uyumluluk boyutu arasında bir ilişki bulunmamıştır. Ölüme karşı tutumların tarafsız kabullenme ve yaklaşım kabullenme, kaçış kabullenme ve toplam puanı ile kişiliğin duygusal dengesizlik boyutu arasında bir ilişki bulunmamıştır. Ölüme karşı tutumların kaçış kabullenme ve ölüm korkusu ve ölümden kaçınma ile kişiliğin deneyime açıklık boyutu arasında bir ilişki bulunmamıştır. Manevi kaynakların din, doğa, aşkın alt boyutları ve toplam puanı ile kişiliğin dışa dönüklük alt boyutu arasında bir ilişki bulunmamıştır. Manevi kaynakların doğa ve aşkın alt boyutları ile kişiliğin uyumluluk boyutları arasında bir ilişki bulunmamıştır. Manevi kaynakların insancıl ve aşkın alt boyutları ile kişiliğin sorumluluk boyutları arasında bir ilişki bulunmamıştır. Manevi kaynakların din, doğa, insancıl ve aşkın alt boyutları ve kişiliğin duygusal dengesizlik boyutları arasında bir ilişki bulunmamıştır. Manevi kaynakların aşkın alt boyutu ve toplam puanı ile kişiliğin deneyime açıklık boyutu arasında bir ilişki bulunmamıştır. Yapılan regresyon analizinde kişiliğin dışa dönüklük, sorumluluk, duygusal dengesizlik ve deneyime açıklık boyutu puanlarının manevi kaynakları yordamadığı görülmüştür. Yapılan regresyon analizinde kişiliğin dışa dönüklük ve sorumluluk boyutlarının ölüme karşı tutumu yordamadığı görülmüştür. Yapılan regresyon analizinde manevi kaynakların insancıl ve aşkın alt boyutlarının ölüme karşı tutumu yordamadığı görülmüştür. Kişiliğin hiçbir boyutunun manevi kaynaklar ile ölüme karşı tutum arasındaki ilişkide aracı bir rol oynamadığı görülmüştür.

BEŞİNCİ BÖLÜM

TARTIŞMA VE SONUÇ

5.1.Tartışma

Bu kısımda, geçmiş araştırmalar doğrultusunda mevcut çalışmanın sonucunda elde edilen bulgular ele alınıp karşılaştırılarak tartışılmıştır. Bu araştırma, üniversite öğrencilerinde ölüme karşı tutum ile manevi kaynaklar arasındaki ilişkiyi ve kişiliğin bu ilişkideki aracı rolünü incelemeyi amaçlamıştır.

Araştırma verilerinden elde edilen sonuçlar doğrultusunda ölüme karşı tutumlarda cinsiyet göre istatistiki olarak anlamlı bir fark elde edilmiştir. Kadın katılımcıların ölüm korkusu ve ölümden kaçınma alt boyutu puanlarının ve ölçek toplam puanlarının erkek katılımcılardan daha yüksek olduğu görölmüştür. Işık vd. (2009) ölçek toplam puanın artması genel olarak ölüme karşı negatif bir tutum benimsendiği şeklinde değerlendirmiştir. Bu doğrultuda mevcut çalışmada kadınların erkeklere göre ölüme karşı daha olumsuz bir tutum içerisinde olduğu söylenebilir. Literatürde bu konuya dair cinsiyet değişkeni ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında ölüme karşı tutum alt boyutlarında birbirinden farklı sonuçlar bulunmaktadır. Üniversitelerin sağlık bilimleri alanında öğrenim gören öğrenciler üzerinde yapılan bir araştırmada kadınların ölümü tarafsız olarak kabullendiği, erkeklerin ise ölüm kaygısının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Bilge vd. 2014). Terminal evredeki hastaların bakımıyla ilgilenen hemşireler üzerinde yapılan bir araştırmada da cinsiyet açısından anlamlı farklar bulunmuştur. Bu çalışmaya göre kadın hemşirelerin ölüm korkusu ve ölümden kaçınma alt boyut puanları erkek hemşirelere göre yüksek bulunmuştur. (Selvi, 2019). Palyatif bakım desteği alan hasta yakınları üzerinde yapılan bir çalışmada hasta yakınlarının ölüme karşı tutumları ve maneviyat düzeyleri incelenmiştir. Bu çalışmaya göre erkeklerin kadınlara göre kaçış kabulü boyutu anlamlı olarak yüksek bulunmuştur (Altaş, 2020). Bu alışma bulgularının literatürdekilerden farklı olmasının, örnekleme farklılığından, toplumsal cinsiyet rollerinden ve ebeveynlerin yetiştirme tarzlarından kaynaklanabileceği düşünölmektedir.

Araştırmada katılımcıların romantik ilişkisinin olup olmaması ile ölüme karşı tutumları arasında anlamlı bir ilişki gösterdiği belirlenmiştir. Buna göre romantik ilişkisi bulunan kişilerin bulunmayan kişilere göre tarafsız kabullenme ve yaklaşım kabullenme, ölüm korkusu ve ölümden kaçınma alt boyutu ve ölçek toplam puanları yüksek bulunmuştur. Romantik ilişkisi bulunan kişilerin ölüme karşı olumlu kabul tutumunu benimsemelerinde kişilerin sahip olduğu

yakın ilişki bağının etkisi olabileceği düşünülmektedir. Florian vd. (2002)'nin yakın ilişkilerin kaygı tamponlamasındaki rolünü inceledikleri bir araştırmada romantik bağlılığın dehşet yönetimine karşı olumlu bir etkisi olduğu görülmüş. Ölüm kaygısının yaş ve psikososyal olgunlukla olan ilişkisinin incelendiği bir başka çalışmada kişinin sahip olduğu psikososyal olgunluk arttıkça ölüm kaygısının azaldığı ortaya konulmuş (Rasmussen and Brems, 1996). Bu çalışmalar göz önüne alındığında kişinin yakın ilişki içerisinde olmasının, sosyal ilişki kurma kapasitesinin ve bundaki yeterliliğinin ölüme karşı negatif tutumunun seviyesini düşürdüğü düşünülebilir. Bununla birlikte mevcut araştırmada romantik ilişkiye sahip olmakla ölüme karşı olumsuz tutumlar arasında da anlamlı bir pozitif ilişki saptanmıştır. Literatüre bakıldığında bununla ilgili araştırma bulgularına rastlanılmıştır. Kayalı vd. (2017)'nin yoğun bakım hemşireleri üzerinde ölüme karşı tutum ve kaygılarını inceledikleri çalışmada evli katılımcıların bekar katılımcılara göre ölüm kaygı düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Literatürde ve mevcut araştırmada bulunan bu farklılıkların ilişkisel veya bireysel olarak aracı etki eden çeşitli faktörlerden (ilişki doyumu, bağlanma stilleri vb.) ve gelişim dönemleri bağlamındaki örneklem farklılığından kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir.

Ciddi bir hastalık geçirip geçirmemeye ölüme karşı tutumlar arasındaki ilişkiye bakıldığında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Literatürde bireylerin ölüm kaygısının hastalıklarla ilişkisinin incelendiği görülmüştür. Yaşlı bireylerde ölüm kaygısı düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelendiği bir çalışmada fiziksel hastalığın ölüm kaygısını etkilemediği belirtilmiştir (Öztürk vd., 2011). Top vd. (2010)'nin huzurevinde yaşayan bireyler üzerinde yaptıkları bir çalışmada da kronik hastalıkların ölüm kaygısı düzeyini etkilemediği saptanmış. Literatürde mevcut çalışmanın bulgusuna paralel olmayan çalışma bulgularına rastlanılmıştır. Derleme bir çalışmada yaşlı bireylerin fiziksel sorunlarının ölüm kaygılarını etkilediği belirtilmiş (Fortner and Neimeyer, 1999). Sonuçlardaki farklılığının belirlenen yaş grubu örnekleme, kısıtlı bir tutumun incelenmesi (sadece kaygı tutumu) ve hastalığın devam edip etmeyeceği gibi faktörlerden kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Araştırmada bireylerin bir yakını kaybedip kaybetmemesi durumuyla ölüme karşı tutumları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Hemşirelerin ölüme karşı tutumlarının incelendiği derleme bir çalışmada yakın kaybının ölüme karşı tutumları ile bir ilişkisinin bulunmadığı saptanmıştır (Çınar, 2018). Ölüm ve ölüm kaygısının incelendiği bir başka derleme çalışmada yakın kaybının ölüme yüzleşme, sosyal destekteki azalma ve yalnızlaşma gibi açılardan ölüm kaygısı ile ilişkili olduğu belirtilmiştir (Karakuş vd., 2012). Ölüme karşı tutumların Türkçe'ye uyarlanmasının yapıldığı çalışmada hemşirelerin yakın kayıplarının

ölüme karşı tutumların tüm alt boyutlarıyla ilişkili olduğu sonucu ortaya konulmuş (Işık, 2009). Sonuçlar arasındaki bu farklılıkların katılımcıların kaybettikleri kişinin yakınlık derecesi, kaybın üzerinden geçen zaman ve yas deneyimleri gibi faktörlerden kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Araştırmada belirlenen sosyoekonomik aralıklar üzerinden ölüme karşı tutumlar incelendiğinde kişilerin ölüme karşı tutumları ile gelir düzeyleri arasında anlamlı ilişkiler saptanmıştır. Bu bulgulara göre orta düzeyde geliri olan bireylerin, az düzeyde geliri olanlara göre daha yüksek düzeyde tarafsız kabul ve yaklaşım kabul tutumları içerisinde olduğu görülmüştür. Yüksek düzeyde gelire sahip olan kişilerin ise az düzeyde geliri olanlara göre kaçış kabulü daha yüksek bulunmuştur. Hem yüksek hem de orta düzeyde geliri olan kişilerin az geliri olan kişilere göre ölüme karşı genel olumsuz tutumu daha yüksek bulunmuştur. Bu sonuçlar literatürdeki çalışmalarla çeşitli şekilde örtüşmekte veya farklılaşmaktadır. Ölüm kaygısı ve dindarlık arasındaki ilişkinin incelendiği bir çalışmada katılımcıların gelir düzeyleri ile ölüm kaygıları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki saptanmış (Kımtar ve Köftegöl, 2017). Palyatif bakım desteği alan hasta yakınları üzerinde yaptığı bir çalışmada katılımcıların gelir düzeyi arttıkça ölüm korkusunun arttığı belirlenmiş. Bunun yanı sıra ekonomik durumun kötü olarak algılandığı kişilerde olumsuz tutumun arttığına dair çalışma sonuçları da saptanmış. Ancak yine bu çalışmada ekonomik durum düzeldikçe ölüm korkusu ve ölümden kaçınma tutumunun da yükseldiği belirtilmiş (Altaş, 2020). Yine mevcut çalışmanın bulgularından farklı olarak hemşireler üzerinde yapılan ölümle karşılaşma durumunun ölüme karşı tutumlar üzerindeki etkisinin incelendiği bir çalışmada gelir düzeyi kötü olan kişilerin kaçış kabulünün diğer tutumlara göre daha yüksek olduğu da saptanmış (Ayhan, 2013). Literatürdeki benzer araştırmalar ile mevcut araştırmada birbirine yakın sonuçlar bulunduğu görülmektedir. Bu doğrultuda bireylerin gelir seviyelerindeki düşüklüğün ölüme karşı daha olumlu tutumlarla ilişkili olduğu düşünülmektedir. Varoluşçu kaygı doğrultusunda ölüm, bir yokluk temsili olarak göz önüne alınırsa varlığın artışıyla ölüme karşı olumsuz tutumların negatif bir ilişki içerisinde olduğu kanısına varılmaktadır.

Araştırmada cinsiyet ile manevi kaynaklar arasındaki ilişki incelendiğinde doğa maneviyatı ve dini maneviyat ile manevi kaynakların geneli açısından kadınların erkeklere göre maneviyatla daha yüksek düzeyde ilişkili olduğu bulunmuştur. Literatürde manevi kaynaklarla ilgili kısıtlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Tunç (2021)'un öğretmenler üzerinde Covid-19 salgını döneminde manevi kaynaklar ve mental iyi oluş arasındaki ilişkiyi incelediği bir çalışmada, kadınların erkeklere göre dini ve aşkın manevi kaynaklarla ilişkisinin daha yüksek

olduğunu bulmuş. Manevi kaynaklar açısından dini maneviyatın kadınlarda daha yüksek olduğu ortak bir sonuç olarak görülmektedir. Bunun sebebinin kadınların erkeklere göre duygusal bağ kurmaya daha eğilimli oluşundan, toplumsal açıdan erkeklere göre daha fazla ahlaki normlara göre ve ötekine daha bağımlı bir tarzda yetiştirilme biçimlerinden kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Bununla birlikte maneviyatın geneli üzerinden yapılan çalışmalara bakıldığında palyatif bakım desteği alan hasta yakınları üzerinde erkek ve kadınların maneviyatla kurdukları ilişkiye bakıldığında ise maneviyat düzeyleri açısından erkeklerin kadınlardan daha yüksek düzeyde ilişkide oldukları, kadınların erkeklerden daha yüksek düzeyde ilişkide oldukları veya cinsiyetler arası farklılık olmadığına dair bulgular ortaya konulmuş (Altaş, 2020; Halıcı-Kurtulan ve Kararımak, 2016; Dursun, 2019). Maneviyatla kurulan genel ilişki bağlamında literatürde karşılaşılan farklı sonuçların mesleki ve gelişimsel dönem örneklem farklılığı, kişilik özellikleri ve aile tutumu gibi faktörlerden kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir.

Bu araştırmada romantik ilişkisi bulunan kişilerin dini maneviyatının romantik ilişkisi bulunmayan katılımcılarınkinden daha yüksek olduğu görülmüştür. Literatürde romantik ilişki ile manevi kaynaklar arasında ilişkiyi inceleyen bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bununla birlikte evli ve bekar bireyler ile maneviyat arasındaki ilişkinin incelendiği araştırmalar vardır. Mevcut araştırmayı destekler nitelikte, üniversite öğrencilerinin ilişki istikrarı ile birçok değişkenin incelendiği bir çalışmada bir romantik ilişki içerisinde ilişkiyi besleme davranışının maneviyatla pozitif yönde anlamlı bir ilişkisinin olduğu saptanmıştır (Kaya-Akarsu, 2018). Bunun yanısıra Şirin ve Dursun (2021)'un yetişkinler üzerinde yaptığı bir çalışmada evli ve bekar bireyler arasında maneviyatla olan ilişkilerinde anlamlı bir farklılık bulunmamış. Bu çalışmalar doğrultusunda ortaya çıkan farklı sonuçların medeni durum, partnerden beklentiler ve sorunlarla başa çıkabilme becerileri gibi faktörlerden kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Bu araştırmada bir yakını kaybetme durumu ile doğa maneviyatının pozitif yönde anlamlı bir ilişki içerisinde olduğu bulunmuştur. Literatür incelendiğinde Becker vd. (2014)'nin dini ve manevi inançlar ile yas arasındaki ilişkiyi incelediği bir çalışmada maneviyatın yas sürecindeki rolüne ilişkin kesin bir bilgi verilemeyeceğini ifade etmiştir. Sarıçam ve Şahin (2015), üniversite öğrencileri üzerinde doğa ile ilişkililikle öz aşkınlık arasındaki ilişkiyi inceledikleri bir araştırmada doğayla ilişkili olma durumunun, psikolojik iyi olmanın bileşeni olduğu ifade etmektedirler. Mevcut araştırma ve literatürdeki bulgular doğrultusunda doğanın kişinin yaşamda anlam bulma ihtiyacını karşılaması ve yakını kaybeden kişinin iyi oluşuna

katkıda bulunmasından kaynaklanabileceği bununla birlikte bu konuyla ilgili araştırmaların kısıtlı olduğu düşünülmektedir.

Bu çalışmada belirlenen az gelir düzeyine sahip kişilerin orta gelir düzeyine sahip olan kişilere göre dini maneviyatı yüksek bulunmuştur. Dinin, menfaat ahlakına etkisinin incelendiği bir çalışmada sosyo-ekonomik düzey ile dini bağlılık düzeyinin negatif yönde anlamlı bir ilişki içerisinde olduğu görülmüş (Voert, Felling ve Peters, 1994). Başka bir araştırmada da palyatif bakım desteği alan hasta yakınları incelenmiş ve kişilerin gelir seviyelerindeki artışın maneviyat düzeylerini azalttığı saptanmıştır (Altaş, 2020). Literatürde rastlanan bu çalışmalar spesifik olarak dini maneviyat boyutu olmasa da dini maneviyatı da kapsayacak bir şekilde maneviyatın bütününe ele alacak şekilde mevcut araştırmanın bulgularıyla tutarlıdır. Bu doğrultuda gelir düzeyindeki artışın kişinin yaşamına anlam ve amaç bulma ile başka bir varlığa adanmışlık içeren duygusal bağ kurma ihtiyacını azaltmasından kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Bu çalışmada cinsiyet değişkeni ile kişilik arasındaki ilişkiye bakıldığında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Kadınların erkeklere göre daha yüksek düzeyde dışa dönük, uyumlu ve deneyime açık özellikler gösterdiği saptanmıştır. Literatür incelendiğinde Soba vd. (2019)'nin üniversite öğrencilerinin kişilik özelliklerini incelediği bir çalışmada kadınların erkeklere göre daha yüksek düzeyde dışa dönük, uyumlu ve sorumlu özellikler gösterdiği saptanmış. Çetin vd. (2015)'nin üniversite öğrencileri üzerinde kişilik ile psikolojik dayanıklılık arasındaki ilişkiyi incelediği bir çalışmada ise kadınların erkeklere göre daha yüksek düzeyde uyumluluk özelliği gösterdiği saptanmış. Serinikli (2021)'nin üniversite öğrencileri üzerinde cam tavan algısı ile kişilik özelliklerini incelediği bir çalışmada ise kadınların erkeklerden daha yüksek düzeyde sorumluluk, erkeklerin ise kadınlardan daha yüksek düzeyde uyumluluk özelliği gösterdiği saptanmış. Tatlıhoğlu (2014)'nin üniversite öğrencileri üzerinde kişilik özellikleriyle birlikte farklı değişkenleri incelediği bir çalışmada kadınların erkeklere göre daha yüksek düzeyde duygusal dengesizlik gösterdiği saptanmış. Uçar ve Konal (2018)'in benlik saygısı, duygu gereksinimi ve narsistik kişilik özelliklerini incelediği bir çalışmada ise erkeklerin kadınlara göre daha yüksek düzeyde duygusal dengesizlik gösterdiği saptanmıştır. Bu çalışmalar literatürde birbirinden farklı sonuçların bulunduğu ortaya koymaktadır. Cinsiyet ile kişilik arasındaki ilişkideki bulgu farklılıklarının, farklı katılımcı kitlesi, cinsiyet rol tutumlarının gelişimi, duygusal ve bilişsel gelişim süreçleri gibi unsurlardan kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Bu çalışmada romantik ilişki ile kişilik arasında ilişki incelendiğinde romantik ilişkisi bulunma ile dışa dönüklük özelliği açısından pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Üniversite öğrencileri üzerinde kişilik, duygusal deneyim ve duyguları kontrol etme çabalarının incelendiği bir çalışmada uyumluluk özelliğinin romantik ilişki kurma ile pozitif yönde anlamlı bir ilişkisi bulunmuştur (Tobin vd., 2000). Ercan ve Eryılmaz (2013)'ın romantik yakınlığı başlatma ve kişilik özelliklerini üniversite öğrencileri üzerinde incelediği bir çalışmada duygusal dengesizlik, deneyime açıklık ve dışa dönüklük özelliklerinin romantik yakınlığı başlatma ile pozitif yönde anlamlı bir ilişkisi olduğu saptanmıştır. Doğrudan romantik ilişki içerisinde bulunup bulunmama olmasa da mevcut araştırma sorusuyla paralel olduğu düşünülen literatür tarandığında Malouff vd. (2010)'nin kişilik ve yakın ilişki doyumu üzerinde yaptıkları bir çalışmada romantik ilişki doyumu ile dışa dönüklük özelliği arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Graziano vd. (1996)'nin üniversite öğrencileriyle yaptığı bir çalışmada da uyumluluk özelliğinin yakın ilişkiler kurma ve sürdürme eğilimiyle pozitif yönde anlamlı ilişkisi olduğu ifade edilmektedir. Literatürdeki çalışmaların mevcut araştırma ile tutarlı ve farklı sonuçlara sahip olmasının nedeninin ilişki kalitesi ve doyumu ve partnere karşı bağlanma stili farklılıklarından kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Mevcut çalışmada ölüme karşı tutumlar ile manevi kaynaklar arasındaki ilişki incelendiğinde anlamlı ilişkiler saptanmıştır. Bu çalışmanın bulgularına göre ölüme karşı tarafsız ve yaklaşım kabullenme tutumu ile dini maneviyat, aşkın maneviyat ve manevi kaynaklarla ilişkili olma arasında negatif yönde anlamlı farklılık saptanmıştır. Ölüme karşı kaçış kabullenme tutumu ile dini maneviyat, aşkın maneviyat ve genel olarak manevi kaynaklarla ilişkili olma arasında negatif, insancıl maneviyat ile pozitif yönde anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Ölüm korkusu ve ölümden kaçınma tutumu ile dini maneviyat ve insancıl maneviyat arasında negatif yönde anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Ölüme karşı tutum ölçeği toplam puanı ile dini maneviyat, aşkın maneviyat ve genel olarak manevi kaynaklarla ilişkili olma durumu arasında negatif yönde anlamlı bir farklılık bulunmuş. Literatür incelendiğinde doğrudan manevi kaynaklarla ölüme karşı tutum arasındaki ilişki incelenmemiş olsa da buna paralel olduğu düşünülen çalışmalar mevcuttur. Nozari vd. (2014)'nin hastaneye başvuran tip 2 diyabet hastası kadın katılımcılar üzerinde manevi gelişim ile ölüme karşı tutumları incelediği bir çalışmada Tanrı'nın farkındalığı boyutu, yaklaşım kabulü ile pozitif yönde ilişki göstermiş. Gerçekçi kabul ile ölüm korkusu pozitif, tarafsız kabul ile negatif yönde ilişkili bulunmuş. Hayal kırıklığı faktörü, ölüm korkusu ve kaçış kabulü tutumları ile pozitif, tarafsız kabul ile negatif yönde korelasyon saptanmış. Büyükleme faktörü, yaklaşım kabulü ve kaçış kabulü ile pozitif yönde korelasyon içindeydi. İzlenim yönetimi, yaklaşım kabulü ile pozitif, ölüm korkusu ile negatif yönde korelasyon göstermiş. İstikrarsızlık, ölümden kaçınma ve kaçış kabulü ile pozitif yönde korelasyon

göstermiş. Dini ve dini olmayan maneviyat ile ölüm reddi ve ölüm kabulünü yaşlı bireyler üzerinde inceleyen Cicirelli (2011) yaptığı çalışmada dini olmayan maneviyat inançları daha güçlü olanların (inançları ne olursa olsun), daha zayıf inançlara sahip olanlara göre ölümü reddetme ve yaşamı uzatma fikirlerini daha fazla kabul ettiklerini saptamış. Bununla birlikte en yüksek derecede ölüm kabulüne sahip olan katılımcılar, yüksek dini maneviyat inançlarına ve düşük dini olmayan maneviyat inançlarına sahip olduğu belirlenmiş. Gibbs and Achterberg-Lawlis (1978)'in kanserli hastalar üzerinde yaptıkları bir çalışmada, hastaların yakın ölümle baş etmede dini inançların ve bütünsel dini değerlerin algılanan gücüne güçlü bir şekilde bağlı olduğunu göstermiş. Ayrıca, kişinin yakın ilişki içinde olduğu ölmekte olan bir kişiyle önceki deneyimi, minimal veya düşük ölüm korkusuyla yüksek oranda pozitif yönde ilişkili bulunmuş. Altaş (2020)'in palyatif bakımda olan hasta yakınları üzerinde yaptığı çalışmada manevi düzeyleri ile ölüme karşı tutumları incelenmiş ve anlamlı bulgular elde edilmiş. Bu çalışmanın sonuçlarına göre hasta yakınlarının ölüm korkusu ve ölümden kaçınma tutumları ile en yüksek manevi düzey arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Katılımcıların tarafsız kabullenme ve yaklaşım kabullenme tutumları ile az ve orta manevi düzey arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Kaçış kabullenme tutumu ile manevi yönelimi olmama durumu arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler saptanmıştır. Literatürdeki bu sonuçlar göz önünde bulundurulduğunda çalışmalarda, mevcut araştırmayı destekler nitelikte ve tutarsız olacak şekilde birbirinden farklı bulgulara ulaşıldığı anlaşılmaktadır. Bu durumun kişinin içinde bulunduğu kültürel mekanizma, sahip olduğu duygusal beceriler ve belirsizliğe tahammül düzeyi gibi faktörlerden kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Ölüme karşı tutumlar ile kişilik özellikleri arasındaki ilişki incelendiğinde anlamlı ilişkiler saptanmıştır. Bu çalışmada tarafsız kabullenme ve yaklaşım kabullenme tutumları ile uyumluluk kişilik özelliği arasında negatif, deneyime açıklık ile pozitif yönde ilişki bulunmuştur. Ölüm korkusu ve ölümden kaçınma tutumu ve ölüme karşı genel negatif tutum ile duygusal dengesizlik kişilik özelliği arasında pozitif yönde anlamlı ilişki saptanmıştır. Bu bulguların, deneyime açıklık özelliği gösteren bireylerin öznel iyi oluş düzeyi, özyeterlik, öz anlayış düzeyleriyle alakalı olabileceği düşünülmektedir. Duygusal dengesizlik özelliği olan bireylerin ise belirsizliğe tahammül edebilme düzeyi, başa çıkabilme becerilerindeki yeterlik düzeyi ve duygu durumunu regüle edebilme düzeyindeki farklılıklardan dolayı ölüme karşı negatif bir tutumla ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Literatür incelendiğinde bu değişkenlerin birlikte incelendiği başka bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Mevcut araştırma bulgularının, bu konular üzerinde yapılacak başka araştırmalara ışık tutabileceği düşünülmektedir.

Manevi kaynaklar ile kişilik arasındaki ilişki incelendiğinde anlamlı sonuçlar bulunmuştur. Bu çalışmanın bulgularına göre dini maneviyat ile uyumluluk ve sorumluluk kişilik özelliği arasında pozitif, dini maneviyat ile deneyime açıklık kişilik özelliği arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Doğa maneviyatı ile sorumluluk ve deneyime açıklık kişilik özelliği arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. İnsancıl maneviyat ile dışa dönüklük, uyumluluk ve deneyime açıklık kişilik özelliği arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Genel olarak manevi kaynağa sahip olma ile uyumluluk ve sorumluluk kişilik özelliği arasında pozitif, duygusal dengesizlik kişilik özelliğiyle ise negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Henningsgaard ve Arnau (2008)'nın üniversite öğrencileri ve bu öğrencilerin aile üyeleri üzerinde maneviyat, din ve kişiliği incelediği bir çalışmada içsel yönelim ve manevi anlam ile dışa dönüklük, uyumluluk ve sorumluluk kişilik özelliği ile pozitif, duygusal dengesizlik ve deneyime açıklık ile negatif yönde anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Ayrıca duygusal dengesizlik ve deneyime açıklık ile manevi arayış arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Saroglou (2002)'nin derleme bir çalışmasında maneviyatın uyumluluk ve sorumluluk ile pozitif, duygusal dengesizlik ile negatif yönde anlamlı ilişkiler olduğu ifade edilmiştir. Labbé ve Fobes (2010)'un üniversite öğrencileri üzerinde maneviyat, kişilik ve stres arasındaki ilişkiyi inceledikleri bir çalışmada maneviyat düzeyi ile uyumluluk, dışa dönüklük ve sorumluluk ile pozitif, duygusal dengesizlik ile negatif yönde anlamlı bir saptanmıştır. Literatürde rastlanan çalışmalar mevcut araştırma ile aynı araştırma sorularını incelemeseler de bu çalışmalarda, maneviyatın farklı yönleri ile kişilik arasındaki ilişkinin incelendiği görülmektedir. Literatürdeki çalışmalar ile mevcut araştırma bulguları paralel görünmektedir. Bu bulgulardan yola çıkarak bireydeki uyumluluk ve sorumluluk özellikleri ile manevi kaynaklar arasındaki ilişkinin, kurulan bağlantıdaki aidiyet duygusu, vicdani yükümlülükler ve birliktelik hissinin getirdiği beklentiler gibi faktörlerden kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Bu çalışmada kişiliğin ve manevi kaynakların bağımsız değişkenler olarak araştırmanın bağımlı değişkeni olan ölüme karşı tutumlar üzerinde bir etkisi bulunmuştur. Ancak ölüme karşı tutumlar ile manevi kaynaklar arasındaki ilişkide kişiliğin hiçbir alt boyutunun (deneyime açıklık, sorumluluk, uyumluluk, dışa dönüklük, duygusal dengesizlik) herhangi bir aracı etkisi saptanmamıştır. Bu çalışmada literatür tarandığında ölüme karşı tutumlar ile manevi kaynaklar arasındaki ilişkide kişiliğin aracı rolünü inceleyen başka bir araştırmaya rastlanmamıştır. Manevi bağların, birlik duygusu üzerinden deneyimlenen bir yapı sunmasından ötürü farklı

kişilik özelliklerinin manevi kaynakların ölüme karşı tutumlara olan etkisinde rol oynamayabileceği ve bu sonuçla literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

5.2.Sonuç

- Bu araştırmada ölüme karşı tutumların manevi kaynaklarla ilişkisi ve bu ilişkide kişiliğin aracı rolünün olup olmadığı araştırılmıştır. Bu çalışma, üniversitelerin lisans öğreniminde bulunan 241 kadın 161 erkek olmak üzere toplam 402 katılımcı ile yürütülmüştür. Katılımcılara Demografik Bilgi Formu, Ölüme Karşı Tutum Ölçeği, Manevi Kaynaklar Ölçeği ve Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi uygulanmıştır.
- Elde edilen verilerin analizi sonucunda ölüme karşı tutumlar, manevi kaynaklar ve kişilik arasında anlamlı ilişkiler bulundu.
- Kişilik ve manevi kaynakların bazı alt boyutları ölüme karşı tutumları açıklamaktadır. Deneyime açıklık, uyumluluk ve duygusal dengesizlik kişilik özellikleri ölüme karşı tutumları etkilemektedir. Dini maneviyat ve doğa maneviyatı ölüme karşı tutumları etkilemektedir.
- Bu çalışmada ölüme karşı tutumlar ile manevi kaynaklar arasındaki ilişkide kişiliğin hiçbir alt boyutunun (deneyime açıklık, sorumluluk, uyumluluk, dışa dönüklük, duygusal dengesizlik) herhangi bir aracı etkisinin olmadığı bulundu.
- Bununla birlikte mevcut çalışma demografik değişkenler açısından değerlendirildiğinde cinsiyet ile ölüme karşı tutumlar, manevi kaynaklar ve kişilik arasında anlamlı ilişkiler bulundu. Buna göre kadınların erkeklere göre daha yüksek düzeyde manevi bağ içerisinde olduğu bulunmuş. Kadınların erkeklere göre ölüme karşı negatif tutumu daha yüksek bulundu.
- Romantik ilişkisi olan kişilerin ölüme karşı hem olumlu hem olumsuz tutumları romantik ilişkisi olmayanlara göre daha yüksek bulundu.
- Yakın kaybı ile manevi kaynaklar arasında anlamlı ilişki bulundu.
- Gelir düzeyi ile ölüme karşı tutumlar ve manevi kaynaklar arasında anlamlı ilişki bulundu.

Bununla birlikte doğrudan ölüme karşı tutumlar ile manevi kaynakların tüm alt boyutlarının birlikte ele alındığı bir çalışmaya literatürde rastlanmamıştır. Ancak literatürde ölüm olgusu ile maneviyatın daha dar bir kapsamda ele alındığı çalışmalar yer almaktadır. Ölüm

ile manevi kaynaklar arasındaki ilişkide kişiliğin ele alındığı bir başka çalışmaya rastlanılmamıştır. Ancak ilişkilerin paralel şekilde elde edildiği çeşitli çalışmalar mevcuttur. Beş faktör kişilik özelliklerinin ölüme karşı tutumlarla ilişkisinin incelendiği bir başka çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmada, manevi kaynakların maneviyatın sadece dini boyut kapsamında değil insancıl, doğa, aşkınlık şeklindeki boyutlarınca da beslendiğinin ve bu alt boyutların da maneviyat kavramıyla birlikte ele alınarak ölüme karşı tutumlarla ilişkisinin incelenmesinin önemi vurgulanmaktadır.

4.3.Öneriler

Bu araştırmada Türkiye'deki çeşitli üniversitelerin 2021-2022 eğitim-öğretim yılında öğrenimine devam eden 402 lisans öğrencisi üzerinde ölüme karşı tutumlar ve manevi kaynaklar arasındaki ilişkide kişiliğin aracı rolü incelenmiştir. Literatürde bu değişkenlerin yeterli olarak ele alınmadığı görülmüştür. Bu nedenle bu değişkenlerle farklı örneklemeler üzerine yapılacak çalışmaların literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Farklı gelişim dönemlerindeki bireyler dahil edilerek daha geniş ölçekte çalışmalar yürütülebilir.

Manevi kaynaklar ile ölüme karşı tutumlar arasındaki ilişkide kişiliğin aracı rolünü incelemek için beş faktör kişilik kuramı dışındaki kuramlara dayalı farklı ölçüm araçları kullanılabilir.

Bireylerin ölüme karşı kabul tutumları kazanmasını terapötik olarak hedefleyen klinisyenlerin manevi kaynakların ve kişiliğin ilgili boyutlarını süreçte ele alması önemli olabilir.

Bu araştırma nicel yöntemlerle yürütülmüştür. Bunun yanı sıra yapılacak nitel çalışmaların da mevcut araştırma bulgularına ve literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Aiken, L. R. (2000). *Dying, death, and bereavement*. (4th edition). Mahwah: Psychology Press.
- Allport, G. W. (1961). *Pattern and Growth in Personality*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Altaş, H. (2020). Palyatif bakımda hasta yakınlarının maneviyat düzeylerinin ölüme karşı tutumlarına etkisi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Arredondo, A. Y., and Caparrós, B. (2021). Traumatic experiences and resilience: Associations with mental health, death attitudes, and religion in university students. *Death studies*, 1-11.
- Ayhan, D. (2013). *Hemşirelik uygulamalarında ölümlerle karşılaşma durumu ve sıklığının hemşirelerin ölüme karşı tutumları üzerine etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü
- Bacanlı, H., İlhan, T., ve Aslan, S. (2009). Beş faktör kuramına dayalı bir kişilik ölçeğinin geliştirilmesi: sıfatlara dayalı kişilik testi (SDKT). *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(2), 261-279.
- Baron, R. M., and Kenny, D.A. (1986). The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations, *Journal of Personality and Social Psychology*, 51, 1173- 1182.
- Basım, H. N., Çetin, F. ve Tabak, A. (2009). Beş faktör kişilik özelliklerinin kişilerarası çatışma çözme yaklaşımlarıyla ilişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 24(63), 20-37.
- Becker, G., Xander, C. J., Blum, H. E., Lutterbach, J., Momm, F., Gysels, M., and Higginson, I. J. (2007). Do religious or spiritual beliefs influence bereavement? *Palliat Med*; 21(3): 207–217.
- Bektaşoğlu-Üzer, A. (2019). *Yaşlı bireylerdeki ölüm kaygısı düzeyinin çeşitli benlik ve kimlik*

değişkenleri ile ilgisi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Bilge, A., Embel, N. ve Kaya, F. G. (2013). Sağlık profesyoneli olacak öğrencilerin ölüme karşı tutumları, ölüm kaygıları arasındaki ilişki ve bunları etkileyen değişkenler. *Journal of Psychiatric Nursing/Psikiyatri Hemşireleri Derneği*, 4(3), 119-124.

Boeree, C. G. (2006). Personality Theories, (s. 1-13). [web.space.ship.edu /cgboer/perscontents.html](http://web.space.ship.edu/~cgboer/perscontents.html) adresinden 09.01.2022 tarihinde erişilmiştir.

Bornstein, R. F. (2003). Psychodynamic Models of Personality. I. B. Weiner. (Ed.), *Handbook of Psychology* (117-134). New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.

Bouchard, G., Lussier, Y. and Sabourin, S. (1999). Personality and marital adjustment: utility of the five-factor model of personality. *Journal of Marriage and The Family*, 61(9), 651- 660.

Brenner, C. (1973). *An elementary textbook of psychoanalysis*. New York: Anchor Books.

Burger, J. M. (2010). *Personality*. (8.nd. Ed). Wadsworth: Cengage Learning.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2019). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. (26. Baskı). Ankara: Pegem Akademi

Cervone, D. ve Pervin, L. A. (2016). *Kişilik psikolojisi kuram ve araştırma* (Çev., M. Baloğlu). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Choron, J. (1963). *Death And Western Thought*. New York: The Macmillan Company

Cicirelli, V. G. (1998). Personal meanings of death in relation to fear of death. *Death studies*, 22(8), 713-733.

Cicirelli, V. G. (2011). Religious and nonreligious spirituality in relation to death acceptance or rejection. *Death Studies*, 35(2), 124-146.

- Cloninger, S. (2004). *Theories of personality: understanding persons*. (Fourth Edition). Pearson Prentice Hall: New Jersey
- Connelly, R. (2003). Living with death: The meaning of acceptance. *Journal of Humanistic Psychology*, 43, 45-63.
- Çetin, F., Yeloğlu, H. O., & Basım, H. N. (2015). Psikolojik dayanıklılığın açıklanmasında beş faktör kişilik özelliklerinin rolü: Bir kanonik ilişki analizi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 30(75), 81-92.
- Çevik, Ş. (2005). Ergenlerde ölüm düşüncesi intihar ve din. *Değerler eğitimi dergisi*, 3 (9), 89-117.
- Çınar, B. (2018). *Hemşirelerin ölüme karşı tutumları ile bireysel ve çalışma özelliklerinin tutumlarına etkisinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Üsküdar Üniversitesi, İstanbul.
- Dastur, F. (2021). *Ölüm Sonluluk Hakkında Bir Deneme*. (1. Baskı). (M. Yalçınkaya, Çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Davis, D. E., Rice, K., Hook, J. N., Van Tongeren, D. R., DeBlaere, C., Choe, E., and Worthington Jr, E. L. (2015). Development of the sources of spirituality scale. *Journal of counseling psychology*, 62(3), 503.
- Diebels, K. J. and Leary, M. R. (2019). The psychological implications of believing that everything is one. *The Journal of Positive Psychology*, 14(4), 463-473.
- Doğan, T. (2013). Beş faktör kişilik özellikleri ve öznel iyi oluş. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 14(1), 56-64.
- Dursun, N. (2019). *Evli ve bekar bireylerin yaşamın anlamı ve maneviyat düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Anabilim Dalı.

- Eckerd, L. M. (2009). Death and dying course offerings in psychology: A survey of nine Midwestern states. *Death Studies*, 33(8), 762-770.
- Ekşioğlu, S., Tarhan, S. ve Gündüz, H. Ç. (2017). Yaşam boyu öğrenme eğilimleri ile özyetkinlik beklentisi ve kişilik özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25(5), 1925-1940.
- Elkins, D. N., Hedstrom, L. J., Hughes, L. L., Leaf, J. A., and Saunders, C. (1988). Toward a humanistic phenomenological spirituality: Definition, description, and measurement. *Journal of Humanistic Psychology*, 28, 5–18.
- Ercan, L. ve Eryılmaz, A. (2013). Beliren yetişkinlikte romantik yakınlığı kim başlatabilir? kişilik özellikleri ve kimlik statüleri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(29), 63-80.
- Erden-İmamoglu, S. (2009). *Kişilerarası İlişkiler* (1. Baskı). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi
- Feist, J. and Feist G. J. (2006). *Theories of personality*. (Sixth Edition). New York : Mc Graw Hill.
- Fischer, I. C., and Secinti, E. (2022). Examination of the relationships between religiosity and death attitudes in Turkey and the United States. *Death Studies*, 46(1), 157-167.
- Florian, V., Mikulincer, M. and Hirschberger, G. (2002). The anxiety-buffering function of close relationships: evidence that relationship commitment acts as a terror management mechanism. *Journal of personality and social psychology*, 82(4), 527.
- Fortner, V., Robert A. and Neimeyer, B. (1999). Death anxiety in older adults: A quantitative review. *Death studies*, 23(5), 387-411.
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E. and Hyun, H. H. (2012). *How to design and evaluate research in education*. New York: McGraw-hill.
- Frankl, V., E. (2018). *İnsanın anlam arayışı* (44. Baskı). (S. Budak, Çev.). İstanbul: Okuyan Us
- Frazier, P. H. and Foss-Goodman, D. (1989). Death anxiety and personality: Are they truly related?. *OMEGA-Journal of death and dying*, 19(3), 265-274.

- Fukuyama, M. A., and Sevig, T. D. (1999). *Integrating spirituality into multicultural counseling*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Gesser, G., Wong, P. T. and Reker, G. T. (1988). Death attitudes across the life-span: The development and validation of the Death Attitude Profile (DAP). *OMEGA-Journal of Death and Dying*, 18(2), 113-128.
- Gibbs, H. W., & Achterberg-Lawlis, J. (1978). Spiritual values and death anxiety: Implications for counseling with terminal cancer patients. *Journal of Counseling Psychology*, 25(6), 563.
- Goldberg, L. R. (1990). An alternative" description of personality": the big-five factor structure. *Journal of personality and social psychology*, 59(6), 1216.
- Göka, E. (2010). Ölme-Ölümün ve Geride Kalanların Psikolojisi. (2. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Graziano, W. G., Jensen-Campbell, L. A., and Hair, E. C. (1996). Perceiving interpersonal conflict and reacting to it: the case for agreeableness. *Journal of personality and social psychology*, 70(4), 820.
- Halıcı-Kurtulan, M. ve Kararımak, Ö. (2016). Examination of the relationship among death anxiety, spirituality, religious orientation and existential anxiety. *Spiritual Psychology and Counseling*, 1, 206–217.
- Hayes, A. F. (2009). Beyond Baron and Kenny: Statistical mediation analysis in the new millennium. *Communication monographs*, 76(4), 408-420.
- Henningsgaard, J. M., and Arnau, R. C. (2008). Relationships between religiosity, spirituality,

- and personality: A multivariate analysis. *Personality and Individual Differences*, 45(8), 703-708.
- Hill, P. C. and Hood, R. W. (1999). Affect, religion and unconscious processes. *Journal of Personality*, 67, 1015-1046.
- Hökelekli, H., (2017). *Ölüm, ölüm ötesi psikoloji ve din* (2.Baskı). İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Israel, G D. (1992). *Determining sample size. Program evaluation and organizational development*, IFAS Extension, University of Florida.
- Abalı-Işık, E. (2008). “Ölüme karşı tutum” ölçeğinin türk toplumu için geçerlik ve güvenilirliği. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Işık, E. Fadıloğlu, Ç. ve Demir, Y. (2009). Ölümüne karşı tutum ölçeğinin türkçe çevirisinin hemşire popülasyonunda geçerlik ve güvenilirlik çalışması, *Hemşirelikte araştırma geliştirme dergisi*, 2: 28-43.
- Jung, C. G. (2015). *Psikoterapi Pratiği*. (1. Baskı). (S. Türk, Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları
- Kapuscinski, A. N., and Masters, K. S. (2010). The current status of measures of spirituality: A critical review of scale development. *Psychology of Religion and Spirituality*, 2(4), 191.
- Karakuş, G., Öztürk, Z. ve Tamam, L. (2012). Ölüm ve ölüm kaygısı. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, 21(1), 42-79.
- Kaya-Akarsu, Ş. (2018). *Üniversite öğrencilerinin ilişki istikrarı ile sosyal ilgi, ilişkisel benlik saygısı ve maneviyatları arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kayalı, S., Çiftlik, E. E., Durmuş, M. K., Tan, Y. M., Akça, Ö., ve Yiğit, Ö. (2017). Yoğun bakımda çalışan hemşirelerin ölümüne ilişkin tutumları ve kaygı düzeyleri. *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi*, 10, 65-78.

- Kernis, M. H. and Goldman, B. M. (2006). A multi-component conceptualization of authenticity: Theory and research. In M. P. Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (pp. 283-357). New York: Academic press.
- Keser, E. (2021). Kayıp ve yas belirtileri. E. Keser. (Ed.), *Kayıp ve yas psikolojisi* (ss. 1-47). Ankara: Nobel Yayınevi
- Kımtır, N. ve Köftegöl, Ö. (2017). Yetişkinlerde ölüm kaygısı ile dindarlık arasındaki ilişki üzerine bir inceleme. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19(36): 55-82.
- Kuloğlu-Türker, N. ve Yüce, S. (2020). *Çocuk, Ölüm ve Yas* (2.Basım). Ankara: Nobel
- Kübler-Ross, E. (2009). *On death and dying* (40. Baskı). Abingdon: Routledge.
- Labbé, E. E., & Fobes, A. (2010). Evaluating the interplay between spirituality, personality and stress. *Applied psychophysiology and biofeedback*, 35(2), 141-146.
- Laures-Gore, J. S., Lambert, P. L., Kruger, A. C., Love, J. and Davis, D. E. (2018). Spirituality and post-stroke aphasia recovery. *Journal of religion and health*, 57(5), 1876-1888.
- Lindemann, E (1944). Symptomatology and management of acute grief. *American Journal of Psychotherapy* 155-160.
- Louv, R. (2019). *Doğadaki Son Çocuk* (7. Baskı). (C. Temürcü, Çev.). Ankara: Tübitak
- Mahmood, K. (2007). Management of humane death. *Rawal Medical Journal*, 32(2), 92-93.
- Malouff, J. M., Thorsteinsson, E. B., Schutte, N. S., Bhullar, N., and Rooke, S. E. (2010). The five-factor model of personality and relationship satisfaction of intimate partners: A meta-analysis. *Journal of Research in Personality*, 44(1), 124-127.
- May, R. (1994). *The discovery of being: writings in existential psychology* (2.nd Edition). New

York: W. W. Norton & Company.

McCrea, R. R. and Costa, P.T. (2005). *Personality in Adulthood* (2.nd Edition). New York: Guilford Press.

Niemiec, R. M., and Schulenberg, S. E. (2011). Understanding death attitudes: The integration of movies, positive psychology, and meaning management. *Death studies*, 35(5), 387-407.

Nozari, M., Khalilian, A., and Dousti, Y. (2014). Spiritual development and death attitude in female patients with type II diabetes. *Iranian Journal of Psychiatry and Behavioral Sciences*, 8(3), 58.

Özdemir, S. (2018). *Danimarkadaki ve Türkiyedeki Türklerin ölüm kaygılarının, kişilerin benlik saygıları ve kişilik özellikleri bağlamlarına göre karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Beykent Üniversitesi, İstanbul.

Özeke- Kocabaş, E. (2017). Davranışçı Kuramlar: Watson ve Skinner. Gençtanırım-Kurt, D. ve Çetinkaya-Yıldız, E. (Ed.), *Kişilik kuramları*. Ankara: Pegem Akademi

Öztürk, Z., Karakuş, G., ve Tamam, L. (2011). Yaşlı bireylerde ölüm kaygısı. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 12(1), 37-43.

Piedmont, R. L. (1999). Does spirituality represent the sixth factor of personality? Spiritual transcendence and the fivefactor model. *Journal of Personality*, 67, 985–1013

Preacher, K. J. and Hayes, A. F. (2008). Asymptotic and resampling strategies for assessing and comparing indirect effects in multiple mediator models. *Behavior research methods*, 40(3), 879-891.

Rasmussen, C. A. and Brems, C. (1996). The relationship of death anxiety with age and psychosocial maturity. *The Journal of psychology*, 130(2), 141-144.

- Roberts, B. W., Lejuez, C., Krueger, R. F., Richards, J. M. and Hill, P. L. (2014). What is conscientiousness and how can it be assessed?. *Developmental psychology*, 50(5), 1315.
- Sarıcı-Bulut, S. (2017). Beş faktör kişilik özellikleri, stresle başa çıkma ve depresyon arasındaki ilişkiler: gazi eğitim fakültesi örneği. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (Teke) Dergisi*, 6(2), 1205-1221.
- Sarıçam, H., ve Şahin, S. (2015). Doğayla ilişkili olma ölçeğinin ilk psikometrik bulguları ve öz-aşkınlıkla ilişkisi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(4), 267-280.
- Saroglou, V. (2002). Religion and the five factors of personality: A meta-analytic review. *Personality and individual differences*, 32(1), 15-25.
- Saucier, G., and Skrzypińska, K. (2006). Spiritual but not religious? Evidence for two independent dispositions. *Journal of personality*, 74(5), 1257-1292.
- Sawyer, J. S. (2020). Bereavement outcomes for atheist individuals: the role of spirituality, discrimination, and meaning. *OMEGA-Journal of Death and Dying*, 0(0), 1–18.
- Selvi, Y. (2019). *Terminal dönemdeki hastalara bakım veren hemşirelerin ölüme karşı tutumları, manevi destek algıları ve bunlar arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir.
- Serinikli, N. (2021). Üniversite öğrencilerinin cam tavan algıları ile beş faktör kişilik özellikleri ilişkisi. *Balkan and Near Eastern Journal of Social Sciences*, 7(1), 16-28.
- Shiner, J.T., (2019). Agreeableness. In: McAdams, R.L., Shiner, J.T., Tackett, J.L. (Eds.), *Handbook of Personality Development*. New York: The Guilford Press, pp. 137-152.
- Slaughter, V. (2005). Young children's understanding of death. *Australian Psychologist*, 40(3), 179-186.
- Soba, M., Şimşek, A. ve Demir, E. (2019). Üniversite öğrencileri üzerine ampirik bir uygulama:

- beş faktör kişilik modeli. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 28-43.
- Sobel, M. E. (1982). Asymptotic confidence intervals for indirect effects in structural equation models. *Sociological methodology*, 13, 290-312
- Sönmez-Benli, S. ve Yıldırım, A. (2017). Hemşirelerde yaşam doyumu ve ölüme karşı tutum arasındaki ilişki. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6(4), 167-179.
- Staats, A. W. (2003). A Psychological Behaviorism Theory of Personality. I. B. Weiner. (Ed.), *Handbook of Psychology* (117-134). New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Şirin, T. ve Dursun, N. (2021). Evli ve bekâr bireylerde yaşamın anlamı ve maneviyat düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Ekev Akademi Dergisi*, (85), 469-482.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2013). *Using Multivariate Statistics* (Sixth Edition). Boston, MA: Pearson
- Tackett, J.L., Hernández, M.M., Eisenberg, N., (2019). Agreeableness. In: McAdams, R.L., Shiner, J.T., Tackett, J.L. (Eds.), *Handbook of Personality Development*. Newyork: The Guilford Press, pp. 171-184.
- Tanhan, F. ve Arı, F. (2006). Üniversite öğrencilerinin ölüme verdikleri anlam ve öğrenim gördükleri program açısından ölüm kaygısı düzeyleri. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(2).
- Tatlıhoğlu, K. (2014). Üniversite öğrencilerinin beş faktör kişilik kuramına göre kişilik özellikleri alt boyutlarının bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Tarih Okulu Dergisi*, 2014(XVII).
- Tobin, R. M., Graziano, W. G., Vanman, E. and Tassinary, L. (2000). Personality, emotional

- experience and efforts to control emotions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79, 656– 669.
- Tomer, A., and Eliason, G. (2005). Life regrets and death attitudes in college students. *Omega-Journal of Death and Dying*, 51(3), 173-195.
- Top, F. Ü., Saraç, A., ve Yaşar, G. (2010). Huzurevinde yaşayan bireylerde depresyon düzeyi, ölüm kaygısı ve günlük yaşam işlevlerinin belirlenmesi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 13(1), 14-22.
- Tunç, E. (2021). Covid-19 pandemi döneminde öğretmenlerin manevi kaynakları ve mental iyi oluşları. *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, (4), 75-96.
- Uçar, M. E., ve Konal, B. (2018). Öğretmenler ile lise ve üniversite öğrencilerindeki narsisizm kişilik özellikleri benlik saygısı ve duygu gereksinimi arasındaki ilişkiler. *OPUS International Journal of Society Researches*, 8(14), 92-136.
- Voert, M. T.; Felling, A. & Peters, J. (1994). “The effect of religion on self-interest morality”. *Review of Religious Research*, 302-323.
- Volkan, V. D. ve Zıntl, E. (2020). *Kayıptan sonra yaşam* (5.Baskı). Ankara: Pusula Yayınevi
- Westbrook, C. J., Davis, D. E., McElroy, S. E., Brubaker, K., Choe, E., Karaga, S. and Hook, J. (2018). Trait sources of spirituality scale: Assessing trait spirituality more inclusively. *Measurement and evaluation in counseling and development*, 51(2), 125-138.
- Wink, P. (2010). Trouble with spirituality. *Research in the Social Scientific Study of Religion*, 21, 49-69.
- Wong, P. T., Reker, G. T. and Gesser, G. (1994). Death Attitude Profile-Revised: A multidimensional measure of attitudes toward death. *Death anxiety handbook: Research, instrumentation, and application*, 121, 121-148.

Worden, J. W. (2009) *Grief Counseling and Grief Therapy* (40.th Edition). New York: Springer Publishing Company

Worthington, E. L., Jr. (2012). Progress in physics and psychological science affects the psychology of religion and spirituality. In L. J. Miller (Ed.), *The Oxford handbook of psychology and spirituality* (pp. 47– 62). Oxford, England: Oxford University Press

Yalom, I. D. (2008). Güneşe Bakmak Ölümle Yüzleşmek. (1.Baskı). (Z. Babayiğit, Çev.). İstanbul: Kabalıcı Yayınevi

Yalom, I. D. (2018). Varoluşçu psikoterapi. (1.Baskı). (Z. Babayiğit, Çev.). İstanbul: Pegasus

Yazgan-İnanç, B. ve Yerlikaya, E. E. (2015). Kişilik kuramları. (11. Baskı) Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Yılmaz, E. ve Vermişli, S. (2015). Yoğun Bakımda Çalışan Hemşirelerin Ölümüne Ve Ölmekte Olan Bireye Bakım Vermeye İlişkin Tutumları. *Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 2(2), 41-46.

Zelenski, J. M. and Nisbet, E. K. (2014). Happiness and feeling connected: The distinct role of nature relatedness. *Environment and behavior*, 46(1), 3-23.

Zuckerman, M. (2003). Biological Bases of Personality. I. B. Weiner. (Ed.), *Handbook of Psychology* (pp. 117-134). New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.

EKLER

Ek 1:

BİLGİLENDİRİLMİŞ ONAM FORMU

Bu araştırma Hasan Kalyoncu Üniversitesi Klinik Psikoloji Yüksek Lisans programı öğrencisi Ahmet Dünder tarafından Prof. Dr. Hanna R. Scherler danışmanlığında yürütülmektedir. Araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinin ölüme karşı tutumları ile manevi kaynakları arasındaki ilişkide kişiliğin düzenleyici etkisinin incelenmesidir.

Bu amaçtan yola çıkarak katılımcı olarak sizden beklenen, size verilen formlardaki tüm soruları dikkatlice okumanız ve boş bırakmadan sizin için en doğru olan seçeneği işaretlemenizdir. Sorularda doğru ya da yanlış cevaplar yoktur bu nedenle sizin için en doğru seçeneği işaretlemeniz araştırma açısından önemlidir.

Araştırmaya katılımınız durumunda sonuçlarınız, kişisel bilgileriniz saklı tutularak bilimsel amaçlarla kullanılacaktır. Araştırmaya katılmayı kabul ediyorsanız lütfen aşağıdaki beyanı okuyunuz ve katılımınızı onaylıyor olduğunuza dair imzalayınız. Çalışmanın sonuçlarına dair bilgi almak için aşağıdaki e-posta adresi üzerinden araştırmacıya ulaşabilirsiniz.

Katılımcının Beyanı:

Hasan Kalyoncu Üniversitesi Klinik Psikoloji Yüksek Lisans Programı öğrencisi Ahmet Dünder tarafından yürütülen bu araştırma hakkında verilen bilgileri okudum. Yapılan açıklamaları anlamış bulunuyorum. Araştırma sonuçlarının eğitim ve bilimsel amaçlı kullanılırken kişisel bilgilerimin saklı tutulacağı konusunda yeterli güven verilmiştir.

Bu koşullara göre söz konusu araştırmaya kendi isteğimle katılmayı kabul ediyorum.

Tarih: /.... /....

Katılımcı İmza:

Araştırmacı: Ahmet Dünder

Danışman: Prof. Dr. Hanna R. Scherler
Hasan Kalyoncu Üniversitesi
Klinik Psikoloji Yüksek Lisans Programı

Ek 2:**DEMOGRAFİK BİLGİ FORMU**

1. Cinsiyetiniz : Kadın () Erkek () Diğer ()
2. Sınıfınız : 1. () 2. () 3. () 4. () 5. () 6. () Lisansüstü ()
3. Yaşınız:
4. Fakülteniz : Bölümünüz:
5. Romantik bir ilişkiniz var mı? Evet () Hayır ()
6. Yaşamınızda ciddi bir sonuç doğurabilme ihtimali olan hastalık geçirdiniz mi? Evet () Hayır ()
7. Size çok yakın birisini kaybettiniz mi? Evet () Hayır ()
8. Yaşamınızda fiziksel bütünlüğünüzün tehdit altında olduğu bir deneyiminiz (yangın, deprem, sel, kaza, fiziksel saldırı gibi) oldu mu? Evet () Hayır ()
9. Aylık gelirinizi belirtiniz (harçlık, burs, maaş vs.) () 0-1500 TL () 1501-3000 TL () 3001 TL ve üzeri

Ek 3:**MANEVİ KAYNAKLAR ÖLÇEĞİ**

Aşağıda sizinle ilgili ifadeler bulunmaktadır. Lütfen her bir maddeyi dikkatlice okuyunuz ve sizi en iyi tanımlayan seçeneği işaretleyiniz. Doğru ya da yanlış cevap yoktur. Sizden beklenen içtenlikle cevap vererek bilimsel bir çalışmaya yardımcı olmanız. Lütfen bütün sorularla ilgili görüşlerinizi ifade ediniz. Katkılarınız için teşekkürler.	Hiçbir zaman	Bazen	Sıklıkla	Çoğu zaman	Her zaman
1.Tanrı'yla/kişisel inancımınla bağım hayatımda bir amaç ve anlam katar.	1	2	3	4	5
2.Tanrı'yla/kişisel inancımınla ilişkim hayatıma anlam katar.	1	2	3	4	5
3.Tanrı'yla/kişisel inancımınla ilişkim, kim olduğuma dair en önemli parçalardan biridir.	1	2	3	4	5
4.Tanrı'yla/kişisel inancımınla ilişkim yaptığım her şeyi etkiler.	1	2	3	4	5
5.Tanrı'ya /kişisel inancımınla yakınlığım ve bağlantım hayatımdaki en önemli şeydir.	1	2	3	4	5
6.Tanrı/kişisel inancımınla ilişkimde sık sık yakınlık ararım.	1	2	3	4	5
7.Doğayla bağlantım hayatıma amaç ve anlam katar.	1	2	3	4	5
8.Doğayla ilişkim hayatıma anlam katar.	1	2	3	4	5
9.Doğayla ilişkim, kim olduğuma dair önemli parçalardan biridir.	1	2	3	4	5
10.Doğayla ilişkim, yaptığım her şeyi etkiler.	1	2	3	4	5
11.Doğayla yakınlığım ve bağlantım hayatımdaki en önemli şeydir.	1	2	3	4	5
12.Doğayla olan ilişkimde sık sık yakınlık ararım.	1	2	3	4	5
13.İnsanlıkla olan bağlantım hayatıma amaç ve anlam katar.	1	2	3	4	5
14.İnsanlıkla ilişkim hayatıma anlam katar.	1	2	3	4	5
15.İnsanlıkla ilişkim, kim olduğuma dair önemli parçalardan biridir.	1	2	3	4	5
16.İnsanlıkla ilişkim yaptığım her şeyi etkiler.	1	2	3	4	5
17.İnsanlıkla yakınlığım ve bağlantım hayatımdaki en önemli şeydir.	1	2	3	4	5
18.İnsanlıkla olan ilişkimde sık sık yakınlık ararım.	1	2	3	4	5
19.Aşkın/yüce'yle olan bağlantım hayatıma amaç ve anlam katar.	1	2	3	4	5
20.Aşkın/yüce'yle olan ilişkim hayatıma anlam katar.	1	2	3	4	5
21.Aşkın/yüce'yle ilişkim, kim olduğuma dair önemli parçalardan biridir.	1	2	3	4	5
22.Aşkın/yüce'yle olan ilişkim yaptığım her şeyi etkiler.	1	2	3	4	5
23.Aşkın/yüce'yle olan yakınlığım ve bağlantım hayatımdaki en önemli şeydir.	1	2	3	4	5
24.Aşkın/yüce'yle olan ilişkimde sık sık yakınlık ararım.	1	2	3	4	5

Ek 4:

ÖLÜME KARŞI TUTUM ÖLÇEĞİ

	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Orta Derece Katılmıyorum	Kararsızım	Orta Derece Katılıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
İfadeleri okumanız ve her birini yanıtlamanız önemlidir. İfadelerin çoğu aynı görünecektir. Fakat hepsi tutumlardaki küçük farklılıkları göstermede gereklidir.							
1. Ölüm hiç şüphesiz korkunç bir olgudur.	1	2	3	4	5	6	7
2. Kendi ölümümü düşünmek, bende kaygı oluşturur.	1	2	3	4	5	6	7
3. Koşullar ne olursa olsun ölümü düşünmekten kaçınıyorum.	1	2	3	4	5	6	7
4. Öldükten sonra cennete gideceğime inanırım.	1	2	3	4	5	6	7
5. Ölüm bütün sıkıntılarımın bitmesini sağlayacak.	1	2	3	4	5	6	7
6. Ölüm; doğal, inkar edilemez ve kaçınılmaz bir olay olarak görülmelidir.	1	2	3	4	5	6	7
7. Ölümün bir son olması, beni rahatsız eder.	1	2	3	4	5	6	7
8. Ölüm, mükemmel bir yere giriştir.	1	2	3	4	5	6	7
9. Ölüm, korkunç bir dünyadan kaçıştır.	1	2	3	4	5	6	7
10. Ölüm, ne zaman aklıma gelse ondan uzaklaşmaya çalışırım.	1	2	3	4	5	6	7
11. Ölüm; ağrı ve acıdan bir kurtuluştur.	1	2	3	4	5	6	7
12. Cennetin bu dünyadan daha iyi bir yer olacağına inanırım.	1	2	3	4	5	6	7
13. Ölüm, yaşamın doğal bir sonucudur.	1	2	3	4	5	6	7
14. Ölüm; Allah'a kavuşma ve sonsuz bir mutluluktur.	1	2	3	4	5	6	7
15. Ölüm, yeni ve mükemmel bir yaşamın anahtarıdır.	1	2	3	4	5	6	7
16. Yoğun bir ölüm korkum var.	1	2	3	4	5	6	7
17. Ölümünden sonraki yaşam konusu bana bir sıkıntı verir.	1	2	3	4	5	6	7
18. Ölümün her şeyin sonu anlamına geldiğini bilmek beni korkutur.	1	2	3	4	5	6	7
19. Öldükten sonra sevdiğilerimle yeniden buluşacağımı umut ederim.	1	2	3	4	5	6	7
20. Ölümü dünyevi acılardan kurtuluş olarak görürüm.	1	2	3	4	5	6	7
21. Ölümü sonsuz ve kutsal bir yere geçiş olarak görürüm.	1	2	3	4	5	6	7
22. Ölüm ruhun muhteşem bir biçimde serbest kalışıdır.	1	2	3	4	5	6	7
23. Ölümle yüzleştiğimde beni rahatlatan tek şey; ölümünden sonraki hayata inanmamdır.	1	2	3	4	5	6	7
24. Ölümü, bu yaşamın yükünden bir kurtuluş olarak görürüm.	1	2	3	4	5	6	7
25. Ölümünden sonra bir yaşam olduğunu ümit ederim.	1	2	3	4	5	6	7
26. Ölümünden sonra ne olacağını bilmemek beni endişelendirir.	1	2	3	4	5	6	7

Ek 5:

SIFATLARA DAYALI KİŞİLİK TESTİ

	Aşağıda bireyleri tanımak için kullanılan sifat çiftleri verilmektedir. Sizden istenen, her bir sıfat çiftini okuyarak size uygunluk derecesine karar vermenizdir. Her sıfat çifti için tek bir işaret yapınız. Doğru cevap yoktur, size uygun cevap vardır. Lütfen bunu dikkate alarak cevaplayınız.	ÇOK UYGUN	OLDUKÇA UYGUN	BİRAZ UYGUN	NE UYGUN NE UYGUN DEĞİL	BİRAZ UYGUN	OLDUKÇA UYGUN	ÇOK UYGUN	
1	Sakin								Sinirli
2	Yalnızlığı tercih eden								Sosyal (Topluluğu seven)
3	Sanata ilgisiz								Sanata ilgili
4	Kindar								Affedici
5	Düzensiz								Düzenli
6	Sabırsız								Sabırlı
7	Silik								Atak
8	Hayal gücü zayıf								Hayal gücü kuvvetli
9	Başkalarına kayıtsız								Yardımsız
10	Sorumsuz								Sorumluluk sahibi
11	Rahat								Tedirgin
12	Uyuşuk (Eli ağır)								Canlı
13	Dar görüşlü								Geniş görüşlü
14	Rekabetçi								İşbirliği yapan
15	Hırslı değil								Hırslı
16	Tutarlı								Tutarsız
17	Durgun								Deli dolu
18	Alışılmış								Yenilikçi
19	Kibirli								Alçakgönüllü
20	Dikkatsiz								Dikkatli
21	İyimser								Karamsar
22	Neşesiz								Neşeli
23	Meraksız								Meraklı
24	Asi								Uysal, yumuşak başlı
25	Gayretsiz								Gayretli
26	Huzurlu								Huzursuz
27	Arka planda kalmış								Öne çıkan
28	Tutucu								Liberal
29	Acımasız								Merhametli
30	Hazırlıksız								Hazırlıklı
31	Kaygısız								Kaygılı
32	Dikkat çekmeyen								Baskın
33	İlgileri dar								İlgileri geniş
34	Bencil								Fedakar
35	Disiplinsiz								Disiplinli
36	Yeni ilişkilere kapalı								Yeni ilişkilere açık
37	Etkisiz								Etkili
38	Hoşgörüsüz								Hoşgörülü
39	Donuk								Coşkulu
40	İnatçı								Uzlaşmacı

Ek 6:**ETİK KURUL İZİNİ**

Evrak Tarih ve Sayısı: 18.02.2022-9865

 HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ	T.C. HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU KARARLARI
TOPLANTI TARİHİ 04.02.2022	TOPLANTI NO 2022-002

Sayı : E-97105791-050.01.01-9865
Konu : Etik Kurul Hk.

Çalışmanın Türü	Yüksek Lisans Tezi
Konu	Anket Uygulama
Başlık	"Bu çalışmanın amacı üniversite öğrencilerinin ölüme karşı tutumları ile manevi kaynakları arasındaki ilişkide kişiliğin düzenleyici etkisinin incelenmesidir."
Yürütücü / Danışman	Prof. Dr. Hanna R. SCHERLER
Yazar	Ahmet DÜNDAR
Karar	Olumlu

Prof. Dr Mehmet Lütfi YOLA
Etik Kurul Başkanı

Prof.Dr. İbrahim Halil GÜZELBEY
Etik Kurul Üyesi

Prof.Dr. Enver BOZKURT
Etik Kurul Üyesi

Prof.Dr. Mazlum ÇELİK
Etik Kurul Üyesi

Prof.Dr. Kezban BAYRAMLAR
Etik Kurul Üyesi

Prof.Dr. Bülent Bahri KÜÇÜKERDOĞAN
Etik Kurul Üyesi

Prof.Dr. Mahmut Serhat YENİCE
Etik Kurul Üyesi

Ek:

- 1- Etik Kurul Onay Formu-Ahmet DüNDAR
- 2- Tez Önerisi-Ahmet DüNDAR

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu : *BSNFLAVFE*

Belge Takip Adresi : <https://turkiye.gov.tr/ebd?eK=5999&eD=BSNFLAVFE&eS=9865>

Adres: Hasan Kalyoncu Üniversitesi Havaalanı Yolu Üzeri 8. Km. Şahinbey / Gaziantep
Telefon: 0 (342) 211 8080 / 1400/1402 Faks: 0 (342) 211 80 81
e-Posta: info@hku.edu.tr Web: www.hku.edu.tr
Kep Adresi: hasankalyoncu.unv@hs01.kep.tr

Bilgi için: Nida ÇALIŞKAN
Unvanı: Memur
Tel No: 0(342) 211 8080

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.